T.C.
HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLER ANABİLİM DALI

İGNAZ GOLDZİHER'DEN G.H. A. JUYNBOLL'A KADAR BATI'DA HADİS ÇALIŞMALARININ SEYRİ

Mücahit KAYA

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mazhar TUNÇ

HAKKARİ

2021

T.C.
HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
HAKKARİ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mücahit KAYA tarafından hazırlanan "İgnaz Goldziher'den G. H. A. Juynboll'a Kadar Batı'da Hadis Çalışmalarının Seyri" başlıklı tez, 05. 05. 2021 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince oy çokluğuyla kabul edilmiştir**.**

Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Mazhar TUNÇ	HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Halil KAYA	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fatih BAYRAM	HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ	

Jüri üyeleri tarafından oy çokluğuyla kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun ……Sayılı kararıyla ……. tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Can YILMAZ

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

05. 05. 2021

Mücahit Kaya

ÖZET

İ. GOLDZİHER'DEN G.H.A. JUYNBOLL'A KADAR BATI'DA HADİS ÇALIŞMALARININ SEYRİ

Mücahit KAYA
Yüksek Lisans Tezi – Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mazhar TUNÇ
2021 - 83 Sayfa

Hadisler, Kur'an-ı Kerîm'den sonra en önemli kaynaktır. Hadisin tarihi, Hz. Peygamber (s.a.s.) devrinden başlayarak günümüze kadar ulaşmıştır. Hadis ilminin çeşitli dönemlerden geçerek bugüne ulaşmasının bayraktarlığını tabiî olarak Müslümanlar yapmıştır. XVIII. yüzyılda (h. XIII) hadis ilmi, oryantalizm faaliyetlerinin merkezinde olmuştur. Müsteşrikler hadis perspektifiyle; Hz. Peygamber (s.a.s.), sahabe, hadis kaynakları gibi birçok konuda çalışma yapmış ve eser ortaya koymuşlardır.

Araştırmamız, Batı'da İgnaz Goldziher'le (ö. 1921) başlayıp Gualtherus Hendrik Albert Juynboll'a (ö. 2010) devam eden süreçte oryantalizmin; doğuşunu, gelişimini; müsteşriklerin hadis alanında yaptıkları araştırmaları, yaklaşımları ve metotları kapsamaktadır. Bu minvalde, söz konusu sürecin nasıl başlayıp ne şekilde devam ettiği ve ortaya konan eserlerin nicelik ve nitelik açısından mahiyeti gibi soruların cevapları aranmıştır. Tezde oryantalizmin etimolojik mahiyeti, doğuşu, süreç içerisindeki gelişimiyle birlikte; İslâm anlayışı ve yönelimi ele alınmıştır. Akabinde kısaca hadis ilminin tarihi ele alınarak müsteşriklerin hadis ilmine yönelttikleri iddiaları ve bunun altında yatan temel faktörler irdelenmiştir. Çalışmada çeşitli kitaplar, tezler, makaleler ve internet ortamından faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Batı, Doğu, Oryantalistler, Hadis.

ABSTRACT

THE PROCESS OF HADITH STUDIES IN THE WEST FROM I. GOLDZIHER UNTIL G.H.A. JUYNBOLL

Mücahit KAYA
Master Thesis, Basic İslamic Science
Supervisor: Doctor Mazhar TUNÇ
2021, 83 Page

Hadiths are the most important source after the Quran. The history of the hadith has reached the present day starting from the time of the Prophet (pbuh). Muslims naturally took the flag off the success of the science of hadith through various periods. In the XVIII century, (h. XIII) hadith science was at the centre of orientalism activities. Orientalists made studies and produced works on many subjects such as the Prophet, the Companions, and hadith sources with the perspective of hadith.

Our research encompasses the birth and development of orientalism in the process that started with Ignaz Goldziher (d. 1921) in the West and continued with Gualtherus Hendrik Albert Juynboll (d. 2010) and the researches, approaches and methods of the orientalists in the field of hadith. In this respect, this study tries to reply the questions such as how the process started and how it has continued, and what is the quality of the works produced in terms of quantity and quality. In the thesis, the etymological nature of orientalism, its birth and its development in the process and Islamic understanding and orientation have been discussed. Subsequently, the history of the science of hadith was briefly discussed, and the allegations of the orientalists towards the science of hadith and the underlying factors were examined. Various books, theses, articles and internet media were reviewed in the study.

Key Words: Orientalism, West, East, Orientalist, Hadith.

ÖNSÖZ

İslâm dini, yüzyıllar boyunca insanların tâbi olduğu bir inanç olmuştur. İnsanların tâbi oldukları dinin temel öğreti ve yasalarını bilmek için o dinin kaynaklarına başvurması gerekmektedir. Bu bağlamda İslâm'ın Müslümanlarca doğru anlaşılıp yorumlanması için aslî kaynaklara başvurulması kaçınılmazdır. Kur'an-ı Kerim, birinci aslî kaynaktır. İkinci kaynak, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) miras kalan hadis/sünnettir. Sözlükte "söz, haber" anlamlarına gelen hadis, asr-ı saadetten günümüze değin, çeşitli merhalelerden geçerek İslam bilimleri çatısı altında bir disiplin haline gelmiştir. Bu bağlamda İslâm dininin aslî kaynaklarından olan Kur'an ve sünnet; Müslümanların yanı sıra farklı inanışları olan insanların araştırdığı ve sorguladığı iki temel kaynak olmuştur. Bunlardan sünnet, dolayısıyla hadis önemli bir paya sahiptir.

Genel anlamda Garb'ın Şark'ı araştırması, incelemesi ve fikir sahibi olması anlamına gelen oryantalizm, çeşitli gayelerle ortaya çıkmış bir kavram, yaklaşım, faaliyet, tasavvur ve disiplindir. Ortaya çıktığı tarihle ilgili çeşitli görüşler vardır. Kahir ekseriyete göre oryantalizm Doğu-Batı kadar bir geçmişe sahiptir.

Oryantalizmin -hadis ilmi özelinde- Hicri XIII. yüzyılda ortaya çıktığı söylenebilir. Hicri XIII. yüzyıl, Batı'da müsteşrikler tarafından İslami ilimlere, özellikle de hadis ilmine yöneltilen ön yargılı ve menfi iddialarla geçmiştir. Sprenger, Muir, Wensinck gibi müsteşrikler hadisle ilgili eserler, makaleler kaleme alarak bu akımın öncüleri olmuşlardır. Goldizher, tarihî tenkit metodu gibi yaklaşım ve söylemlerle bu akıma dinamizm kazandırmış ve rol-model olmuştur. Oryantalistlerin çalışmalarında Goldziher'den mülhem iddialar ve yaklaşımlar açık bir şekilde görülmektedir.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş başlığıyla; araştırmamızın konusu, amacı ve problemleri irdelenmiştir. İkinci bölümde literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde çalışmayı temellendirme adına, metodoloji ve yöntem ele alınmıştır. Dördüncü bölümde elde edilen verilerin analizi yapılmıştır. Beşinci bölümde ise araştırmanın sonunda ulaşılan yargı ve düşünceler, tartışma ve sonuç başlığıyla istifadeye sunulmuştur.

Çalışmamızda desteklerini esirgemeyen kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mazhar TUNÇ hocama, fikirlerinden yararlandığım değerli hocam Prof. Dr. Ahmet KELEŞ'e ve hayatımın her safhasında yanımda olan aileme şükranlarımı sunarım.

Mücahit KAYA

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM ii
ÖZET iii
ABSTRACT v
ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR DİZİNİ ix
1. GİRİŞ 1
1.1. Araştırmanın Konusu 1
1.3. Araştırmanın Amacı 2
1.4. Araştırmanın Problemleri 2
2. LİTERATÜR TARAMASI 5
2.1. Batı'da Hadis Çalışmaları 5
2.2. Türkiye'de Oryantalizm Çalışmaları 6
3. METODOLOJİ VE YÖNTEM 9
3.1. Oryantalizm Tanımı ve Tarihi 9
3.1.1. Oryantalizm Tanımı 9
3.1.2. Oryantalizmin Tarihi 11
3.2. Oryantalistleri İslami İlimlere Yönelten Unsurlar 14
3.3. Oryantalistlerin Hadis Alanındaki Faaliyetleri 18
3.4. Hadis'in Kısa Tarihi 19
4. VERİ ANALİZİ 23
4.1. Hadis İlmi ile İlgilenen Oryantalistler 23
4.1.1. Aloys Sprenger (1813 - 1893) 23
4.1.1.1. Hayatı 23
4.1.1.2. Eserleri 24
4.1.1.3. Hadis anlayışı 26
4.1.2. Sir William Muir (1819 - 1905) 27
4.1.2.1. Hayatı 27
4.1.2.2. Eserleri 28
4.1.2.3. Hadis anlayışı 29

4.2. İ. Goldziher ile Başlayan Batı'da Hadis Çalışmaları 31
4.2.1. İgnaz Goldziher (1850 - 1921) 31
4.2.1.1. Hayatı 31
4.2.1.2. Eserleri 33
4.2.1.3. İlmi kişiliği 36
4.2.1.4. İgnaz Goldziher'in metodolojisi 37
4.2.1.5. İgnaz Goldziher'in hadis yaklaşımı 41
4.2.2. Arent Jan Wensinck (1882 - 1939) 43
4.2.2.1. Hayatı 43
4.2.2.2. Eserleri 45
4.2.2.3. Hadis yaklaşımı 46
4.2.3. Alfred Guillaume (1888 - 1965) 48
4.2.3.1. Hayatı 48
4.2.3.2. Eserleri 48
4.2.3.3.Hadis yaklaşımı 50
4.2.4. Joseph Schacht (1902 - 1969) 52
4.2.4.1. Hayatı 52
4.2.4.2. Eserleri 53
4.2.4.3. Hadis yaklaşımı 55
4.2.5. James Robson (1890 - 1981) 58
4.2.5.1. Hayatı 58
4.2.5.2. Eserleri 58
4.2.5.3. Hadis yaklaşımı 60
4.2.6. Nabia Abbott (1897 - 1981) 62
4.2.6.1. Hayatı 62
4.2.6.2. Eserleri 63
4.2.6.3. Hadis yaklaşımı 65
4.2.7. G. H. A. Juynboll (1935 - 2010) 66
4.2.7.1. Hayatı 66
4.2.7.2. Eserleri 68
4.2.7.3. Hadis yaklaşımı 71
5. TARTIŞMA VE SONUÇ 73
KAYNAKLAR 76
ÖZGEÇMİŞ 83

KISALTMALAR DİZİNİ

b. : İbn

bkz : Bakınız

bs. : Baskı

c. : Cilt

çev. : Çeviren

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

h. : Hicrî

HTD: Hadis Tetkikleri Dergisi

hz.: Hazreti

İFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

no. : Numaralı

nşr. : Neşreden

ö. : Ölüm

s. : Sayfa

s.a.s. : Sallallahu aleyhi ve sellem

sy. : Sayı

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

trc. : Tercüme eden

vb: Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

yay. : Yayınları/Yayınevi

yy: Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Hadisler, Kur'an-ı Kerim'den sonra İslâm dininin anlaşılması hususunda başvurulan temel kaynaklardan biridir. Batı dünyası, son birkaç yüzyılda İslam bilimleri üzerine sayısız çalışma yapmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) söz ve davranışlarını konu alan hadis ilmi, oryantalistlerin üzerine en çok çalışma yaptığı alanlardan biridir. XIX. yüzyıl, bu anlamda oryantalizm adına önemli bir asır olmuştur. Söz konusu asırda Arap dili öğrenimi yaygınlaşmış, İslâmî ilimler konusunda okullarda çeşitli kürsüler kurulmuş ve birçok eser ortaya konmuştur.[1]

Araştırmamız genel perspektiften bakıldığında oryantalizmi, özel olarak bakıldığında ise Batı'da İgnaz Goldziher'le (ö. 1921) başlayıp Albert Juynboll'a (ö. 2010) kadar olan süreçte oryantalizmin; doğuşunu, gelişimini, temsilcilerini, bunun yanı sıra ortaya konan eserleri ve etkilerini, İslâmi ilimler ve bilhassa hadis alanında yaptıkları araştırmaları, yaklaşımları ve metotları konu edinmektedir.

Araştırmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Araştırmamızın birinci bölümünde oryantalizmin tanımına, doğuşuna, tarihi seyrine, oryantalistleri İslâm'a yönelten unsurlara ve hadis alanındaki faaliyetlerine yer verilmiştir. Akabinde hadis ilmiyle ilgilenen ve öncülük eden Aloys Sprenger (ö.1893), William Muir (1905) gibi isimler hakkında kısa bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise tezimizin temelini oluşturan "İgnaz Goldziher Sonrası Batı'da Hadis Çalışmaları" adı altında öncü isimlerin hayatları, hadis alanındaki yaklaşımları ve eserleri ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise Batı'da hadis çalışmalarının geldiği nokta ve müsteşriklerin bu alandaki faaliyetlerinin arka planı üzerinde ulaştığımız bazı değerlendirmeler takdim edilmiştir.

---

[1] Mehmet Görmez, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine", *İslamiyat* 3/1 (2000), 14-15.

1.2. Araştırmanın Amacı

Temel hedefi Doğu medeniyetlerini bilimsel yöntemlerle araştırmak olan oryantalizm, zaman içinde evrilerek İslâmî kaynaklardaki bilgileri çarpıtarak İslâma zarar vermeye yönelmiştir. Diğer hedefleri arasında Yahudilik ve Hıristiyanlık propagandası yaparak Müslüman ülkelerde sömürge faaliyetlerine hız vermektir. Bu hedeflerinde büyük ölçüde başarılı olan oryantalistlerin hadis ilmi özelindeki faaliyetleri ise uzun bir geçmişe sahiptir.[2] Bu durum, oryantalistik hadis alanında bazı eserler ortaya konmasını da beraberinde getirmiştir. Müsteşriklerin İslâm'a ait faaliyetleri dikkat çekici bir durumdur. İslamiyâta yönelik yönelimleri, yaklaşımları ve çalışmaları, sebep ve gayeleri bu konuyu seçmemizde temel etkendir.

Çalışmamızın aslî gayesi, Batı dünyasının İslâm'a yönelik araştırmalarına kısaca bahsetmek ve önde gelen temsilcilerini takdim ederek onların İslâmî ilimlerdeki çalışmaları konusunda, ortaya çıkardıkları eserler bağlamında, bilgileri arz etmektir. Ayrıca hadis özelinde, Hz. Peygamber'e ve ashabına atfedilen çalışmaları, bilim dünyasının istifadesine sunmaktır. Bu bağlamda Goldziher'le başlatıp, Juynboll'a kadar çerçevesini çizdiğimiz isimlerin hadis alanındaki araştırmaları, yaklaşımları ve çalışmaları kronolojik olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda zikrettiğimiz iki isim arasında geçen zaman diliminde oryantalist çalışmaların nasıl başladığı ne şekilde devam ettiği ve ne gibi eserler ortaya konduğu gibi soruların cevapları aranmıştır. Çalışmamızın, mevcut araştırmalara kıyasla isimler üzerinden giderek bu isimlerin hadis alanındaki faaliyetlerinin ortaya konmasının bilimsel çalışmalara katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

1.3. Araştırmanın Problemleri

Batı'nın İslâm dünyası ile olan münasebetinin Hz. Peygamber döneminden sonra başladığını söylemek mümkündür. Bu münasebet, Müslümanların fethettiği toprakların genişlemesiyle doğru orantılıdır. Batı, o devirde kilise ve krallık arasındaki çekişmelerle meşgul olurken Müslümanlar, bu karışıklıkların çok ötesinde bir medeniyet inşa etmişlerdir. Müslümanlar, VIII. yüzyılda fethettikleri

---

[2] Görmez, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine", 16.

toprakların genişlemesiyle o bölgeleri imar etme noktasında önemli mesafeler kat etmişlerdir. Bunun yanı sıra cami, külliye, kervansaray gibi İslâm medeniyetinin figürlerini dizayn etmişlerdir. Bu bağlamda İslâm medeniyeti, asırlar boyunca devem eden bir gelişmeye imza atmıştır. Yüzyıllar boyunca hâkim olan İslâm medeniyeti insanların ilgisini cezbetmiş, onları kendisinin bir parçası hâline getirmiştir. Müslümanların Batı üzerindeki hükümranlığının yüksek seviyelere ulaşmasıyla birlikte Batı, bu hükümranlığı etkisiz hale getirmek için çeşitli faaliyetler yürütmüştür.

Bu bağlamda Haçlı seferlerini Müslümanların varlığını sonlandırmaya yönelik bir teşebbüs olarak değerlendirmek mümkündür.[3] İki asır boyunca devam eden bu sürecin sonunda Batı, Müslümanları kılıç zoruyla dize getiremeyeceğini anlayıp İslâm medeniyetinin dinamiklerini sorgulamaya başlamış, dolayısıyla da İslâm'ı ve Müslümanları araştırmaya yönelmiştir.[4] Zaman geçtikçe İslâm dini üzerinde araştırmalar yapılmış ve eserler kaleme alınmıştır. "Müslümanları Hıristiyanlaştırmak" sloganını bu oluşumun parolası olarak varsaymak yerinde olacaktır.

İslâm hakkında yapılan pek çok araştırmanın başında Hz. Peygamber gelmektedir. Hz. Muhammed'e (s.a.s.) zarar vermek, İslâm'a zarar verme anlamına geleceği için bu alanda yoğunlaşılmıştır.[5] Bunun sonucunda Batı, "modern fikri savaş" şiarıyla İslâm'ı hedef almıştır. Bunu oryantalizm olarak adlandırmak mümkündür. Nitekim oryantalistler, başlangıçtan itibaren Hz. Peygamber'i reddederek onun nübüvvetine halel getireceklerini zannetmişlerdir. Cahiliye döneminde evrensel değerlerle, ahlaki erdemlerle donatılmış, devrini ve akabinde insanlığı etkileyen bir dinin elçisi olan bir şahsiyete halel getirmeye çalışmanın söz konusu tavrın temelinde yatan sebep olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Hz. Peygamberin zatına atfedilen her menfi iddia, İslâm'ı etkilediği gibi bu

---

[3] Ali Dere, "Doğu ve Batı Karşılaşmasında Bir Süreç: Oryantalizm", *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2003), 57-80.

[4] İbrahim Bayraktar, "Müsteşrikler ve Hz. Peygamber'e Bakışları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2004), 9.

[5] Seyfullah Kara, "Hz.Peygamber'e Karşı Oryantalist Bakış ve Bu Bakışın Kırılmasında Metodolojik Yaklaşımın Önemi", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2005), 149-152.

dine mensup insanları da rahatsız etmiştir. Bunun karşılığında Müslümanlar kendi dinlerine yöneltilen iddialara cevap vermeyi bir vecibe olarak görmüşlerdir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Batı'daki hadis çalışmalarını çeşitli kategorilere ayırmak mümkündür. Araştırmada hem Batı'daki çalışmalardan hem de Türkiye'de yapılmış çeşitli araştırmalardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle tezimizin ana konusu olan isimlerin eserleri, çeviri çalışmaları ve ansiklopedi maddelerinden yararlanılmıştır. İkinci olarak, Türkiye özelinde oryantalizme dair kaleme alınan çalışmalardan faydalanılmıştır. Ezcümle;

2.1. Batı'da Hadis Çalışmaları

- Abbott, Nabia, *The Kurrah Papyri from Aphrodito in the Oriental Institute,* Chicago, 1933.

- Goldziher, İgnaz, *Muhammedanische Studien I-II*, London, 1889-1890.

- Guillaume, Alfred, *The Tradition of Islam: An Introduction to the Study of the Hadith Literature,* Oxford, 1924.

- Juynboll, Gautier Hendrik Albert, *Muslim Tradition-Studies in Chronology Provenance and Authorship of Early Hadith,* 1988.

- Muir, William, *The Life of Mahomet,* London, 1894.

- Robson, James, *Tradition-The Second Foundation of Islam,* London, 1951.

- Schacht, Joseph, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence,* Oxford, 1950.

- Sprenger, Aloys, *The Life of Mohammad from Original Sources,* Kalküta, 1854.

- Wensinck, Arent Jan, *A Handbook of Early Muhammadan Tradition- Alphabeticcally Arranged,* Leiden, 1927.

2.2. Türkiye'de Oryantalizm Çalışmaları

- Akın, Nimetullah, "*Hadislerin Yazılı Kaydı ve Literatür Esaslı Bir Disiplin Olma Süreci: A. Sprenger, I. Goldziher, G. Schoeler'in Yaklaşımları*", Hadis Tetkikleri Dergisi, 2008, c. 6, sy. 1, s. 47-70.

- Akın, Nimetullah, *Alman Oryantalizmi ve Hadis*, Bursa: Emin Yayınları, 2011.

- Ateş, Ali Osman, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber İle İlgili İddialarına Cevaplar*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

- Aydınlı, Abdullah, Erdinç Ahatlı ve İsmail Albayrak (eds.), *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, 11-12 Mayıs 2002, Adapazarı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

- Brown, Daniel, *İslam Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek*, çev. Sabri Kızılkaya, Ankara: Ankara Okulu, 2002.

- Ezer, Bekir, "*Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed, Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları*", Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007.

- Fück, Johann, "*Hadisçiliğin İslâmî Geleneğin Oluşumundaki Rolü*", çev. Seda Ensarlioğlu, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2003, c. 1, sy. 2, s. 145-165.

- Goldziher, İgnaz, "*İslâm'da Hadîsin Yeri Etrafında Mücadeleler*", çev. Cihad Tunç, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 1973, c. 19, s. 223-235.

- Gökalp, Murat, "*G.H.A. Juynboll'un İsnadda Muammerûn'un Rolüne Dair İddialarına A'meş-Ma'rûr b. Süveyd Özelinde Eleştirel Bir Yaklaşım*", Dinî Araştırmalar, 2001, c. 4, sy. 10, s. 17-36.

- Görmez, Mehmet, "*Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler*", İslâmiyât, 2000, c. 3, sy. 1, s. 11-31.

- Hatiboğlu, İbrahim, "*Yakın Doğu Seyahati ve Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İslâm Dünyası ile Fikrî Etkileşimi*", Marife: Bilimsel Birikim, 2002, sy. 3, s. 107-122.

- Hatiboğlu, Mehmet S., "*Batı'daki Hadis Çalışmaları Üzerine",* Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereler, 16-18 Eylül, 1985, İzmir, s. 81-94.

- Hıdır, Özcan, "*Batı'da Son Dönem Hadis Çalışmalarında Dikkat Çeken Bazı Gelişmeler*", İLAM Araştırma Dergisi, 1998, c. 3, sy. 1, s. 193-200.

- Juynboll, G.H.A., *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, çev. Salih Özer, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

- Juynboll, G.H.A., Joseph Schacht, Harald Motzki, *İsnad Analiz Yöntemleri*, çev. Salih Özer, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.

- Juynboll, G.H.A., *Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları*, çev. Salih Özer, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.

- Juynboll, G.H.A., *Oryanyalistik Hadis Araştırmaları: Makaleler,* çev. Mustafa Ertürk, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.

- Kızıl, Fatma, , *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.

- Kızıl, Fatma, "*Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği*", Hadis Tetkikleri Dergisi, 2009, c. 7, sy. 2, s. 45-62.

- Kızıl, Fatma, "*Oryantalistlerin Hadislerin Menşeini Tespite Yönelik Yöntemleri*", Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005.

- Kızıl, Fatma, "*Oryantalizm Sempozyumu, Edward W. Said ve Düşündürdükleri*", Hadis Tetkikleri Dergisi, 2007, c. 5, sy. 1, s. 143–156.

- Koçyiğit, Talat, "I. *Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi*", Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 1967, c. 15, s. 43–55.

- Köktaş, Yavuz, *Hadis ve Sünnette Oryantalist Yaklaşımlar: İddialar ve Gerekçeler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

- Kuzudişli, Bekir, "*Oryantalizm ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler*", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, sy. 7, s. 141-172.

- Motzki, Harald, *Batıda Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri*, çev. Bülent Uçar, İstanbul: Hadisevi, 2006.

- Motzki, Harald, *İsnad ve Metin Bağlamında Hadis Tarihlendirme Metodları*, çev. Bekir Kuzudişli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

- Muranyi, Miklos, "*Erken Dönem Tabakāt Literatüründe Sikadan Zayıfa Geçiş: Ricâl İlmine Metinlerarası Bir Yaklaşım*", çev. Fatma Kızıl, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2010, c. 8, sy. 2, s. 145-153.

- Nagel, Tilman, "*Hadis ya da Tarihin İmhası*", çev. Ali Dere, İslâmî Araştırmalar, 2002, c. 10, sy. 1-4, s. 163-167.

- Özafşar, Mehmet Emin (ed.), *Oryantalist Yaklaşıma İtirazlar*, Ankara: Araştırma Yayınları, 1999.

- Robson, James, "*Hasen Hadislerin Çeşitleri*", çev. Talât Koçyiğit, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 1963, c. 11, s. 109-118.

- Schacht, Joseph, "*Peygamberin Sünneti Tabiri Hakkında*", çev. Mehmet S. Hatiboğlu, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 1970, c. 18, s. 81-84.

3. METODOLOJİ VE YÖNTEM

3.1. Oryantalizm Tanımı ve Tarihi

3.1.1. Oryantalizm Tanımı

Türkçede oryantalizm olarak ifade edilen "orient" sözcüğü Latinceden türetilen "orientalisme" kelimesinin karşılığıdır. Orient, güneşin doğuş yönünü ifade etmekte ve genel anlamda Doğu (Şark) olarak kullanılmaktadır.[6] İngilizce; "Orientalism", Fransızca; "Orientalisme", Almanca; "Orientalistik", Osmanlıca; "Şarkiyat", Arapça; "İstişrak" sözcükleriyle ifade edilen oryantalizm, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da -disiplin olarak- zikredilmeye başlanmıştır.[7]

Rudi Paret'e göre oryantalizm, güneşin doğması ve doğu anlamına gelen "Orient" kelimesinden türetilen, Doğu bilimi veya doğuya nispet edilen bilim anlamındadır. Doğu denilen coğrafya; Akdeniz'in doğusunda kalan coğrafya ve bu coğrafya insanının din, dil, kültür gibi değerleridir. Bundan dolayı oryantalizm, XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa ve Almanya'da birçok üniversitede anabilim dalı olarak kürsüleri mevcut olan bir sosyal bilim vasfı kazanmıştır.[8] Genel olarak "Doğu üzerine yapılan çalışmalar" olarak tarif edilen oryantalizmin çeşitli anlamlarıyla karşılaşmaktayız. Bunun yanı sıra oryantalizm, özellikle Batı'nın ya da Müslüman dünyanın dışında kalan ilim merkezlerinin Doğu medeniyetini incelemek için oluşturdukları bir bilim ekolü olup, "Doğu araştırmaları" mahiyetinde de kullanılmaktadır.[9]

Oryantalizmin tanım ve kavramsallaştırılmasından söz ettiğimizde ilk akla gelen isim Edward Said'dir. Said, herhangi bir açıdan "Doğu"yu araştıran kimselere oryantalist, bu durumun sonucunu da oryantalizm olarak

---

6 Paul Robert-Alain Rey, *Le Petit Robert* (Paris : Robert Yayınları, 1982), "Orientalisme", 6/1323.

7 Mahmud Hamdi Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşmasının Arka Planı* çev. Abdülaziz Hatip (İzmir: Işık Yayınları, 1993), 25.

8 Hüseyin Polat, *Alman oryantalistlerin Kur'an ve tefsir çalışmaları (Rudi Paret örneği)* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 5.

9 Yücel Bulut, "Oryantalizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/429.

nitelendirmektedir.[10] Doğu ve Batı arasındaki varlık felsefesiyle bilgi felsefesi ayırımı üzerine kurulu bir düşünce sistemi olan oryantalizmde 'tarihi ve maddi' bir konumlanış da söz konusudur. XVIII. yy. sonları başlangıç alınacak olursa, "Oryantalizm Şark ile uğraşan toplu müessesedir; yani Şark hakkında hükümlerde bulunur, Şark hakkındaki kanaatleri onayından geçirir, Şark'ı tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir; kısacası 'Doğu'ya hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun amiri olmak için Batı'nın bulduğu bir yoldur."[11]

Başka bir yaklaşımında oryantalizmin entelektüel bağlamda ortaya çıkmış basit bir girişim ya da siyasi bir mecra olmadığını ifade eden Said, oryantalizmin Doğu üzerine kaleme alınmış yazıların bir toplamı olmadığını da dile getirir. Diğer taraftan Batı'nın Doğu kültür ve medeniyetini yerle bir etmeyi amaçlayan hain emperyal bir komplosu olduğunu da kabul etmez. Said, oryantalizmi bilimsel, sosyolojik, ekonomik, estetik, filolojik ve tarihi metinler aracılığıyla "aktarılmaya" çalışılmakta olan bir çeşit jeo-ekonomik düşünceler silsilesi olduğunu belirtir ve oryantalizmin coğrafi bir ayrımdan ziyade bir "menfaatler" toplamı olduğunu dile getirir. Böylece bu sistemin, belli bir zümrenin, hükümranlık altına alınması, sömürülmesi, hatta eritilmesi için gösterilen çabaların tamamını kapsadığını ifade eder.[12] Dolayısıyla Said, bu disipline bütüncül yaklaşmıştır.

Said, ortaya koyduğu tezle ilgili olarak; oryantalizmin kültür, politika ve modern aydın düşünce çerçevelerinde oldukça geniş bir alana yayılmış olduğunu, ancak "bizim" dünyamız ile gerçek "Doğu" arasındaki ilişkilinin son derece sınırlı kaldığını ifade eder.[13]

M. Hamdi Zakzuk'un oryantalizme farklı bir soluk getirdiği görülmektedir. Bu noktada İslâm'ın belirleyici rol üstlendiğini görüyoruz. Ona göre oryantalizm, Müslüman Doğu dünyasının edebiyatı, tarihi, inançları, hukuki yapısı ve genellikle medeniyeti ile alakadar olan Batı araştırmalarını ifade eden bir ekoldür. Oryantalizmin, Doğu medeniyetinin ve inançlarının kavranmasına

---

[10] Edward Said, *Oryantalizm*, çev. Nezih Uzel (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1998), 15-16.

[11] Said, *Oryantalizm*, 15-16.

[12] Said, *Oryantalizm*, 26.

[13] Said, *Oryantalizm*, 27.

olanak tanıyan "Doğu dillerini bilme" üzerine kurulu olduğu göz önünde bulunduracak olursak, bu noktada oryantalizmin misyonerlik ile birleştiği söylenebilir. Kaldı ki, misyonerlik de Hıristiyanlaştırmayı amaçladığı kişilerin dillerini öğrenmeyi bir zorunluluk haline getirmektedir. XIII. yüzyıldaki Katolik misyonerlik faaliyetlerinde Müslümanların konuştuğu dillerin öğrenilmesinin gerekliliği yönünde ortak bir görüşün söz konusu olması buna dair önemli bir delildir. Bu faaliyetlerin yürütücüleri, Müslümanların Hıristiyanlaştırılması konusunda muvaffak olmanın bu duruma bağlı olduğu inancını taşıyorlardı. Sonraki dönemlerde gün yüzüne çıkmış olan bu düşünce, oryantalizm olgusunun gelişmesi ve yerleşmesi bakımından mühim bir role sahip olacaktı. Söz konusu dönemde oryantalizmi, misyonerlik ya da dinî inanışlardan ayırmak güçtü. Çünkü oryantalizmin doğuşunun temel dinamiği din idi.[14]

Bu tanımlarla oryantalizm ekolüne genel bir anlam yüklemek gerekirse, oryantalizmi; Batılı düşünürlerin çeşitli amaçlarla dinî, ictimai, siyasi ve kültürel konularda Doğu'yu inceleyen, Doğu'nun değer yargıları hakkında hüküm veren ve böylelikle eser ortaya koyan bir yaklaşım olarak nitelendirebiliriz.

3.1.2. Oryantalizmin Tarihi

Oryantalizmin XVIII. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktığı yaygın olarak kabul görse de tarihinin çok daha öncelere dayandığı rahatlıkla söylenebilir. Oryantalizm, temelde Batı-Doğu karşıtlığının bir tezahürü olarak ele alınabilir. Batı-Doğu karşıtlığının tarihi temelleri ve teorik çerçevede olgunlaşması Antik Yunan'a kadar dayandırılacak olursa; Homeros'un İlyada Destanı'ndaki Asya imgesi ve Grek olmayan Asya imgesi, söz konusu şekillenmenin tarihi anlamda ilk tezahürü olarak kabul edilebilir. Aslen bahsi geçen karşıtlık, ilk etapta Roma İmparatorluğu'nun parçalanması ile başlamış olup, akabinde Hristiyan âleminin kendi içerisinde siyasal anlamda parçalanması ile beraber gittikçe belirgin hale gelmiştir. Bu buhrandan kurtulmanın çözümü -Avrupalılar tarafından- Haçlı Seferleri'ne çıkmaktır. Müslüman topraklara yapılan bu seferlerde Avrupalılar, "Doğu" medeniyetinin kültürüyle tanışmışlardır. Bu tanışmanın ardından, 1312 tarihinde Viyana Konsülü'nün Ortadoğu kültürünün tanınmasına yönelik amaçları

---

[14] Zakzûk, *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşmasının Arka Planı*, 17.

olan bir takım Batılı üniversitelerde İbrani, Arap ve Süryani dili-edebiyatı bölümleri açılmasının kararlaştırılmasının söz konusu vakanın işaret fişeği olduğu söylemek mümkündür. Gerçekte bu yaklaşım, 1779 yılında İngiltere'de, 1799 yılında Fransa'da kullanılmış, 1883 tarihinde ise Fransız Dil Akademisi Sözlüğü'nde yer almıştır. Tüm bunlarla beraber, kavramın ilk kez hangi tarihte kullanılmış olduğuna dair kesin bir kanıya henüz varılmış değildir.[15] Bu gelişmelerin ardından Londra'da ve Paris'te oryantalist derneklerin kurulması ile birlikte söz konusu faaliyetler sürdürülmeye devam edilmiştir. Kritik bir yıl olan 1873 yılı içerisinde ilk Oryantalistler Kongresi'nin Paris'te toplanması ve yine bu yıl itibariyle Doğulu ülkelerin toplumsal dokusu, inanış ve kültürleri hususlarında fikirlerin paylaşıldığı ve tartışmaya açıldığı kongreler düzenlenmiştir. Aynı kongreler, farklı başlıklar altında bugün halen devam etmektedir.[16]

3.1.2. Oryantalizmin "İslâm" Yönelimi

Akademik olarak oryantalizmin tarihi 18. yüzyıla dayanmaktadır.[17] Bu açıdan bakıldığında yeni bir akımmış gibi görünmektedir, ancak daha önce de belirtildiği gibi, oryantalizm akımı kavramsal çerçevede 18. yüzyıla dayandırılsa da "Batı'nın Doğu"ya yönelimi noktasındaki girişimler daha eski tarihlere dayanmaktadır. Bu noktada bizim ele alacağımız tarih aralığı akademik oryantalizmin 19. yüzyıldaki çalışmaları, girişimleri ve yönelimleri olacaktır.

Oryantalizm veya oryantalistik ifadelerde söz konusu olan durum, mekân ve yön olarak durağan bir coğrafya değil; algı, bakış açısı, inanç, düşünce ve yaşam tarzı olarak birbirinden farklı olan Batı'nın Doğu'yu tanımlama ve ona üstün gelme ülküsü adına gösterdiği planlı bir yaklaşım ve konumlanma durumudur.[18] 19. yüzyıl Avrupa'nın algısı; sömürgeci, ırkçı ve pozitivist yaklaşımla bilinir. O dönemdeki dünyanın dominant unsuru olan Avrupanın amacı, aslî olarak yeni sömürgelerdeki doğu toplumlarını sevk ve idare altına

---

[15] Âlim Arlı, *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin* (İstanbul: Küre Yayınları, 2004), 16-18; Zakzûk, *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşmasının Arka Planı*, 9-10.

[16] Enver Abdülmelik vd., *Krizdeki Oryantalizm* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998), 41.

[17] Arlı, *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin,* 16-18; Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı,* 9-10.

[18] Edward Said, *Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları*, çev. Berna Ülker (İstanbul: Metiş Yayınları, 2014), 9.

almaktır. [19] Bu söylemden hareketle oryantalizm için Doğu bilimi, Doğu araştırmaları gibi tanımlarla birlikte onu İslâm dini, medeniyeti ve halklarının dil ve kültürleri gibi özelliklerini ele alarak inceleyen bir misyonerlik faaliyetleri şeklinde algılayanlar da vardır. Aynı şekilde oryantalizmin, Batı'nın Doğu'ya ilgisi, yönelimi, tanımlama çabası ve Doğuya karşı konumlanışını gösteren bir faaliyet olabileceğini algılayanlar da bulunmaktadır. Zira oryantalizm kavramı ona yüklenen çeşitli bağlamlardan dolayı farklılık göstermektedir.[20]

İslâm özelindeki oryantalizmin faaliyetlerini çeşitli olaylarla ilişkilendirebiliriz. Her ne kadar 18. yüzyıl sistematik olarak bu kavramı belirginleştirse de köken itibariyle daha öncesine dayandığını ifade etmekte fayda vardır. Bu noktada, bağlamından koparılmadan aşağıdaki örneklerin, oryantalizmin temel dinamiklerinin bir vesikası olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu söylenebilir:

- Müslümanlarla Bizans arasında gerçekleşen Mûte Savaşı ve Tebük Gazvesi.[21]
- Yohanna ed-Dımaşki'nin (ö.754) ilk Müslüman-Hıristiyan tartışmalarını başlatmış olan faaliyetleri.[22]
- Endülüs Emevilerinden Arapça ve İslâm medeniyeti hakkında eğitim aldıktan sonra 999-1003 yılları arasında Roma Papalığının başına geçen ve Arapça dil eğitiminin de verildiği iki okul açan Fransız rahip Jerbert de Oraliac'ın faaliyetleri.[23]
- Haçlı Seferleri ve Kudüs'ün düşmesi sonrası misyonerlik faaliyetlerinin artması.[24]
- Kur'ân-ı Kerîm'in Latinceye çevrilmesiyle sonuçlanan bilimsel tercüme hareketi sonrasında Müslümanlarla barışçıl bir ilişki kurarak

---

[19] Fatma Kızıl, "Oryantalistlerin Akademik Hadis Araştırmaları: Ana Eğilimler, Yerleşik Kabuller ve Temel İddialar", *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2019), 167.

[20] Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi* (İstanbul: Küre Yayınları, 2010), 4.

[21] Selahattin Sönmezsoy, *Kur'an ve Oryantalistler* (Ankara: Fecr Yayınları, 1998), 27-31; Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, 24.

[22] Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, 24.

[23] Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, 24.

[24] Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, 24.

Hıristiyanlığı akli delilleri kullanarak Müslümanlara aktarma yöntemini savunan Raymond Lulle ve çalışmaları.[25]

- Petrus Venerabilus'un 1143 yılında İslâm'a karşı reddiyeler kaleme alması ve Kur'ân'ı Latinceye tercüme ettirmesi.[26]
- Endülüs Müslümanlarının Hıristiyanlarla yaptığı savaşlar sonucunda toplanan Viyana Konsülünde alınmış olan, Arapçanın Avrupa'nın beş büyük merkezinde öğretilmesi kararı.[27]
- 17 ve 18. yüzyılda Rönesans'la birlikte eskiye nazaran, yapılan daha tarafsız araştırmalar.[28]
- Sylvester Sacy'nin Fransa'da 1795'te Doğu Dilleri Okulu'nu kurmasının akabinde Avrupa'nın birçok şehrinde Arapça ve İslâm diniyle ilgili derslerin üniversitelerde sistematik, bilimsel bir hüviyet kazanması ve Doğu'ya dair araştırmaları kaleme alan birçok dergi ve derneğin yayın hayatına başlaması.[29]

Günümüze kadar geçen süreçte, İslâm dini oryantalistlerin ilgisini çekmiştir. Bununla birlikte İslâmî bilimlerin araştırılmasından yorumlanmasına kadar akademik anlamda birçok çalışma da onlar tarafından yürütülmüştür. Oryantalistlerin İslâmî bilimleri araştırmada başvurdukları kaynaklar Kur'ân-ı Kerîm, Hadis gibi bilimler olmuştur.

3.2. Oryantalistleri İslami İlimlere Yönelten Unsurlar

Oryantalizmin varlığının temeli aslında dinî unsurlar üzerine bina edilmiştir. Bu temelin en önemli unsuru şüphesiz İslâm'ın birincil kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm olup, Kur'ân-ı Kerîm'in bizatihi kaynağına yönelik oluşturulmak istenen yargı, Allah'ın vahyettiği bir kitabı inkâr ederek onun hakkındaki mütevatirliği konusunu zihinlerde flulaştırmaktır. Oryantalistlerin başka bir çabası da Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğini kabul etmeyerek Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından gönderilmiş olduğu gerçeğine gölge düşürmek ve Kur'ân'ın

---

[25] Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, 24.

[26] Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, 25.

[27] Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, 25.

[28] Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, 25.

[29] Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, 25.

ardından İslâm dininin ikincil kaynağı olan sünnet ve hadisleri itibarsızlaştırmaktır. Oryantalistlerin genel çoğunluğu İslâm'ın, Hristiyan ve Yahudi dinlerinden esinlenen bir din olduğunu kabul etmektedirler.[30] Onlara göre Hz. Muhammed'in (s.a.s.) varlığı da, bu dinlerin mesajını insanlarla paylaşmaktır. Oryantalistler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisini Allah tarafından elçi olarak görevlendirilmiş kabul etmesini, Tevrat'ta söz konusu olan Nuh Peygamber profiliyle aynı mânaya denk geldiğini iddia etmişlerdir. Doğal olarak oryantalistlere göre İslâm'ın muhtevasının kaynağı Musevi inancıdır.[31]

Oryantalistlerin yaygın inancına göre Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber eliyle oluşturulmuş bir kitaptır, dolayısıyla da İslâm, Hz. Muhammed'den (s.a.s.) tarafından ortaya atılmış bir inançtır. Bu bakış açısıyla yola çıkan oryantalistler, Kur'ân'ın vahiy kaynaklı olmadığı ön kabulünden hareketle, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vahye mazhar olmuş bir peygamber olmadığına inanmış, Kitap'ı ve Sünnet'i ne şekilde ortaya koyduğu konusunda hayal ürünü birçok iddia ortaya atmışlardır.[32] Bundan amaç, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) zatına ve sünnetine dair menfi bir algı üzerinden, Hz. Peygamber'in nübüvvetini tartışmaya açmak ve dimağlarda şüphe oluşturmak, dolaylı olarak da hadis ve sünnetin itibarına gölge düşürmektir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'ân-ı Kerîm hariç; ardında hiçbir dinî metin bırakmadığı, mevcut hadislerin Kur'an-ı Kerim'den esinlenen manzumeler olduğu, İslâm âleminin kullandığı sünnetin Arap örfünden kalma uygulamalar olduğu gibi iddialar ortaya atılmıştır. Oryantalistlerin, Hz. Muhammed özelinde oluşturmak istedikleri negatif algının temelleri Ortaçağ'dan günümüze kadar gerçek dışı, önyargılarla bezenmiş bir literatür üzerine bina edilmiştir.[33]

İslâm hukukuyla ilgili oryantalistler, İslâm fıkhının özenti bir gelenek olduğunu; Roma hukukundan ve geçmiş kültürden alıntı olduğunu iddia ederek bu hukukun kıymetsiz olduğu algısını dimağlara yerleştirmek istemişlerdir. Bunun

---

30 Max L. Margalios - Marks Alexander, *A History of The Jewish People* (New York: Jewish Publication society of America, 1965), 248.

31 Mustafa Yiğitoğlu, "Negative Attitudes of Jews Regarding to Islam and Muslims throughout the History", *Journal of History Culture and Art Research* 6/2 (2017), 187-198.

32 Özcan Hıdır, " XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı ", *İlam Araştırma Dergisi* 3/1 (1998), 142.

33 İbrahim Kalın, *İslam ve Batı* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008), 72.

yanı sıra İslâm hukukunun ilerlemesinde ve İslamî hükümlerin sistematize olmasında Yahudi inancının etkili olduğunu iddia etmişlerdir.[34] Bu anlayışın tarihi erken dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu teşekkül sürecinde, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın kurumsal anlamda İslâm'a tesirinden ziyade İslâm'ı Yahudiliğin bir replikası ya da Yahudiliğin temel dinamiklerine zeval vererek onu taklit ettiğini iddia eden eserler kaleme alınmıştır.[35] Bu yaklaşımın altında yatan temel husus İslâm'ın temeline zarar vererek İslâm hukukunu Müslümanların nazarında itibarsızlaştırmaktır.

Oryantalistlerin, bir başka çalışma alanı da misyonerlik faaliyetleri yürüterek Müslümanları Hıristiyanlaştırmak amacına yöneliktir. Oryantalistler ele aldığı eserlerde, hem misyonerlere İslâm noktasında çeşitli argümanlar temin etmiş, hem de onlara İslâm beldelerindeki faaliyetlerde katkıda bulunmuşlardır.[36]

Oryantalistlerin birincil hedefi İslâm özelinde ortaya attıkları münharif yaklaşımlarla Hıristiyanlığı yayma girişimlerinde misyonerlere yardımcı olmakla birlikte, İslâm dininin yaygınlaştırılmasına ilişkin ilgiye set çekme girişimi olmuştur. Bu hedefle oryantalistler öncelikle İslâm'ın kültürünü, mânevi mirasını; dinî, tarihi ve kültürel olarak enine boyuna tetkikini gerçekleştirmişlerdir.[37] Bunun dayanağı zayıf haberler ve uydurma hadisler olmuş, iddialarını bu metinler üzerinden sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. Sünnet ve hadis özelindeki araştırmalarını ravi odaklı çalışmış, sahabeye dair negatif bir imge oluşturarak bazı ravilerin rivayet ettikleri hadislerin güvenilir olmadığını iddia etmişlerdir. Bu iddiaları araştırmanın herkes için mümkün olmadığını bildiklerinden, rical ve tabakat kitaplarındaki kısmi bilgileri temel alarak okuyuculara taraflı söylemler sunmuşlardır.[38]

---

[34] Ervin Isak Jakop Rosenthal, *Judaism and Islam* (London and Newyork: Popular Jewish Library, 1961), 29, 36-37.

[35] Patricia Coren - Michael Cook, *Hagarism: The Making of The Islamic World* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977).

[36] Osman Cilacı, *Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 45; ayrıca bkz. Mustafa Yiğitoğlu, *Türkiye'de II. Vatikan Sonrası Hıristiyan Müslüman İlişkileri* (İstanbul: Bayem Ajans, 2006).

[37] Mustafa Sıbâî, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, çev. Mücteba Uğur (İstanbul: Beyan Yayınları, 1993), 96.

[38] Muhammed Accac el-Hatip, *Ebu Hureyre Raviyetu'l-İslam* (Kahire: 1982), 149-150.

Başlangıçta dinî sebeplerle oryantalizme yönelseler de sonraki süreçte siyasi bir kimlik edinmişlerdir. Bu kimliğin teşekkülünde Müslüman yurtlarını sömürgeleştirmek ve sömürge haline getirilen bu bölgeleri zapturapt altında tutmak için buradaki vazifeli yöneticilere halkın dilini, kültürünü öğrenmeyi telkin etmişlerdir. Bu bağlamda oryantalizm, sömürge ve misyonerlik faaliyetlerine yoğun olarak istihbarat temin etmiştir. Batı dünyasının sömürge politikası güttüğü bölgelerde bir yandan yerliler arasında Hıristiyanlık yaygınlaştırılmaya çalışılırken, diğer yandan ilgili bölgelere ait sosyal, kültürel, etnik ve dinî dokuları tanıma amacıyla ciddi gayretler sarf edilmiştir. Mevzubahis bölgelerde oryantalizm ile kilise arasında organik bir bağ olmuştur. Bu bağlamda siyasi, ideolojik bir yaklaşımla Batı devamlı ilerici, Doğu ise gericiliği temsil eder.[39] Bu bakış açısıyla oryantalizm, Müslümanlar arasındaki ümmet anlayışını zedelemeye çalışmanın yanı sıra Müslümanlar arasındaki kardeşlik bağına zarar vermeyi amaç edinmiştir. Böylelikle Batı dünyasını Müslümanlara ilerici diye gösterip Batı hükümranlığını tasdik ettirme ideali zihinlerde var olmuştur. Oryantalistler dini ve siyasi unsurlara ilaveten iktisadi unsurları da kullanmışlardır. Batı dünyasının iktisadi yayılmacılığı İslâm beldelerinin çoğu yerinde başarıya ulaşınca, İslâm'a dair her alanda dezenformasyon yapmayı şiar edinmişlerdir. Bu bölgelerde hükümranlığını ilan edip ekonomik ve istismar gayelerini geliştirmek için çalışmalarını sıkılaştırmayı ihmal etmemişlerdir.[40] Bilhassa, Sanayi İnkılabı'ndan sonra yatırımcı büyük şirketler, İslâm ülkelerinin potansiyelini saptamak için bu alanda çalışma yapan kişileri ihya etmişlerdir. Bu bağlamda oryantalizm, iktisadi alanda da kendisini göstermiştir.[41]

Oryantalistlerin İslâm'a yönelik bakış açılarının bir başka yönü ilmi ve ictimai yönelimlerdir. Şu var ki; oryantalistlerin kahir ekseriyeti gerçeğe ulaşma, tarafsız bir bilim kaygısı amacı gütmemiş, Doğu kültür ve medeniyetinin idrakinde başvuracağı kaynakları, yalnızca kendi ön kabulleri içerisinde olduğu

---

[39] Recep Şentürk "Oryantalizm ve Sosyal Teori", *Oryantalizmi Yeniden Okumak-Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 45-47.

[40] Sıbâî, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, 96.

[41] Cilacı, *Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, 41.

müddetçe kullanmışlardır.[42] Müslümanlar da oryantalizme dair birikime, İslâm'a yönelik pratik tavırlarından ve taraflı fikirlerinden dolayı genel olarak mesafeli bir yaklaşım sergilemeyi tercih etmişlerdir.[43] Zira oryantalistlerin yaklaşım tarzlarını, araştırmalarını, iddialarını ve malzemelerini mutlak olarak pozitif ya da negatif olarak bir sınıflandırmaya tâbi tutmak yanlış olur. Ortaya konan bu birikimin sahipleri içinde art niyetliler olduğu gibi sorgulamaya ve istifade etmeye çalışanları da olmuştur.[44]

3.3. Oryantalistlerin Hadis Alanındaki Faaliyetleri

Oryantalistlerin üzerinde yoğunlaştığı alan Hadis ve Siyer olmuştur. Bunu, bu alanda verilen eserlerin çokluğuyla anlayabiliriz. Oryantalizmin başlangıç tarihi değişkenlik gösterebilir, ancak amaç ve tasavvur değişmemiştir. Oryantalistik çalışmaların tarihi seyri içinde, başlangıçtan bugüne dek Doğu'ya, İslâm'a ve İslâm toplumlarına yönelik sayısız çalışma yapılmakla birlikte, hadis ilmine olan merak pek de eski değildir. Oryantalizmin misyonerlik faaliyetlerinin hâkim olduğu ve dinî hedeflerin öne çıktığı süreçlerde, sünnet ve hadis özelindeki çalışmalar pek kayda değer bulunmazken, politik ve ticari amaçların sömürge hareketlerine evrildiği dönemlerde bu tür araştırmalar artmaya başlamıştır.[45]

1800'lü yıllarda yapılan pek çok çalışmada İslâm bir dinden ziyade, mensupları arasında sosyal kimlik oluşturan bir ideoloji olarak kabul edilmektedir. Bu ifade edildikten sonradır ki, pek çok araştırma, İslâm Peygamberinin hayatına, siyer ve mağazi literatürüne yönelmiştir.[46] M. A. Anees ve A. N. Athar tarafından hazırlanmış olan bibliyografya temel alınacak olursa, Hz. Peygamber, sünnet ve hadis ile ilgili, 1986'a dek Batı dillerinde 2966 kitap ve makale kaleme alınmıştır. Kaldı ki, bu bibliyografyanın özellikle sünnetle ve

---

[42] Ahmet Kavas, "Geçmişten Günümüze Fransız Şarkiyatçılığı ve Kurumları", *Oryantalizmi Yeniden Okumak-Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, 111.

[43] Kavas, "*Geçmişten Günümüze Fransız Şarkiyatçılığı ve Kurumları*", 43.

[44] İrfan Abdulhamit, "Müsteşrikler ve İslam" çev. Avni İlhan, *İslam Medeniyeti Dergisi* 1/9 (1968), 2-9.

[45] Mehmet Görmez, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine" *İslamiyat Dergisi*, 1 (2000), 11.

[46] Said, *Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları*, 274.

hadisle dolaylı bir şekilde ilgisi bulunan çalışmaları kapsamadığı da belirtilmelidir.[47]

Hadis İlmi ile İlgilenen Oryantalistler başlığına geçmeden önce -başlangıçtan günümüze kadar- hadisin ilim olarak teşekkül sürecini ifade etmeyi kayda değer gördük. Dolayısıyla hadis tarihini -öz mahiyetli- müstakil bir başlıkta ifade edeceğiz.

3.4. Hadis'in Kısa Tarihi

Lugat olarak حدث mastarından türetilen hadis kavramı, kadim kelimesinin karşıtı, sonradan ortaya çıkan, söz, haber gibi anlamlara tekabül eder. Istılahî olarak hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz, fiil ve takrirleri anlamına gelmektedir.[48] Hadis kavramı lügatte "yeni" anlamlarının yanı sıra "haber" anlamına da gelmektedir. Bu anlamlarda Kur'ân-ı Kerîm'de de geçmektedir.[49] Terim olarak ise, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sözlerini, fiillerini, takrirlerini ve beşerî özelliklerini kapsayan her türlü hususa denmektedir.[50]

Hz. Peygamber döneminde Kur'ân-ı Kerîm peyderpey nazil olmuştur. Nüzul sürecinde Kur'ân'ın insanlara tebliği ve beyanı Hz. Muhammed (s.a.s.) aracılığıyla olmuştur. Hz. Peygamberin (s.a.s.) hem zâtının hem de ilk Müslümanların, kahir ekseriyetinin okuma-yazma bilmemesinden kaynaklı olarak, Kur'ân, sadece vahiy kâtiplerince yazılmış ve muhafaza edilmiştir. Bununla birlikte zatına ait dine dair talimatlarının (emir-nehiy-tevcih) naklini şifahen telkin edip bunlara uyulmasını emretmiş, takyidini ise geçici olarak yasaklamıştır. Emir nehiy ve tevcihten ibaret olan Hz. Peygamberin (s.a.s.) kavli, fiili ve takriri sünneti sahabe nesli arasında dinin ikinci temel ve ilzam edici kaynağı olarak bir gelenek ve teamül olarak yaşanmasına ve şifahi olarak Kur'an ayetlerinin bir hüküm beyan etmediği konularda esas alınmasına rağmen, Kur'ân ayetleri tarzında yazılı olarak kayıt altına alınmamıştır. Buna rağmen Abdullah b.

---

47 Ahmed Anees Munawar, Alia N. Athar, *Guide to Sira an Hadith Literature in Western Languages* (London: Mansell Puplishing, 1986).

48 Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992), "Hadis", 109-110.

49 Kur'ân Yolu (Erişim 09 04 2021), el-Kehf, 18/6; el-Murselât 77/50.

50 Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 32.

Amr b. Âs, Hz. Ali ve Amr b. Hazm gibi birkaç sahabinin Rasulullah'tan (s.a.s.) özel izin alarak çeşitli amaçlarla hadis yazdıkları istisnaî durum olmuştur ve bunların bir kısmı bize ulaşmıştır. İlk etapta Kur'ân'la hadislerin karışma endişesi ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yalan haber isnat edilme endişesi bu yasağın temel iki sebebi olmuştur.[51]

Hadis ilmi; sahabe, tabiin ve tebe-i tabiinden oluşan Hz. Peygamberden sonraki neslin, hadis ilminin temel dinamiği olduğu ilk iki asır, hadis tarihi noktasında kaynaklık teşkil etmektedir. Hicri I. asır, şifahi rivayetin baskın olduğu, sistematik rivayetin henüz mevcut olmadığı bir safhadır. Sahabe ve tâbiin kitlesi burada belirleyici faktör olmuştur. Söz konusu safhada uydurma hadislerin vuku bulmasıyla birlikte isnad pratiği ve cerh-tâdil uygulamasına geçiş yaşanmıştır. Fakat bu uygulamaların henüz sistematize olduğunu söylemek mümkün değildir. Hicri ikinci asırla birlikte hadislerin sistemli olarak yazıya geçirilmesi geleneği başlamış ve bu uygulama kullanılmaya başlanmıştır. Fakat Arap dilinin yazılma faaliyetlerinin henüz istenilen noktada olmamasından kaynaklanan, çeşitli sorunlar da beraberinde vuku bulmuştur. Hicri II. asır da yazılı rivayetin yaygınlaşması, yazınsal problemlerin ortadan kaldırılması için hadis eğitim ve öğretim yöntemlerinin yanında rivayet lafızları isnad uygulaması da devam etmiş ve bununla birlikte cerh-ta'dil uygulamaları kayda değer biçimde artmıştır.[52]

Arapların şifahi geleneğe ve kültüre sahip bir toplum olmaları ve yazı malzemesinin yetersizliği yüzünden hadis usûlü kuralları Hicri II. asırda geliştirilip yazılmaya başlanmıştır. Hadis ilmi Hicri III. asırda altın çağını yaşamıştır. Söz konusu asırda ekoller arası tartışmalar da yaşanmıştır. İnsanın fiilleri, Ru'yetullah, Allah'ın sıfatları, Halku'l Kur'an meseleleri buna örnektir. Bunun yanı sıra temel hadis kaynaklarının yazımı da bu dönemde ortaya çıkmıştır.[53] İmam Şafii'nin (ö. 819) *er-Risale* ve *Cimau'l-ilm* adlı eseri, İmam Buhari'nin (ö. 869) *el-Camiu's sahih*'inin "Kitabül-İlm" ve "Kitâbü Ahbaril-ahad"

---

51 Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 24-26.

52 Yücel, *Hadis Tarihi,* 23-70.

53 Yücel, *Hadis Tarihi,* 70-88.

adlı kısımları, İmam Müslim'in (ö. 875) *el-Camiu's-sahih*'i için kaleme aldığı mukaddimesi, Tirmizi'nin (ö. 892) *es-Sünen*'inin sonundaki "Kitabü'l-İlel'i, Ebu Dâvud'un (ö. 888) eserinin muhtevasını ilan etme amacıyla Mekkelilere yazdığı mektup, Hicri III. asırda hadis usûlü konularının yazıya dökülüşünü kanıtlayan temel belgelerdir.[54]

Hicri IV. ve V. yüzyıllar, politik ve fikri meselelerin derinlemesine tartışıldığı bir dönem olmuştur. Mezhepler arası taassubun, ehl-i hadis ve ehl-i re'y arasındaki yorum farklılıkların bu dönemde cereyan ettiğini söylemek mümkündür. İlmi noktada da bu dönem çeşitliliklerini arz etmektedir. İlk hadis usulü eserlerinin kaleme alınması, Şia hadis kaynaklarının telifi, rical ilmi ile ilgili çalışmalar, şerh çalışmaları, temel hadis kaynakları üzerine yapılan çalışma ve eleştiriler bu döneme aittir.[55]

Hicri VI. yüzyıldan başlayıp XII. yüzyıla kadar devam eden süreç, hadis ilminin nakil dönemini kapsamaktadır. Önceki dönemler olan rivayet dönemleri bitmiş, bundan sonra rivayet edilenlerin nakil yoluyla aktarımına başlanmıştır. Hadis külliyatının zenginleşmesiyle bu dönemde artık isnad sistemi hadislerle değil, hadis kitaplarıyla devam etmiştir. Temel hadis kitaplarının nakledilmesi, hadis eğitiminde kurumsallaşma, Kütüb-i Sitte ve Şia hadis kaynaklarının otorite kazanması, hadislerin sıhhatini belirlemede temel hadis kaynaklarının esas alınması, zevaid, etraf, şerh, tahric, hadis fetvalarıyla ilgili çalışmaların yapılması bu dönemin belirgin olaylarıdır.[56]

Hicri XIII. yüzyıldan günümüze değin geçen süreyi hadis ilminin sonraki dönemi olarak nitelendirmek mümkündür. Bu dönemde kahir ekseriyetle müsteşriklerin hadis tarihi, usûlü ve literatürü noktasında kaleme aldığı araştırmalar ile hem Batı'da hem de İslâm âleminde kaleme alınan akademik incelemeler, söz konusu dönemi, öncesine kıyasla, birbirinden ayrılan temel değişkenler olduğunu ifade etmek gerekmektedir. XIX. yüzyıl misyonerlik faaliyetlerinin, bilhassa Hindistan özelinde dinler arası tartışmaların yoğunlaştığı;

---

54 Yücel, *Hadis Tarihi*, 124.

55 Yücel, *Hadis Tarihi*, 92-128.

56 Yücel, *Hadis Tarihi*, 128-167.

müsteşriklerin, Müslümanların İslâm rivayet geleneğinin sıhhatine dair eleştirel bir üslubu takınıp git gide itirazlarını yoğunlaştırdığı bir dönemdir. Müsteşrikler, özellikle hadis literatüründe var olan hadislerin Hz. Muhammed'e (s.a.s.) isnad edilen ve sahih kabul edilen hadislerin, sahih olmayanlardan temyiz etmeye yönelik geleneksel yöntemlerin güvenirliğini sorgulamışlardır. Bu bağlamda müsteşriklerin söz konusu eleştirilerinin başladığı yer de Hindistan olmuştur. Hindistan bu safhada hadisle ilgili Ehl-i Kur'an, Ehl-i hadis, Aligarh, Diyobend gibi farklı ekollerin var olduğu bir mecra konumunda olmuştur.[57]

Batılı ülkelerin sömürgesinden sıyrılan İslâm beldelerinde kurulan okullarda hadis tarihi, usûlü ve literatürüyle ilgili ortaya çıkan bilimsel çalışmalar da bu devrin başka bir yönüdür. Ayrıca bu dönemde, İslâm beldeleri olan; Hindistan, Pakistan, Arabistan, İran, Türkiye gibi ülkelerde hadis çalışmaları ivme kazanmış, çeşitli ekoller ortaya çıkmıştır.[58]

---

[57] Daniel Brown, *İslam Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek* (İstanbul: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 37.

[58] Yücel, *Hadis Tarihi*, 173-270.

4. VERİ ANALİZİ

4.1. Hadis İlmi ile İlgilenen Oryantalistler

Bilimsel anlamda, hadis ilmini ilk olarak ele alan müsteşrik, Alman asıllı Avusturyalı İngiliz vatandaşı Aloys Sprenger (ö. 1893) olmuştur.[59] Bundan sonra hadis alanındaki oryantalistik birikimi, yapılan akademik çalışmaları, bakış açıları ve tenkitler gibi konuları isimler üzerinden işleyeceğiz. Başlangıçta, hadis ilmi ile isim yapmış belli başlı oryantalistleri kısaca tanıtacağız. Akabinde, çalışmamızı kendileriyle sınırladığımız isimler üzerinden daha detaylı bir şekilde sunmaya çalışacağız.

4.1.1. Aloys Sprenger (1813 - 1893)

4.1.1.1. Hayatı

Avusturya'nın Tirol şehrindeki bir kasaba olan Nassereith'de dünyaya geldi. Liseye devam ederken yabancı dillere merak salarak Grekçe'nin ve Latince'nin haricinde İngilizce'yi, İtalyanca'yı ve İspanyolca'yı öğrendi. Aynı zamanda karşılaştırmalı olarak Romen dilleri grameri derlediği söz konusu dönemde, Doğu dilleri ile ilgilendi ve ilahiyat eğitimi alan büyük kardeşlerinin de yardımlarıyla kısa bir süre içerisinde İbranice'yi öğrendi. Liseden mezun olmasını takip eden süreçte, eğitimine Viyana Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde devam etti. Burada; doğa bilimleri, tıp ve şarkiyat dersleri de gördü. Öğrencilik sürecinde J. F. von Hammer-Purgstall'ın himayesinde bulunarak kendisinden akademik yardım aldı.[60]

Eğitimine bir süre Paris'te devam eden Sprenger, 1836 yılında Londra'ya taşındı. Burada 1838 yılında İngiliz vatandaşı oldu. 1841 senesinde Leiden Üniversitesi tarafından tıp doktoru unvanına layık görüldü. 1843 yılında Hindistan'daki bir şirket ile anlaşma yaparak Kalküta'da hekimlik yapmaya başlayan Sprenger, görev icra ettiği esnada Hintçe'yi ve Hint kültürünü

---

[59] Mehmed Said Hatiboğlu, "Batı'daki Hadis Çalışmaları Üzerine", *Uluslararası I. İslam Araştırmaları Sempozyumu* 6/2, (1992), 105-113.

[60] İlhan Erdem, "Aloys Sprenger", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37, 421-422.

öğrendikten sonra, İngilizlerin sömürge yönetiminde idari alanda ve eğitim alanında çeşitli kilit roller aldı. Doğu dilleri konusundaki hâkimiyetinden kaynaklı olarak, 1848 tarihinde, devlet görevlilerinin İslâm hukuku eğitimi almaları amacıyla kurulmuş bir yüksek eğitim kurumu olan Kalküta Medresesinde ve sonrasında da Delhi'de bulunan bir kolejde müdürlükle görevlendirildi. Bu kurumlarda bir taraftan Avrupa dillerinde kaleme alınmış olan eserleri Hintçe ve Farsça dillerine tercüme ederken, diğer taraftan Leknev'deki Kraliyet Kütüphanesinde Farsça eserlere ilişkin kataloğu tamamladı.[61]

1850 tarihinde Royal Asiatic Society için danışmanlık ve mütercimlik hizmeti vermeye başlayan Sprenger, aynı zamanda, ilk defa Hindistan halkının ana dilinde hazırlanmış haftalık bir derginin çıkarılmasına ön ayak oldu. 1857'de Avrupa'ya dönerek Bern Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü'nde profesörlük görevine başladı. 1881 yılında Heidelberg'e yerleşen Sprenger, yaşamının geri kalanını burada geçirdi. Oxford Üniversitesi ve Roma Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanına layık görülen Sprenger, ayrıca Royal Asiatic Society ile Deutsche Morgenländischen Gesellschaft üyesi idi. Çeşitli eserlerinin yanı sıra Arapça ve Farsça kaynaklardan meydana gelen zengin bir kitap koleksiyonuna sahipti. Berlin Kraliyet Kütüphanesi, ölümünün ardından bu koleksiyonu satın aldı. Çalışmalarıyla oryantalizmin tüm yönleriyle ön plana çıkan Sprenger, İslâm'a ilişkin özgün fikirler öne sürmenin yanında, oryantalistler kadar çağdaşları olan diğer Müslüman düşünürleri de etkisi altına almıştır. Alanda kendisinde atfedilen ve tartışılmaya en sık konu olan görüşler arasında, Kur'ân'dan sonra hadis geleneğini reddetmiş olması gelmektedir.[62]

4.1.1.2. Eserleri

On the Earliest Biography of Mohammad: "İbn Şihâb ez-Zührî'nin En Erken Biyografisi Üzerine". 1851 yılında yayımlanan makale, bir siret metni hakkındadır.[63]

---

[61] Hatiboğlu, "Batı'daki Hadis Çalışmaları Üzerine", *Uluslararası I. İslam Araştırmaları Sempozyumu,* 105-113.

[62] Erdem, "Aloys Sprenger", 422.

[63] Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü,* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 246.

Ueber das Traditionswesen bei den Arabem: "Arapların Rivâyet Geleneğine Dair". 1856 yılında yayımlanan makale, hadis edebiyatındaki hâkim sistemini,[64] hadis usûlü eserlerinden yararlanılarak tasvire çalışılmıştır.[65]

Das Leben und die Lehre des Mohammad: "Bilinmeyen Kaynaklar Çerçevesinde Hz. Muhammed'in Hayatı ve Öğretileri". Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hayatının ve öğretilerinin bahsi hususunda, başvurulan kaynakları ele alan bir çalışmadır. [66]

Die Sunna: Sprenger'in *Das Leben und die Lehre des Mohammad* adlı eserinin 3. cildinin giriş bölümünde "sünnet" kavramından hareketle; rivâyet, kitâbet, tedvin ve tasnif konularını incelemektedir. [67]

A Catalogue of the Arabic, Persian and Hindustany Manuscripts of the Libraries of the King of Oudh: "Hindistan Hükümeti'nin Emriyle Derlenen Oudh Kralı Kütüphanelerinin Arapça, Farsça ve Hinduca El Yazmalarının Bir Kataloğu". Bu cilt, projenin editörü Aloys Sprenger tarafından tamamlanan tek bölümdür ve Farsça ve Hinduca şiirlerini içermektedir. Bu katalog, Farsça ve Urdu şairlerinin biyografilerini, Fars şairlerinin eserlerinden bir bölümü ve Hindistan şairlerinin çalışmalarına ilişkin kısa bir bölümü ve eserleri kapsamaktadır. [68]

The Life of Mohammad from Original Sources[69]: "Orijinal Kaynaklardan Hz. Muhammed'in Hayatı". Hz. Muhammed'in (s.a.s.) biyografisini ele aldığı eserdir.

Die Post- und Reiserouten des Orients. Mit 16 Karten nach einheimischen Quellen[70]: "Doğu'nun Posta ve Seyahat Rotaları. Yerel Kaynaklara Dayalı 16 Harita İle". Doğu ülkelerine ilişkin seyahatlerini kaleme aldığı çalışmasıdır.

---

64 Mücteba Uğur, "Hâkim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/183.

65 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü, 246.*

66 Erdem, "Aloys Sprenger", 422.

67 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü, 246.*

68 Erdem, "Aloys Sprenger", 422

69 Erdem, "Aloys Sprenger", 422

70 Erdem, "Aloys Sprenger", 422

Die alte Geographie Arabiens als Grundlage der Eintwicklungsgeschichte des Semitismus[71]: "Semitizmin Gelişme Tarihinin Temeli Olarak Arabistan'ın Kadim Coğrafyası". Çalışmada, Arap kültürü ve coğrafyası Semitizmle ilişkilendirilmiştir.

Mohammed und der Koran. Eine psychologische Studie[72]: "Muhammed ve Kur'an. Psikolojik Bir Çalışma". Kur'ân-ı Kerîm'i ve Hz. Peygamberi (s.a.s.) psikolojik bir bakış açısıyla incelemiştir.

4.1.1.3. Hadis anlayışı

Sprenger, Batı'da hadisle ilgili ilk dönem eserlerinin yazı ile takyid edilmesi hususunda önemli mânada araştırmalar yapan kişidir.[73]" *On the Origin and Progress of Writing Down Historical Facts among the Muselmans*"[74] adlı çalışmasında" *el-Hatîbü'l-Bağdâdî'nin Takyîdu'l-'ilm' i* " bağlamında takyid konusunda pozitif bir yaklaşım sergilediği görülmektedir.[75] Sprenger'in, Hatîb el-Bağdadi'nin bu eserini İngilizceye tercüme etmesi, inceleme, yorum ve tasvirlerini ifade etmesi önemli olmakla birlikte bundan daha ziyade olanı yazılı takyidi kabul etmesidir. Bu bağlamdaki düşünce ve yaklaşımlarını "*Das Leben und die Lehre des Muhammads*" adlı üç ciltlik eserinde ortaya koymuştur.[76]

Sprenger, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaşamına ve peygamber profiline yönelik yaklaşımını da "*Das Leben und die Lehre des Muhammads*" adlı eserinde ifade etmiştir. Bununla beraber hadislerin takyidi ve bu takyidin muhtevasını da üç ana ifadeyle temellendirmiştir. Evvelâ; yazılı kaydın teorik imkânı, ikinci

---

71 Erdem, "Aloys Sprenger", 422

72 Erdem, "Aloys Sprenger", 422

73 Nimetullah Akın, "Hadislerin Yazılı Kaydı ve Literatür Esaslı Bir Disiplin Olma Süreci: A. Sprenger, I. Goldziher ve G. Schoeler'in Yaklaşımları", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6 / 1 (2008), 47.

74 Akın, "Hadislerin Yazılı Kaydı ve Literatür Esaslı Bir Disiplin Olma Süreci: A. Sprenger, I. Goldziher ve G. Schoeler'in Yaklaşımları", 48.

75 Akın, "Hadislerin Yazılı Kaydı ve Literatür Esaslı Bir Disiplin Olma Süreci: A. Sprenger, I. Goldziher ve G. Schoeler'in Yaklaşımları", 48.

76 Akın, "Hadislerin Yazılı Kaydı ve Literatür Esaslı Bir Disiplin Olma Süreci: A. Sprenger, I. Goldziher ve G. Schoeler'in Yaklaşımları", 48.

olarak hadislerin tedvîni ve hadis kayıt defterlerinin oluşumu hususu ve son olarak da hadislerin tasnîf süreci ve kitaplaşması şeklinde sıralayabiliriz.[77]

4.1.2. Sir William Muir (1819 - 1905)

4.1.2.1. Hayatı

İskoçya'nın Glasgow şehrinde doğan Muir; Edinburgh ve Glasgow üniversitelerinde tahsilini tamamladı. Hindistan Genel Valiliğine bağlı hükümetin Dışişleri Bakanlığı ve koloninin kuzeybatı eyaletinde başkan yardımcılığı bünyesinde görev aldı. Sipahi ayaklanması esnasında (1857) mühim görevlerde bulundu. 1876 yılında emekliye ayrılarak İngiliz hükümetine bağlı Hindistan İşleri Bakanı Lord Salisbury tarafından davet edilmesi üzerine İngiltere'ye dönüş yaptı ve Londra'da bulunan Hindistan Konseyine dahli gerçekleştirildi. 1884 yılında Royal Asiatic Society'de başkanlık görevine getirildi. Eş zamanlı olarak Edinburgh Üniversitesi rektörlük (1885-1903) görevine layık görüldü.[78]

1867 senesinde kendisine şövalyelik (sir) unvanı verildi ve 2 Temmuz 1905 tarihinde yaşamını kaybettiğinde ilmî çalışmaları sebebiyle bir altın madalya da dâhil olmak üzere çok sayıda ödül aldı. Birçok üniversite tarafından şeref doktoru nişanesine layık görüldü. Edinburgh Üniversitesi bünyesinde kendi ismi ile bir enstitü (Arap ve İslâm araştırmaları) açıldı. Aslında uzmanlık sahası, ağabeyi John Muir gibi Sanskrit dili ve edebiyatı olup, Edinburgh Üniversitesi bünyesinde bu kürsüsün temelini atan ve Kraliçe Victoria'nın Hintçe'yi öğrenmesine katkı sağlayan William Muir, daha ziyade Arap ve İslâm araştırmalarında ön plana çıkmış, şöhretini bu sahada elde etmiştir. Fakat çalışmalarından, bu alana yönelmesinin ardındaki temel nedenin ilme olan tutkusundan ziyade gerek önemli mevkilerde bulunduğu İngiliz sömürge idaresi politikalarına, gerek dindar kimliğiyle bir parçası olarak aktif faaliyetlerde bulunduğu misyonerlik çalışmalarına destek olmak olduğu anlaşılmaktadır.[79] Bilhassa Kur'ân-ı Kerîm'i ve tefsir kaynaklarını ele almasının gerçekte Hıristiyan

---

[77] Akın, "Hadislerin Yazılı Kaydı ve Literatür Esaslı Bir Disiplin Olma Süreci: A. Sprenger, I. Goldziher ve G. Schoeler'in Yaklaşımları", 48.

[78] Christine Woodhead, "Sir William Muir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/94.

[79] Woodhead, "Sir William Muir", 31/94.

vahyini kanıtlamak, ayrıca İslâm'ı ve peygamberi ilmî tarafsızlıktan uzak yıkıcı şekilde eleştirilerle yıpratmayı amaç edindiği görülmektedir. Resmî görevler ve ilmî meşguliyetlerin yanı sıra eğitim faaliyetleri ile de ilgilenen ve ailesinden kalan servetten de harcamalarda bulunarak Allahâbâd'da Muir Koleji ve Üniversitesi gibi Hindistan'ın pek çok bölgesinde Hıristiyan eğitimi veren kurumların açılmasını sağlamıştır.[80]

4.1.2.2. Eserleri

The Life of Mahomet: "Muhammed'in Hayatı". XIX. yüzyılda Hz. Peygamber'e yönelik olan bu hacimli çalışma (4 cilt); İbn Hişam, Vakıdî, Taberi gibi kaynakları esas alarak ve nispeten Aloys Sprenger'in *Life of Muhammad* adlı eserinin tesirinde kalarak kaleme alınan eser, kaynakları Arapça olan eserleri kullanarak İngilizce telif edilen ilk çalışmalardan olması hasebiyle, ayrı bir önem taşımaktadır. Batı'da Orta Çağ Avrupası'nda siyere yönelik var olan kin ve nefret dilinden ayrı bir üslupta ele alınmasına karşın, müellifinin Hıristiyan inancına sahip olması sebebiyle Hz. Peygamber'in peygamberliğini reddederek sert bir uslûbu da kullanmayı ihmal etmemiştir. Müellif, eserinde, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) indirildiği ifade ettiği vahyin, bilinçaltından bilince çıktığı durumlar olduğunu dile getirmiştir.[81]

Annals of the Early Caliphate: "İlk Dönem Hilafet Tarihi". *The Life of Mahomet* adlı eserin devamı mahiyetinde olan bu eserde Muir, Hıristiyanlıkla İslâm'ı mukayese ederek, İslâm'ın dinamizminin bulunmadığını, çağın gerekliliklerine uyum sağlamadığını ifade etmektedir. Ayrıca sosyal kuralları düzenleyebilecek bir disiplini bulunmadığı ve özgürlük kavramına karşıt bir inanış olduğunu ifade etmektedir.[82]

The Coran, and the Testimony it Bears to the Holy Scriptures: "Kur'an ve Kutsal Kitaplardan Taşıdığı İzler". Muir, kaleme aldığı bu eserinde, Hıristiyan inancının Kur'ân-ı Kerîm'de doğruluğunu teyit ettiren bazı Kur'an ayetlerinin varlığını göstermeye çalışmıştır. Bununla birlikte Kur'ân'ın anlaşılması hususunda

---

[80] Woodhead, "Sir William Muir", 31/94.

[81] Meryem Beyza Aykaç, *XIX. Yüzyıl Oryantalizmi ve Siyer - William Muir'in Siyeri Örnekliğinde-* (Kahramanmaraş: SAMER yayınları, 2020), 26.

[82] Aykaç, *XIX. Yüzyıl Oryantalizmi ve Siyer - William Muir'in Siyeri Örnekliğinde-*, 26.

zorluklar barındırması hasebiyle, bunun sebebinin Hz. Peygamber kaynaklı olduğunu iddia etmiştir.[83]

The Apology of al-Kindi: İslâm düşünürlerinden Kindî'nin 830 yılında kaleme aldığı "*el-Kindî'nin Savunması*" isimli bu eseri, Hıristiyan inancının istifade etmesi gerektiğini düşünerek İngilizce'ye tercümesini yapmıştır. Ayrıca bu tercümesinin bir başka gayesi de Hıristiyan doktrinlerini İslâm'a karşı zayıf kalmaması için kaleme almıştır.[84]

4.1.2.3. Hadis anlayışı

Evanjelik bir Hıristiyan olan Muir'in hadis anlayışı, Hz. Peygamber temellidir. Hadisler, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) yaşamının vesikası olduğu için İslâm'ı ve dolayısıyla Hz. Peygaber'i (s.a.s.) anlamanın kilidi olmuştur.[85] Hadis ilmi, geçirdiği çeşitli merhalelerle; takyid ve tedvin gibi çabalarla buraya ulaşmıştır. Muir bu bağlamda, hadisleri derleyenlerin İslâm'a ve tarihe kıymetli bir vazifeyi yerine getirdiğini ifade etmiştir. Zira İslâm âleminin çoğunluğunda var olan hadis malzemelerini yazılı hale getirip toplayan birileri olmamış olsaydı çeşitli karışıklıklar oluşurdu görüşünü savunmaktadır. Bu görüşlerinin yanı sıra, hadislerin nicelik bakımından problemli olduğunu ve yalan haberle isnad edilen sayısız hadis olduğunu öne sürmüştür. Hadisleri tedvin eden Buhari'nin altı yüz bin hadis arasında yalnızca dört bin hadisin doğru olduğu yargısını buna dayandırmıştır. Bu sayının bile yanlış olduğunu, yarısının ancak doğru olduğu kanısına ulaşmıştır.[86]

Muir, hadis derleyenlere yönelik çeşitli eleştiriler de getirmiştir. Onların gerçek ile asılsız haberleri birbirinden ayırma noktasında doğru ölçütleri kullanmadıklarını, yalnızca senet tenkidinde takılıp kaldıklarını ifade etmiştir. Aynı zamanda onların, metinsel bazda hadisi, haberin doğruluk derecesini ve tarihi bağlamda güvenirliğini araştırmaya cesaret edemediklerini savunmuştur.

---

[83] Aykaç, *XIX. Yüzyıl Oryantalizmi ve Siyer - William Muir'in Siyeri Örnekliğinde-*,27.

[84] Aykaç, *XIX. Yüzyıl Oryantalizmi ve Siyer - William Muir'in Siyeri Örnekliğinde-*, 27.

[85] Belkıs Özsoy Demiray, "İngiliz Müsteşrik William Muir'in Siyer Kaynaklarına Yaklaşımı", *İSTEM Dergisi* (Aralık 2017), 400-412.

[86] Özsoy Demiray, "İngiliz Müsteşrik William Muir'in Siyer Kaynaklarına Yaklaşımı", 400-412.

Bunun da İslâm'ın tenkidi yasakladığı, buna müsaade etmemesinden kaynaklandığını belirtmiştir.[87]

Muir, mevcut hadis kaynaklarında ne derece doğru argüman bulunduğu sualine cevap aramakta ve bu kaynakların rivayetlerine ilişkin çeşitli sorunların var olduğunu dile getirmiştir. Parça parça ve birbiriyle etkileşimi olmayan hadislerin, devamlılığı mevcut bir rivayete uyarlanabilecek sorgulama ve eleştiriyi önlediğini beyan etmiştir. Muir, muhaddislere göre bir hadisin parçalanamaz bir bütün olduğunu, ayrıca bir hadisin hadis değeri taşıma bağlamındaki kıyasının, yine muhaddisler tarafından ya metnin tamamının hadis değerini taşıdığını ya da metnin hiçbirinin hadis değeri taşımadığı düşüncesinde olduklarını öne sürmüştür. Bununla birlikte sonradan dâhil edilmiş bir kısmın eklenmesi veya çıkarılmasının terk edildiği, dolayısıyla bu yaklaşımın yanlış olduğunu ifade ederek hadis çalışmalarını tenkide tâbi tutmuştur.[88]

Muir, Kur'ân-ı Kerîm'in hadisle ters düştüğü meselelerin olduğunu da iddia etmektedir. Misal olarak, Kur'an'da Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliği sürecinde mucize olayının zuhuru gerçekleşmediğini ifade eder.[89]

Muir'e göre, hadis kaynaklarında, Kur'ân'ın aksine, mucizevi durumlar oldukça fazla olduğu için şayet bu durumlar doğru olsaydı vahiyde apaçık tezahürleri olurdu. Ayrıca Muir, Kur'ân ile hadisin karşılaştırılması noktasında zuhur eden başka bir çelişki olduğunu iddia etmektedir. Muir, Kur'an'daki ayetler ile hadislerdeki uydurma meseleler birbirine yakın mahiyette olduğunu ve bu iki kaynağı ayırmanın zor olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, İslâm tarihçileri ve muhaddislerin hata edip yanlış rivayetleri savunma yanılgısına kapıldığını öne sürmektedir.[90]

---

87 Özsoy Demiray, "İngiliz Müsteşrik William Muir'in Siyer Kaynaklarına Yaklaşımı", 400-412.

88 Özsoy Demiray, "İngiliz Müsteşrik William Muir'in Siyer Kaynaklarına Yaklaşımı", 400-412.

89 Özsoy Demiray, "İngiliz Müsteşrik William Muir'in Siyer Kaynaklarına Yaklaşımı", 400-412.

90 Özsoy Demiray, "İngiliz Müsteşrik William Muir'in Siyer Kaynaklarına Yaklaşımı", 400-412.

4.2. İ. Goldziher ile Başlayan Batı'da Hadis Çalışmaları

4.2.1. İgnaz Goldziher (1850 - 1921)

4.2.1.1. Hayatı

Macaristan'ın Sigetvar şehrinde 22 Haziran 1850 tarihinde dünyaya gelen İ. Goldziher; ataları İspanya'dan göç ederek Almanya'ya, ardından Macaristan'a yerleşmiş kuyumcu bir ailenin üyesidir. Babası Adolf Goldziher olan Ignaz (Ignace Isaac Jehuda) aşırı Yahudi bir ortamda yetişti. Henüz ilk çocukluk yıllarında İbranice okuma, Tevrat dersleri alma başarısını gösterdi. 1868 yılında Almanya'ya gönderildi. Bu zamana kadar Talmud, İbranice dil bilgisi ve Yahudi din felsefesi derslerini gördü. İlmî ve ahlakî çalışmalarının temelini ilgili süreçte oluşturan Goldziher, her şeye Kutsal Kitap perspektifinden bakmayı bu dönemde öğrenmiştir ve bu dönemde edinmiş olduğu kabullere yaşamı boyunca bağlı kalmıştır.[91] Gençlik yıllarında Yahudi cemaatine kabul töreninde atalarının imanına sadakat yemininde bulunan Goldziher, bu yeminine daima bağlı olduğunu belirtmiştir.[92]

Goldziher, on altı yaşında Budapeşte Üniversitesine 3 yıl boyunca dinleyici olarak katılmıştır. Burada Orta Asya seyyahı ve Türkiyat Bölümü'nün kurucusu Arminius Vámbéry'nin ilk öğrencisi oldu. Onun yanında Arapça, Türkçe ve Farsça dillerini öğrenerek, akabinde Macar Eğitim Bakanlığı tarafından kendisine verilen bursla kurulması planlanan Semitizm kürsüsünde öğretici olmak için Berlin ve Leipzig kentlerinde bulundu ve 1868-1870 tarihlerini burada geçirdi. Her iki şehir de ilmi yaşamının dönüm noktası oldu. Burada Arap ve Sâmî filoloji dersleri aldı.[93]

Goldziher, 1873-1874 tarihlerinde Macaristan Eğitim Bakanlığının teşvikiyle çeşitli araştırmalar yapmak adına Yakındoğu gezisine çıktı. Arapların idari yapısını tanımak amacıyla araştırma-inceleme gezileri intibaı oluşsa da Goldziher'in devlet yetkililerince gönderilmesi, gitmiş olduğu yerlerde resmî

---

[91] İbrahim Hatiboğlu, "Yakın Doğu Seyahati ve Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İslâm Dünyası ile Fikri Etkileşimi", *Marife Dergisi,* 2/3 (2002), 107-108.

[92] Hatiboğlu, "Yakın Doğu Seyahati ve Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İslâm Dünyası ile Fikri Etkileşimi", 108-110.

[93] Hatiboğlu, "Yakın Doğu Seyahati ve Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İslâm Dünyası ile Fikri Etkileşimi", 107-112.

makamlarca büyük ilgiyle karşılanmış olması, döndüğünde bir rapor hazırlayarak bakana takdim etmesi gibi durumlar, bahsi geçen seyahatin siyasi bir amaç taşıdığı tahminini güçlendirmektedir.[94]

Gezilerinin çok boyutlu olması dikkat çekiciydi. İstanbul, Beyrut, Şam gibi merkezlere gitti. Ardından Kudüs'e ve Kahire'ye gitti. Kahire'de Ezher hocalarının derslerine katıldı. Ezher öğrencileri arasında ilk gayrimüslim öğrenci oldu. Goldziher, seyahati süresince Arapça el yazması ve basılı kitapları satın alıyordu. 1878 senesinde Laura Mittler ile hayatını birleştirdi. Büyük oğlu Max genç bir yaşta intihar etti. Küçük oğlu Karl ise önemli bir matematikçi oldu.[95]

1892 yılında Macar Akademisi üyeliğine kabul edilen Goldziher 1904'te ordinaryüs profesör unvanıyla Budapeşte Üniversitesi Sâmî Dilleri Kürsüsü'nde görevlendirildi. Bu arada otuz yıldan beri idari sekreterliğine devam ettiği Budapeşte Yahudi Cemaati'nden ayrılmaya karar verdi. Tutmuş olduğu günlüklerde, hakarete mâruz kaldığı görevinden yaşamının en bedbaht dönemi olarak söz eder ve zaman zaman içinde bulunuyor olmaktan utanç duyduğunu ifade eder.[96]

1910'da önemli bir kurum olan Macar Krallığı saray müşavirliği görevine getirildi. Ardından 1914-1915 tarihleri arasında Hukuk ve Siyasî İlimler Fakültesinde İslâm kurumları ve hukuku alanında dersler verdi.[97] 1917-1918 tarihleri arasında Felsefe Fakültesi dekanlığı görevini ifa etti. 13 Kasım 1921'de Rotlauf kentinde ölen Goldziher, Budapeşte Yahudi Mezarlığı'na defnedildi. Engin kütüphanesi, sonraki süreçte Kudüs İbrani Üniversitesine nakledilmiş, 1925 tarihinde ise okuyuculara sunulmuştur.[98]

---

[94] Hatiboğlu, "Yakın Doğu Seyahati ve Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İslâm Dünyası ile Fikri Etkileşimi", 107-112.

[95] Mehmed Said Hatiboğlu, "İgnaz Goldziher", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/102-105.

[96] Hatiboğlu, "İgnaz Goldziher", 102-105.

[97] Hatiboğlu, "İgnaz Goldziher", 102-105.

[98] Hatiboğlu, "İgnaz Goldziher", 102-105.

4.2.1.2. Eserleri

Goldziher 'in 700'ün üzerinde farklı dillerde yayımlanan makale, kitap ve ansiklopedik maddesi vardır. İslami araştırmalar üzerine 4 kitap kaleme almıştır.[99] Bu kitaplardan iki tanesine değinecek olursak;

Die Zāhiriten: "Zâhirîler". 1884 yılında yayımlanan eser, Zâhiriyye fıkıh mezhebini ve öncüleri olan Dâvûd ez-Zâhirî ile İbn Hazm'ı ele alan bir çalışma olmakla birlikte bu konuda kaleme alınan önemli bir araştırma mahiyetindedir. Bu eser sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ehl-i re'y ve dört sünnî mezhebin bu açıdan durumu ele alınmıştır. İkinci bölümde, Zâhirilere Karşı Muhalefet başlığıyla Re'y kavramının mahiyeti ve muhtevası, Ebu Hanife ve selefleri, ilmu'l hadis ve fıkıh konuları ve fıkıh kavramıyla ilgili yaklaşımlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Şâfiî'nin Müessirliği Hakkında İlahiyatçıların Hükümleri konu başlığı altında, İmam Şafiî'nin ilmi konumu, fikirleri, hadis konusundaki yaklaşımları, Zâhirilerle olan ilmi münasebetler gibi konulara yer verilmiştir.

Eserin dördüncü bölümünde, Zâhirîlerin Şer'i Tefsirlerindeki Görüş Tarzları başlığı altında Kur'ân tefsirinden ve hadis ilminden misaller vermek suretiyle değerlendirmelerde bulunulmuştur. Beşinci bölümde, İslam Fıkhının Beş Kategorisi başlığıyla; Farz, Mendûb, Mübah, Mekruh, Haram terimleri ele alınmış ve bu terimlerin mezhepsel yaklaşımları hakkında incelemelerde bulunulmuştur. Altıncı bölümde, Zâhirî Akidesinin Hanbelilerinkiyle Alakası başlığıyla Zâhirî ve Hanbelîlerin teorik ilişkilerine değinilmiştir. Yedinci bölümde, Re'y Taraftarlarının Delilleri başlığıyla; ehl-i re'y ekolünün ictihatlarında dayandıkları deliller hakkında değerlendirmeler sunulmuştur. Sekizinci bölümde, Tarihi Kitabiyâtta Zâhirî Mektebinin Yeri başlığıyla Zâhirîlerin İslâm dünyasındaki teşekkülü incelenmiştir.[100]

Muhammedanische Studien I-II: "İslam Kültürü Araştırmaları". İlk baskısı 1890 yılına ait olan eser, Goldziher'in İslâmî araştırmalarındaki en temel eseridir. Eser, iki cilt halinde yayımlanmıştır. Eserin birinci cildi 5 bölümden oluşmaktadır.

---

[99] Hatiboğlu, "İgnaz Goldziher", 102-105.

[100] Ignaz Goldziher, *Zahiriler Sistem ve Tarihleri*, çev. Cihad Tunç, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982).

Bu cildin muhtevasında; Mürüvvet ve Din, Arap Kabileciliği ve İslâm, Arap ve Acem, Şuûbiyye, Şuûbiyye ve İlimdeki Tezahürü, Hâşiye ve Zeyiller konu başlıkları ele alınmıştır. Hâşiye ve Zeyiller konu başlığında; câhiliyenin muhtevası, İslâm'da ve putperestlikte ecdada ve ölülere saygı, câhiliye dönemi ve İslâm'da dilin kullanımı, künyenin şeref için kullanılması, siyah ve beyaz ırklar, Türkler hakkındaki hadisler, Arapça şiir yazan Araplaşmış İranlılar gibi konular kaleme alınmıştır. Eserin ikici cildinde, ağırlıklı olarak Hadis ilmine yönelik konular ele alınmıştır. Bu cildin birinci bölümünde, Hadis ve Sünnet konu başlığıyla bu terimlerin anlam ve işlevlerine değinilmiştir. İkinci bölümünde, Emevîler ve Abbâsîler konu başlığıyla, söz konusu dönemdeki İslâm anlayışının geçirdiği evreler ele alınmaktadır. Üçüncü bölümünde, İslâm'da Fırka Kavgaları ve Hadis başlığıyla Müslümanlar arasında ilmi tartışmalar ve bu bağlamda hadislerin kullanımı değerlendirilmiştir.

Eserin dördüncü bölümünde, Hadis Uydurulmasına Karşı Gösterilen Tepki başlığıyla, hadislerin uydurulmasına karşın Müslümanların reaksiyonuna yer verilmiştir. Beşinci bölümünde, Ahlâkı Yüceltme ve Eğlence Vasıtası Olarak Hadis başlığıyla hadislerin ne tür gayelerle kullanıldığına işaret eden kısımdır. Altıncı bölümünde, Talebü'l-Hadîs başlığıyla hadis derleme faaliyetlerine değinilmiştir. Yedinci bölümünde, Hadislerin Yazı ile Tesbiti başlığıyla edebiyatın bir parçası sıfatıyla hadisleri değerlendirdiği kısımdır. Sekizinci bölümünde ise, Hadis Edebiyatı başlığıyla Hadis Literatürü hakkında genişçe değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu bölümlerden sonra Ekler kısmında, İslâm'da Evliyâya Hürmet konusu işlenmiştir. Hâşiyeler ve Zeyiller kısmında ise, Mücahid Olarak Emevîler, Hadis ve Ahdî Cedîd, Kur'ân'ın Taklidleri, Hadis Kitaplarında Kadınlar ve Mukaddes Yerlerde Allah'ın İradesi konularına yer verilmiştir.[101] Eser ayrıca İngilizce, Arapça gibi dillere de tercüme edilmiştir.

Goldziher, hadisle ilgili birçok makale kaleme almıştır. Bu makalelerin bazıları şunlardır;

Neue Materialien zur Literatur des Ueberlieferungswesens bei den Muhammedanern: "Hadis Literatürüyle İlgili Yeni Materyaller". 1896 yılında

[101] Ignaz Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu – Cihad Tunç, (İstanbul: OTTO Yayınları, 2019).

yayımlanan makale, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini merkeze alarak rivâyetleri ele alan çalışmasıdır.[102]

Neutestamentliche Elemente in der Traditions litteratur des Islam: "Hadis Kültüründe Yer Alan İncil Parçaları". 1902 yılında yayımlanan makalede, hadislerin Hıristiyan kutsal kitabı olan İncil'den izler taşıdığını iddia etmektedir.[103]

Kâmpfe um die Stellung des Hadith im Islam: "İslâm'da Hadisin Yeri Etrafındaki Mücadeleler". 1907 yılında yayımlanan makalede, Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemi ve sonrasında yaşanan gelişmeleri ele alarak çeşitli hadisleri ve bu hadisler karşısında dönemin Müslümanlarının tutumları değerlendirilmektedir.[104]

Neuplatonische und Gnostische Elemente im Hadith: "Hadiste Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar". 1909 yılında yayımlanan makalede, tasavvufî düşünceye sahip Müslümanların, hadis uydurma faaliyetlerinde ön plana çıktıkları iddia edilmektedir.[105]

The Appearance of the Prophet in Dreams: 1912 yılında yayımlanan makale, "Hz. Peygamber' in (s.a.s.) Rüyada Görülmesi" başlığıyla kaleme alınmıştır.[106]

Abû Huraıra: Leiden'de İslam dini, kültürü, tarihi ve coğrafyasına yönelik araştırma maddeleri yayımlayan Encyclopedia of Islam [107] tarafından Ebû Hureyre ile ilgili kaleme alınan bir ansiklopedi maddesidir. [108]

Âhâd: Encyclopaedia of Islam'da "âhâd" kavramı ile ilgili bir maddedir.[109]

---

[102] Ignaz Goldziher, "Müslümanlarda Rivâyet Literatürüne Dair Yeni Materyaller", çev. Hüseyin Akgün, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2015), 81-119.

[103] Ignaz Goldziher, "Hadis Kültüründe Yer Alan İncil Parçaları", çev. Sami Şahin, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2008), 485-491.

[104] Ignaz Goldziher, "İslamda Hadisin Yeri Etrafında Mücadeleler", çev. Cihad Tunç, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (1973), 223-235.

[105] Ignaz Goldziher, "Hadiste Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar", çev. Ömer Özsoy, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (1997), 405-421.

[106] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 93.

[107] Kemal Kahraman, "Encyclopedia of Islam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/181-184.

[108] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 02. 02. 2021).

[109] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 02. 02. 2021).

Idjâza: Encyclopaedia of Islam'da "icâze" kavramı ile ilgili maddedir.[110]

4.2.1.3. İlmi kişiliği

Goldziher, kendisini katı, aynı zamanda samimi bir Yahudi olarak vasıflandırır. Bu din, şirki her koşulda reddetmekle birlikte, içerisinde bulunduğu "münafıklık ve sahtekârlıkla dolu" Yahudi cemaatini topluluğunu materyalist, hatta gizli ateist olarak görmekle beraber bahsi geçen cemaatin menfaatlerini daima savunmuş olup, eğitime ilişkin plan-program hazırlayarak Yahudilik için hizmette bulunmak üzere çalışmalar yapmıştır.[111] Uzun süre tayinin beklediği haham okulu hocalığına 1899'da atamasını büyük mutlulukla karşılamıştır. Gerek beşerî ilişkilerde gerek yazılarında anti-semitizm karşısında bir yaklaşım sergileyerek, uluslararası şarkiyatçı cemaati arasındaki konumunun ve bunun bir neticesi olarak kendine verilmiş olan unvanların bir Yahudi'nin başarısı olduğunu ifade eder.[112]

1902 tarihine kadarki yaşamında, eylemlerini şu şekilde özetlemektedir: "Yahudi, Türk, Arap, Mısır, antik Asurlular, Sünnilik ve Şiilik üzerine bıkıp usanmadan önceleri fantezi dolu ve oldukça hür bir şekilde, sonraları daha sağlam temellere dayalı olarak yazılar yazdım... Diyebilirim ki; İslâm ve Arap edebiyatı alanındaki yazılarım yeni bakış açıları getirdi... Macarca yazılarımın bir kısmı ile gücümün büyük bir bölümünü harcayarak Yahudilik alanına epeyce katkıda bulundum."[113] Goldziher, Arap dili ve edebiyatına dair büyük ilgisini dil-bilim ilişkisi şeklinde sınırlandırmamış, aynı zamanda bir dili ve o dilin kültür tarihini ön planda tutmayı amaç edinmiştir.[114]

Goldziher, Batı'da hadis çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Gerek Ortadoğu'ya gerek Afrika kıtasından bazı ülkelere yaptığı gezilerle İslâm toplumunu incelemiş ve bu toplumun önde gelen müderrislerinin ders

---

[110] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 02. 02. 2021).

[111] Fatma Kızıl, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği", *Hadis Tedkikleri Dergisi*, 7/2, (2009), 47-48.

[112] Kızıl, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yasayan Geleneği", 48.

[113] Ignaz Goldziher, *Tagebuch*, nşr. *Alexander Scheiber* (Leiden: E.J.Brill, 1978), 231.

[114] Hatiboğlu, "İgnaz Goldziher", 102-105.

halkalarında bulunmuştur.[115] Ayrıca özelde de İslâm'ın kaynaklarından olan sünnet ve buna bağlı olarak hadis alanında öncü isim olmuştur.[116] Bunu, yaptığı çalışmalar, yazdığı eserler ve ardından gelen oryantalistlere ilham vermesinden anlayabiliriz. Bu bağlamda Goldziher ismi, tezimizin önemli bir kısmını oluşturacaktır.

4.2.1.4. İgnaz Goldziher'in metodolojisi

Goldziher, İslâm kavramını ele alırken onu sadece bir din olarak tasvir etmemiş, bu kavramı yerine göre hem din hem de İslâm toplumunu, İslâm kültürünü ifade etmek amacıyla da kullanmıştır. Bu bilinçsiz bir yaklaşım değil, aksine onun İslâm'a dair yaklaşımını temellendirmesinin sonucu ortaya çıkmış bir durumdur. Yaşamı süresince ülkesinin ve inanışının kendisi için yol gösterici olduğunu ve aynı zamanda kendisini "samimi katı bir Yahudi" olarak kabul eden Goldziher,[117] İslâmiyet'in "Mekke'nin Yahudileştirilmiş dinî âdetleri" olduğu görüşündedir.[118]

Goldziher'in kullandığı metot; çocukluğunun ilk yıllarından itibaren mensubu olduğu dinin kitaplarına ve din felsefesine hâkim olan Yahudilik anlayışına dayanmaktadır.[119] Bu anlayışla ortaya koyduğu fikirler, yaklaşımlar, yorumlamalar hadislere bakış açısının tezahürüdür. Bu metodu üç başlıkta inceleyebiliriz.

a) Goldziher evvela İslâm özelinde; İslamiyet'in başlangıcından itibaren birkaç asır devam eden süreçte, kökleri heterojen bir grubun içinden çıkıp akabinde niceliğinin artmasıyla homojen gruba dönüştüğünü ifade eder.[120]

O dönemdeki Arapların, dinî kabulleri bağlamında pek bir endişeleri olmadığını, ticari seyahatlerinde özellikle Güney Arabistan ve Suriye gibi bölgelerle sadece dinî pratikler yoluyla temasta bulunduğunu, bu da sınırlı

---

[115] Goldziher, *Tagebuch*, 81, 205.

[116] Mutlu Gül, "Hadis İlmine Dair Kaleme Alınan Almanca Akademik Çalışmalar", *İHYA Dergisi* 6/1, 320-321.

[117] Goldziher, *Tagebuch*, 239, 307.

[118] Goldziher, *Tagebuch*, 56-57.

[119] Goldziher, *Tagebuch*, 19, 20, 22, 28, 164

[120] Ignaz Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç (İstanbul: OTTO Yayınları), 2019, 2/5.

olacağından İslâm'ın Cahiliye dönemi ile ilişkisinin bulunmadığı sonucunun çıktığını iddia etmektedir. Allah tarafından Hz. Muhammed'e (s.a.s.) peygamberlik makamı verilmediğine göre tevhit noktasında Yahudilikten, diğer hususlarda da Hıristiyanlıktan etkilenerek 'dinî bir reform sürecinin temelini attığı' iddiasına zemin oluşturmaktadır. Örnek olarak, namaz konusundaki açıklamaları bu iddia üzerine şekillenmiştir.[121]

b) Goldziher'in ikinci olarak temellendirdiği husus, bütüncül olarak İslâm'ın var oluşunu borçlu olduğu kaynaklara göre teşekkül ettiği iddiasıdır. Yani İslamiyet'in, Yahudiliğin devamı fakat Yahudiliğin kendisi olmadığını belirtir. Aradaki farkı, "İslâm'ın bir kaynağı olmakla birlikte başka kaynaklarla desteklenerek oluşturulduğu"[122] iddiasıyla tanımlar. Bu iddianın kaynak arayışını gerekli kıldığını, bu kabulden yola çıkarak Hz. Muhammed ve kendisinden sonraki Müslüman kişilerin, homojen bir dine nasıl dönüştüğü problemi onun tarihî rivayetleri seçmesindeki temel saiki ortaya koyar.[123] Goldziher, tenkit arayışını evvela Şiî-Sünnî problemlerini analiz ederken vurgular. Bu problemlerde Müslüman isimlerin birbirleri aleyhinde sarf ettiği söylemleri temel alarak kendi fikirsel çerçevesinin unsurlarını bu minvalde oluşturmaya çalışır.[124]

Goldziher, Yahudilik ve Hıristiyanlık kutsal kitaplarını incelerken kullandığı tarihi-filolojik metodunu İslâmi kaynaklara uygulamaz. Bu bağlamda İslâmî kaynakların muhtevasının tamamını doğru olarak gören Goldziher, bunun gerçekleşme şeklini ortaya koyma arzusundadır. Argüman arayışındaki doktrin söz konusu arzu üzerinde gerçekleşmiştir ve bu bağlamda işine yarar rivayetleri almaktadır.[125] Örneğin, Hz. Muhammed'in ağzından yalan söylenmesini

---

[121] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 1/33-34.

[122] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 1/33-34; 2/5.

[123] Goldziher, *Tagebuch*, 56-57.

[124] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/10, 35.

[125] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/31,32,35.

yasaklayan rivayeti, onun ağzından hadis uydurulmasının güçlü bir kanıtı olarak kabul eder.[126]

c-) Goldziher, mevzubahis araştırma metodunu amacına uygun hale getirmek için birbirinden farklı dört sahadan yararlanmaktadır, fakat öncesinde İbrani efsanesine ilişkin çalışmasında benimsemediği yaklaşım biçimlerinden de faydalanarak bahsi geçen yenilikçi usulü İslâm tarihi için uygulamaktadır.[127] Bu açıdan bakıldığında kayda değer hususlardan biri de kendisinin genelde, bahsi geçen yöntemlerin uygulanmakta olduğu -mesela Yahudilik ile Hıristiyanlıktaki uygulanış şekli gibi- diğer alanlarda değil, bu çalışmaların ulaştığı sonuçları temel almış olmasıdır. Emevîleri Abbasîlerden ayrı tutarken benimsediği terminoloji, bu durunun en bariz örneğini teşkil etmektedir. Abbasîler tarafından İslâmiyet'in devletin dini olarak tanımlandığını söyleyen Goldziher, İslâm tarihine ve kültürüne tamamıyla aykırı bir olgu olan "devlet kilisesi" (staatskirche) kavramına başvurmaktadır.[128]

Sonuç itibariyle, bu alanda kullandığı yöntemler; dinler tarihi araştırmaları, efsane çalışmaları, Yahudi geleneği ve tarihi-filolojik yöntemlerden oluşur. Bu yöntemlerde, yetiştiği çevrenin bir gerekliliği olan Yahudi geleneğine dair derslerin etkisinde kalan Goldziher, bilhassa Moses Wolf Freudenberg'den mülhem olarak her türlü olgu ve olaya Kutsal Kitap nazarından yaklaşmayı şiar edinmiş, ilgili perspektiften tüm eylemlerini yönlendirerek, ilmi ve ahlâki yaşantısının temelini ortaya koymuştur.[129]

Goldziher'in, İslâm'ı Mekke'nin Yahudileştirilmiş dinî örf ve âdetleri[130] gibi algılamasının ve bu temellendirmeye dayanarak İslâm'ı, dinî bir reform olarak[131] görme çabasının altında bu düsturun yatmış olduğu hissedilmektedir. Binaen aleyh İslâm'a Yahudilik açısından yaklaşmış olup, bu durum onun

---

[126] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/,132-133.

[127] Tahsin Görgün, "İgnaz Goldziher", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/105-111.

[128] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/53-56.

[129] Goldziher, *Tagebuch*, 19-20, 24, 164.

[130] Goldziher, *Tagebuch*, 56-57.

[131] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç,1/12.

metodunun çıkış noktası olmasının yanında çalışmalarının gayesini de meydana getirmiştir.[132]

Goldziher, İslâm'ı ve erken dönem İslâm tarihi noktasındaki rivayetleri, Yahudilik etkisiyle meydana gelmiş "oluş halindeki bir dinin tarihinin verileri"[133] olarak algılamaya başlamıştır. Bu algı biçimi çalışmalarının temel dinamiğini oluşturmuştur.[134] Goldziher, bu perspektifi, Hz. Muhammed'den (s.a.v) rivayet edilen, "Ümmetimin âlimleri Benî İsrail'in peygamberleri gibidir" hadisine sıklıkla değinerek tarihî rivayetlere de uyarlamaya çalışmıştır.[135]

Goldziher, "İbranilerde efsaneler" konusunu yorumlarken bu alanda onları küçümseyen yaklaşım biçimlerini tenkite tâbi tutar. Bu tenkitleri üç aşamada ele alır: Müelliflerin rivayetlerde efsaneye konu olanla olmayanı birbirinden bağımsız ele almamaları, rivayetler arasında sahihle sahih olmayanı gözetmeyerek sadece teorik olarak makul olanı kullanmaları ve İbrani kültüründe mevcut olan bazı hususları Sâmî kültürü dâhilinde değil, başka geleneklere uyarlayarak açıklamaya çalışmalarıdır.[136]

Goldziher, dinler tarihi araştırmalarında başvurulan metotlardan ziyade bu çalışmaların sonuçlarını ele almayı yeğlemiştir. İslâmiyet'in doğuş sürecini betimlerken mevzubahis sonuçları temel almakta ve tarihî rivayetleri bu bağlamda değerlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Goldziher'e göre İslâm, Hz. Muhammed (s.a.s.) döneminde tebliğ edilmiş bir dinden ziyade, sonrasında Müslümanlar tarafından müşterek bir şuur neticesinde ortaya çıkmış, kısmen tutarlı sayılabilecek bir dindir. Ayrıca İslamiyet'i bir reform olarak tanımlanmış olmanın arka planında Hıristiyanlık ile Yahudilik dinlerinde gerçekleştirilen çalışmaların ortaya çıkan sonuç olarak fark edilmektedir.[137]

---

[132] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 1/33-34.

[133] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/5.

[134] Goldziher, *Tagebuch*, 123.

[135] İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l Hafâ*, 2/640.

[136] Görgün, "İgnaz Goldziher", 105-111..

[137] Goldziher, *Tagebuch*, 110.

4.2.1.5. İgnaz Goldziher'in hadis yaklaşımı

Goldziher, hadis araştırmalarında halef ve selefleri arasında en önde gelen isimlerden biridir.[138] Hadis alanında onu ön plana çıkmasını sağlayan, bu alanda çok detaylı bir şekilde literatürü ele almış olmasıdır.[139]

Goldziher, hadis kitaplarında rivayet edilen hadislerin Hz. Peygamber ile dolaysız bir ilişkisi olmadığını iddia ederek, bu rivayetlerin, İslâm'ın oluşum sürecindeki birkaç yüzyılda meydana gelen politik ve ekonomik etkenlerin vesikası olarak gördüğünü ileri sürmüştür.[140] Kaleme aldığı ve "hadis" merkezli bir kitap olan "*Muhammedanische Studien"*in 2. cildinin basılmasının ardından Goldziher bu kitap özelindeki fikirlerini şöyle ifade eder: "Bu eserde uyguladığım metot, Abraham Geiger'in gençliğimin ilk dönemlerinden beri gayretli bir şekilde incelediğim eserlerinin tesiriyle ortaya çıktı. O zamandan beri İslâmî rivayetleri, neticede mütecanis bir dinde mevcut bulunan fikir akımları ve birbirleriyle çatışan gruplarla ilgisini kurmadan değerlendirmedim. Rivayetlerin kendileri çatışmalardan doğmuştur ve bu bakış açısına göre onların ortaya çıkışını göstermek benim hadis araştırmalarımın ağırlık noktasını teşkil etmiştir."[141]

Goldziher'in, Hz. Muhammed'den (s.a.s.) rivayet edilen hadislerin kendisiyle doğrudan bir bağlantısı bulunmadığı fikrine araştırmaları neticesinde varmadığını görüyoruz. Nitekim hadislerle ilgili yaklaşımı, İslâmiyet'e bakışının tezahürüdür. Peygamberden sonraki birkaç yüzyılı İslâmiyet'in oluşum süreci şeklinde nitelendiren Goldziher, hadislerin o zamanın ihtilafları karşısında Müslümanların benimsedikleri tutumu ifade eden, belli bir zaman içinde ortaya çıkacak olan İslami kurumlara yönelik katkılarını ifade eden vesikalar olduğu görüşündedir.[142] Ona göre İslâm âleminde ortaya çıkan problemler esnasında Müslümanları hadis uydurmaya iten temel etken Peygamber'in otoritesidir.[143] Bu bağlamda Hz. Peygamber zamanındaki doktrinlerin ona göre hususi bir konum

---

[138] Hüseyin Akgün, *Goldziher ve Hadis* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019), 11.

[139] Görgün, "İgnaz Goldziher", 105-111.

[140] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/5.

[141] Goldziher, *Tagebuch*, 123.

[142] Görgün, "İgnaz Goldziher", 105-111.

[143] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/33.

sağlamadığı, Peygamber için uyarıcı olmak haricinde bir vazifenin söz konusu olmadığı, eylemlerinin kendisi dışındaki insanlarınkinden farkı bulunmadığı iddiasındadır.[144] Bu iddiada onun izlediği metodun bir örneğini görebiliriz. Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber'e bağlılığın gerekliliğine ve en güzel örneğin kendisinde bulunduğunu belirten ayetleri[145] görmezden gelerek onu "sadece uyarıcı" olarak nitelendirmiştir. Hatta kendisine göre Hz. Peygamber yaşadığı dönemde asla kendisini "en güzel örnek" olduğunu takdim etmemiştir. Çünkü Hz. Muhammed, "şahit, müjdeci ve uyarıcı olarak" görevlendirildiğinden söz etmiş, kendisinden" Allah'ın izniyle dâvetçi ve nur saçan bir kandil" olarak bahsetmiş,[146] fakat örnek olduğunu belirtmemiştir.[147]

Goldziher'e göre Peygamber'e atfedilen "örnek" vasfı Müslümanlar tarafından sonraki tarihlerde İslâm'a dâhil edilen bir durumdur. Sünnet ve hadis gibi kavramların kullanmaya başlanması -ki burada atfedilen anlamı peygamberin söz ve davranışlarıdır- İslami doktrinler bağlamında bir buluştur ve İslâm'ın meydana gelişini tetikleyen en mühim gelişmedir.[148] Müslümanların sonradan İslâm'ın ortaya koyduğu bu durumlardan faydalanarak kendi menfaatleriyle paralel olanı "din" olarak kabul ettiğini öne sürmüş ve böylelikle İslâmiyet peyderpey ortaya çıkmaya başlamıştır.[149] Ortaya çıkan bu 'din 'den sadece muhlis Müslümanlar yararlanmamış, bilhassa Emevîler ve etrafındaki klikler, ayrıca diğer fırkalardan kişiler hadis uydurarak dinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuşlardır.[150]

Goldziher'in, hadis konusundaki bir başka yaklaşımı ise Müslümanların İslâm dininin kaynaklarından olan Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça belirtilmemiş hususları kendi görüşleri ve menfaatlerine uygun şekilde hadis aracılığıyla

---

144 Görgün, "İgnaz Goldziher", 105-111.

145 Âl-i İmrân 3/32, 132; el-Ahzâb 33/21.

146 el-Ahzâb 33/45.

147 Görgün, "İgnaz Goldziher", 105-111.

148 Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/3-4,28,29.

149 Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/4-5, 33, 47-52.

150 Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/34-44.

kullandıkları iddiasıdır.[151] Ona göre bunun yanı sıra Kurâ'n-ı Kerîm'deki birçok hususu da hadis aracılığıyla hükümsüz kılmışlardır. Bütün bu olayların sonucunda Hicri ikinci asrın ilk dönemlerinde sünnetin Kur'ân-ı Kerîm hakkında hüküm koyabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır.[152] Ayrıca Goldziher her türden itikat, fırka ve siyasal yönelime tâbi Müslümanların menfaatlerine uygun olan durumların yanı sıra Hıristiyanlık ve Yahudilik olmak üzere farklı din ve kültürden aldığı her türlü bilgiyi yeniden yapılandırarak bunu hadis rivayetlerinin bir parçası olarak gördüklerini beyan etmiştir.[153]

Goldziher'in rivayetler konusundaki yaklaşımı, rivayetleri en başından beri "uydurma" olarak kabul etmektir. Goldziher'in rivayetler noktasındaki yaklaşımını şu şekilde özetlemek mümkündür: Genel bir hüküm vermek maksadıyla rivayetler arasında kendisini doğrulayacak malzemeyi tercih ederek bunlardan kanıt mahiyetinde yararlanır. Bununla birlikte hadis ilmindeki ricâl kitaplarının belirtmiş olduğu kıstasları neredeyse hiç göz önünde bulundurmayarak, mütevatir olarak rivayet edilen hadisleri bile teknik anlamda yalan haber şeklinde itham etmiştir.[154]

4.2.2. Arent Jan Wensinck (1882 - 1939)

4.2.2.1. Hayatı

1882 yılında Hollanda'nın Aarlanderveen şehrinde doğan Wensinck, rahip olan babasının yolundan ilerleyerek klasik diller tahsili alma adına Gimnazyum[155] okulunu bitirdi. Burada İbranice ve Süryanice dillerini öğrendi. Utrecht Üniversitesine 1901 yılında kaydolan Wensinck, bir yıl süreyle teolojik eğitim görmesinin ardından Sâmî dillere ilgi duymaya başladı. The Encyclopaedia of

---

[151] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/47-52.

[152] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 2/19.

[153] Görgün, "Goldziher", 105-111.

[154] Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat, Tunç, 1/69-73; 2/ 132.

[155] Gymnasium veya eski dildeki karşılığı ile jimnaz, Hollanda, İsviçre, Almanya ve Avusturya ile kimi diğer ülkelerde, öğrencileri üniversiteye hazırlama amacıyla bulunan okullardır. Türkiye'de lise düzeyinin üzerindedir.

Islâm'ın baş editörü Martinus Theodorus Houtsma ile birlikte çalışmalarını sürdürdü.[156]

1904 yılını müteakip eğitimine Leiden Üniversitesinde devam ettirdi. Doktora sürecinde Aramice, Süryanice ve Arapça dilleri üzerinde yoğunlaştı. Snouck-Hurgronje'nin riyasetinde İslâm üzerindeki Yahudilik etkilerini araştırdığı Mohammed en de Joden te Medina adlı doktora tezini 1908 yılında noktaladı. Bu arada The Encyclopaedia of Islam'ın sekreterliği görevine tevdi edildi. 1909-1912 yılları arasında Amersfoort ve Utrecht'te liselerde İbranice, Utrecht Üniversitesinde Aramice derslerini okuttu. 1912'de Leiden Üniversitesinde İbranice, Aramice ve Süryanice derslerinde hocalık yaptı. Sâmî dillerin akabinde İslâm kültürü araştırmalarına merak saldı. Snouck-Hurgronje'nin emekliliğin gelmesiyle onun ardından 1927'de Leiden Üniversitesinde Arapça dili bölümü başkanı olarak terfi ettirildi. İlk etapta Sâmî diller cazibesini çekmiş olmasına rağmen, daha sonra İslâm kültürü alanında yürüttüğü faaliyetleriyle tanınır.[157]

Wensinck, Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgili çalışmalarının dışında Helenist kültüre dair bilgi birikimini de çalışmalarına aktardı; burada çeşitli dinlerin ve kültürlerin İslâmiyet'in oluşumundaki etkilerini ortaya çıkarmak maksadıyla karşılaştırmalı bir yöntem seçerek çeşitli araştırmalar yaptı. İslâm'ın diğer dinlerin bir yansıması olarak ortaya çıktığı iddiası üzerinde ittifak kurmuş olan şarkiyatçılar topluluğunun bir ferdi olan Wensinck, İslâm'daki sayısız fıkhî meselenin Yahudiliğe ilişkin kaynakların bir tezahürü olduğunu ileri sürdü. Yaşamının sonlarında çalışmalarına Yeni Ahit'in Ârâmî kaynaklarını da sığdıran Wensinck, ölümünün ardından Batı'nın bu alandaki çalışmalara ilgisinin artmasını sağladı. Cezayir Üniversitesi tarafından 1938 yılında fahrî doktor unvanına, akabinde Hollanda hükümeti tarafından da şövalyelik nişanına layık görüldü. Oryantalistlerin tarihî-filolojik araştırmalar topluluğunu temsil etmekte olan Wensinck 19 Eylül 1939'da Leiden kentinde yaşamını kaybetti.[158]

---

[156] Fatma Kızıl, "Arent Jan Wensinck", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2013), 43/158, 159.

[157] Kızıl, "Arent Jan Wensinck", 158-159.

[158] Kızıl, "Arent Jan Wensinck", 158, 159.

4.2.2.2. Eserleri

The Muslim Creed: Wensinck'in 1932 yılında yayımlanan "Müslüman İnancı" adlı eseridir. Eser dokuz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde eserin tanıtımı, ikinci bölümde İslâm'ın Temel Direkleri ve İnancın İkrarı adlı başlıkta İslâm, iman, tevhid ve imanın dereceleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, İnanç ve İrade adlı başlıkta; kafir kimdir, fıtrat, kader gibi kavramlar ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, Allah ve Âlem adlı başlıkta; Mu'tezilenin Allah ve Kur'ân hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Beşinci bölümde, İslâm'daki Tartışmalar ve Sonuçlar adlı başlıkta; Kur'ân mahlûk mudur, değil midir tartışmaları, Ahmed b. Hanbel'in kişiliği, Gazzâlî ve kelâm gibi konulara yer verilmiştir. Altıncı bölümde, İmam Ebû Hanîfe'ye ait el-Fıkhû'l-Ekber adlı eserini Fıkh-ı Ekber I başlığı altında incelemiştir. Yedinci bölümde, Ebû Hanîfe adlı başlıkta; imanda artma ya da azalma, Allah'ın arşa istiva etmesi, Allah'ın görülmesi gibi konular incelenmiştir. Sekizinci bölümde, Fıkh-ı Ekber II adlı başlıkta; tenzih ve tesbih, Allah'ın kullarının fillerini yaratması meselesi, mucizeler gibi konuları içermektedir. Son bölümde ise, İnancın Sonraki Gelişimi adlı başlıkta, Hatîb el-Bağdadi'nin usûl üzerine analizleri, Kadı İyâz ve Gazzâlî gibi âlimlerin metodolojilerini içermektedir.[159] Belirttiğimiz bu başlıkların içerisinde yer yer ayet ve hadislerden yararlanılmıştır.

A Handbook of Early Muhammadan Tradition – Alphabeticcally Arranged: "İlk Dönem Hadis Kitapları İçin Alfabetik Fihrist". 1927 yılında yayımlanan çalışma, Kütüb-i sitte ile birlikte, siyer ve megâzî kitaplarında konu, kişi ve yer adlarının bulunduğu bir fihristtir.[160]

Concordance et Indices de la Tradition Musulmane - Les Six Livres, le Musnad d'al-Darimi, le Muwatta de Malik, le Musnad de Ahmed Ibn Hanbal: "Kütüb-i Sitte, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel'in Müsnedleri ile Muvatta'ın Fihristleri". 1936-1939 yılları arasında yayımlanmıştır.[161]

---

[159] Internet Archıve (IA), "The Muslim Creed" 09. 05. 2021.

[160] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 270.

[161] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 269.

The Importance of Tradition for the Study of Islam: "İslâm Araştırmalarında Hadisin Önemi". 1921 yılında yayımlanan makale; hadis teriminin muhtevasını, Hıristiyan inancındaki "gelenek" kavramıyla mukayesesini ve işlevini kaleme alan bir araştırmadır.[162]

Het Historische Kader van de Klassieke Muhammedaansche Traditieliteratuur: "Klasik Hadis Literatürünün Tarihsel Çerçevesi". 1929 yılında yayımlanan makale, hadis literatürünü tarihi bir bakış açısıyla incelemiştir.[163]

Alphabetical Index to Arabic Tradition: "Hadislerin Alfabetik İndeksi". 1918 yılında yayımlanmıştır.[164]

Proposed Index to the Sunni Tradition: "Sünni Hadis Kitaplarıyla İlgili Önerilen Alfabetik İndeksi". 1917 yılında yayımlanmıştır.[165] Wensinck'in bu çalışmalarının dışında, hadis alanında birçok makalesi vardır.

Kunya: Encyclopaedia of Islam'da "künye" ile ilgili bir maddedir.[166]

Khabar: Encyclopaedia of Islam'da "haber" ile ilgili bir maddedir.[167]

Mutawatir: Encyclopaedia of Islam'da "mütevâtir" ile ilgili bir maddedir.[168]

4.2.2.3. Hadis yaklaşımı

Hıristiyan dininin Protestanlık mezhebine bağlı olan Wensinck, *A Handbook of Early Muhammadan Tradition* ve *Concordance* benzeri çalışmalarla anılsa da özellikle hadis alanındaki çalışmalarıyla tanınır. Ignaz Goldziher'in yolunu izleyip İslâm tarihini çatışma ekseninde yaklaşmış ve hadisleri dönemin radikal grupları tarafından kullanılan bir argüman olarak aktarmıştır. Wensinck'e göre hadisler, İslâm'ın belli dönemlerde geçirdiği safhaların birer tezahürü

---

[162] Wiley Online Library (WOL), "The Importance of Tradition for the Study of Islam" (Erişim 09.05.2021)

[163] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 270.

[164] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 270.

[165] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 271.

[166] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 18. 09. 2020).

[167] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 18. 09. 2020).

[168] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 18. 09. 2020).

olmuştur ve ortaya çıkış tarihi en fazla Hicri II. yüzyılın ilk dönemlerine kadar geri götürülebilmektedir.[169]

Bunun yanı sıra Wensinck, Goldziher'in de perspektifi olan; diğer inançların nasslarından alınan metinlerin zaman geçtikçe hadis formuna dönüşmüş olduğu inancındadır.[170]

Wensinck, İslâmiyet'in fetihlerle Mekke-Medine bölgesinden çıkarak yeni sahalara ulaşması sonucunda, fethedilen yerlerdeki insanlar için salt Kur'ân-ı Kerîm'in yetersiz kalacağını düşünerek farklı bir kaynağın gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu kaynak da Yahudi-Hıristiyan unsurlarıyla ilişkin olan hadis formlarından ibaret olduğunu öne sürmüştür. Wensinck'e göre hadis edebiyatı, farklı kültürlerden alınmış yazılı formlar olmakla birlikte, Goldziher'in belirttiği gibi, muhalif unsurların kendi menfaatleri için kullandıkları ve gerçeklik payı olmayan haberlerden ibaret olduğunu iddia etmiştir. Öz itibariyle Wensinck, hadisleri Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra Müslümanların uydurduğu haberler olarak nitelendirmektedir.[171]

İ. Goldziher sonrası Batı'da hadis çalışmalarını birbirinin izini takip eden oryantalistler şeklinde düşünebiliriz. Çünkü Goldziher bu alandaki derinlikli araştırmaları ve çalışmalarıyla Batı dünyasında genelde İslâm, özelde ise hadis alanına yeni bir soluk getirmiş olmasıyla birlikte, kendisinden sonrakilere de rol-model olmuştur. Bu kişiliğin yansımalarını neredeyse akabinde gelenlerin hemen hemen hepsinde hissedeceğiz.

---

169 Wensinck, *The Muslim Creed*, 59.

170 Wensinck, *The Importance of Tradition for the Study of Islam*, 243, 244.

171 Fatma Kızıl, "Oryantalistlerin Hadis Literatürü Hakkındaki Görüşleri", *sonpeygamber.info*, (Erişim 12 04 2021).

4.2.3. Alfred Guillaume (1888 - 1965)

4.2.3.1. Hayatı

1888 'de Kanada'nın Edmonton şehrinde doğan Guillaume, Oxford Üniversitesinin Teoloji ve Doğu Dilleri Bölümü'nü bitirmesinin ardından, Arapçayı master alanı olarak tercih etti. I. Dünya Savaşı esnasında evvela Fransa'da, akabinde Mısır'da İngiliz Orduları Yüksek Komiserliği'ne bağlı Britanya Hükümeti Arap Bürosu'nda yüzbaşı rütbesiyle görev yaptı. Savaşın ardından Durham Üniversitesi bünyesinde Doğu dilleri, Londra Üniversitesi bünyesinde ise Kitab-ı Mukaddes dersleri verdi. II. Dünya Savaşı esnasında misafir profesör olarak Beyrut Amerikan Üniversitesinde hocalık yaptı. Böylece, Müslümanlarla bir bağ kurma ve daha geniş bir çevre edinme imkânı buldu. 1947-1955 yılları arasında Londra Üniversitesi Arapça Bilim Dalında profesörlük yaptı. Aynı dönemde, Oryantal ve Afrika Çalışmaları Okulu'nun (SOAS) Yakındoğu ve Uzakdoğu Bölüm başkanlığına görevlerine getirildi. 1951 yılında İstanbul'da gerçekleşen 22. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi'ne iştirak etti. 1953 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından dâvet edilmesi üzerine, Batı'da İslâm Araştırmaları konulu 5 konferans sundu. 1955-1957 yılları arasında Princeton Üniversitesi'nin (ABD) daveti üzerine Arapça dersleri verdi. 1965 yılında İngiltere'de öldü.[172]

4.2.3.2. Eserleri

The Life of Muhammad a Translation of Ishāq's Sīrat Rasūl Allah: "Muhammed'in Hayatı: İbn İshak'ın Bir Sîret-i Rasulullah Çevirisi". İlk baskısı 1955 yılında yayımlanan eser, İbn İshak'a ait *el-Megâzî* adlı eserdeki metnin tümünü ortaya çıkarma maksadıyla çalışma yapan Guillaume; önce İbn Hişâm'ın eserinde var olan metinle Karaviyyîn Kütüphanesi'ndeki yazma nüshayı, bunun dışında Taberî'nin *Târîh*'inde ve Ezrakî'nin *Ahbâru Mekke*'sinden alınan haber ve rivayetleri derleyerek İngilizce'ye tercüme etmiştir.[173]

---

[172] İlhan Kutluer, "Alfred Guillaume", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/175-177.

[173] Mustafa Fayda, "İbn İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/96.

Islam: "İslâm". 1966 yılında yayımlanan eser, dokuz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, İslâm dininin ortaya çıkma safhasından önceki tarihi arka plandan bahsetmektedir. İkinci bölümde, Muhammed başlığı altında Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tarihi bağlamdaki profili ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, Kur'ân hakkında bilgiler verilmektedir. Dördüncü bölümde, İslam İmparatorluğu adlı başlıkta İslâm'ın tarihi çerçevede geçirdiği dönemler ele alınmaktadır. Beşinci bölümde, "Apostolic Tradition" adlı başlık hadislere yönelik yaklaşımları ihtiva etmektedir. Altıncı bölümde, İslâm dünyasındaki mezhepler ve tarikatlar ele alınmıştır. Yedinci bölümde, inancın oluşumunda felsefenin rolüne değinilmiştir. Sekizinci bölümde, tasavvufî konuları ele alan görüşlerine yer verilmiştir. Son bölümde ise bugüne ulaşmış İslâm dini tasavvur edilmiştir.[174]

The Tradition of Islam: An Introductıon to Study of the Hadith Literature: "Hadisler-Hadis Literatürü İncelemerine Giriş". 1924 yılında yayımlanmıştır.[175] Müellifin hadis üzerine kaleme aldığı bu eserde, İslâm'ı anlamanın onun peygamberini anlamaktan geçtiğini düşünerek bu eseri kaleme almıştır. Bu eserde, hadisle ilgili birçok hususu ifade etmektedir. Goldziher'in *Muhammedanische Studien'in* ikinci cildinden etkilenerek yazdığı da iddia edilmektedir.[176]

Some Remarks on Freewill and Predestination in Islam-Together with a Translation of the Kitâbu'l-Qadar from the Sahih of al-Bukhari: "İslam'da Özgür İrade ve Kader Üzerine Bazı Açıklamalar - el-Buhari'nin Sahîh'inden Kitabu'l-Kader'in Bir Çevirisi ile Birlikte". 1924 yılında yayımlanan makale, Buhârî'nin Sahîh'inden kader bölümünün tercümesi ve İslâm'da özgür irade ve kaderle ilgili bazı yorumları ihtiva etmektedir.[177]

The Influence of Judaism on Islam: "Yahudiliğin İslâm'a Etkileri". 1928 yılında yayımlanan makale, hadislerin kahir ekseriyetinin çok sonradan ortaya

---

[174] Internet Archieve (IA), "Islam" (Erişim 10.05.2021).

[175] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 100.

[176] Görmez, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine" 20.

[177] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 101.

çıktığını, bu hadislerin de Yahudi, Hıristiyan ve Antik Yunan felsefesinin kalıntıları olduğu iddia edilen bir çalışmadır. [178]

İslami Rivâyet, Oryantalizmin Soruları: Guillaume'ın İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden gelen davetle 11-17 Mayıs 1953 tarihinde "*Garbte İslam Tedkikleri*" başlığıyla verdiği beş konferansı Zeki Velidi Togan tarafından "*Garbte İslam Tedkikleri Mevzu'una Dair Verdiği Konferanslar"*, başlığıyla derlenmiştir. İkinci ve üçüncü konferans "İslâmi Rivâyet" başlığıyla oryantalistlerin yaklaşımlarını ihtiva etmektedir. [179] Guillaumme'un bu çalışmalarının dışında çeşitli kitap ve makale de bulunmaktadır.

Sahîh: Encyclopaedia of Islam'da "sahîh" ile ilgili bir maddedir.[180]

4.2.3.3. Hadis yaklaşımı

Hıristiyan bir oryantalist olan Guillaume'nın, başta teolojiye olan merakı onu İslâm dinine, dolayısıyla da Kelâm ilmine yakınlaştırmış olsa da asli alanının kahir ekseriyetinin hadis ilminden meydana geldiğini söylemek mümkündür. Bir dönem Kahire'de Arap Ofisinde görevini icra ederken hadisin Müslümanların fikrî ve siyasî nazariyatının derin tesirinde olduğunu tespit etmiş, Britanya İmparatorluğu'nda Müslümanların yoğunluğuna rağmen bu noktada Kur'ân'dan sonra gelen bu İslamî kaynağın burada İngilizce eserlerinin olmaması üzerine ihtiyaca binaen hadis alanında girişimde bulunmak istemiştir. Nitekim dönemin şartlarına göre 1924'te yayınlamış olduğu *The Traditions of Islam* başlıklı eser, konu ile alakalı İngilizce dilinde kaleme alınmış bir çalışmadır. Bu eser genel itibariyle, Ignaz Goldziher'in *Muhammedanische Studien* adlı eserine dayanmaktadır ki müellifin görüşü de bu yöndedir.[181]

İslamî perspektiften bakıldığında Guillaume'in hadis ilminin oluşum safhasıyla ilgili fikirlerinin olumsuz tenkitlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. *The Traditions of Islam* adlı eserinde bunu apaçık görmemiz mümkündür. Şöyle ki; Hicrî I. yüzyıla ait yazılı hadis rivayetinin var olmaması, hadisin sözlü rivayetlerinin Hicri III. yüzyıla kadar sağlam kalmasının güç olması ve İslâm

---

[178] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 101

[179] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 101

[180] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 14. 12. 2020).

[181] Guillaume, *The Traditions of Islam. An Introduction to the Study of the Hadith Literature*, 5-6.

âleminde politik, dinî ve çeşitli anlaşmazlıkların hadis uydurmaya makul bir ortam oluşturması gibi dayanaklarla hadis literatürünün sonradan ortaya çıkmış olduğu düşüncesini ifade etmektedir.[182]

Guillaume'un eserinde dile getirdiği bir başka yaklaşım da İslâm'ın Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarından esinlenerek ortaya çıkan bir din olduğu kanısıdır. Guillaume, İslâmiyet'in Yahudiliğin bir tezahürü olduğunu ve Kur'ân ile Talmud arasında bir benzerlik bulunduğunu vurgulamıştır.[183]

Guillaume, İstanbul'da konuşmacı olduğu konferanslarda Kur'ân'ın muhtevası, hadislerin güvenilirliği ve İslâm itikadı noktasında katılımcıların hoşuna gitmeyen demeçler vermiştir. Şöyle ki; vahiy olunan konular kitap olamaz. Çünkü Allah sünnetullah bağlamında insanlara doğrudan kitap göndermemiştir. Dolayısıyla kitap Hz. Muhammed'in (s.a.s.) kendi tasarlayıp yazdırdığı bir kaynaktır. Öbür taraftan ilahi kitapların yöntem ve üslup biçimleri arasında belli bir paralellik olmayışının da Kur'ân'ı ilahi bir kitap olmaktan uzaklaştırdığını belirtmektedir. Bir başka demeci; evrenin 6 günde yaratılması konusunda Kur'ân'ın ifade ettiği bu hususun [184] bilim gerçeklerine aykırı olduğudur. Bir başka ifadesi de peygamber döneminin mevcut şartları gereği, Kur'ân'ın tarihsel bir kitap olarak görülüp sonraki çağlara hitap etmemiş olmasıdır. Hadis bağlamında yine bu konferansta hadis külliyatının sonradan ortaya çıktığını ve dolayısıyla uydurulmuş olduğunu öne sürüp bu yüzden şer'i açıdan onunla amel edilmemesi gerektiğini ifade eder. Son olarak; İslâm'ın inanç sisteminin kahir ekseriyetinin Yahudi ve Hristiyan dinlerinin bir uzantısı olarak ortaya çıktığını iddia etmiştir.[185]

Görüldüğü üzere Guillaumme'nin de Goldziher'in yaklaşımını benimsediğini, hemen hemen onun perspektifinden İslamiyat'a baktığını söyleyebiliriz.

---

[182] Guillaume, *The Traditions of Islam. An Introduction to the Study of the Hadith Literature*, 12-13,19.

[183] Guillaume, *The Traditions of Islam. An Introduction to the Study of the Hadith Literature*, 6-7.

[184] Hûd suresi, 11/7.

[185] Guillaume, "Garpte İslam Tedkikleri", 1/1-4, 119-145.

4.2.4. Joseph Schacht (1902 - 1969)

4.2.4.1. Hayatı

1902 yılında Polonya'nın Raciborz kentinde doğan Schacht, 1911-1920 yılları arasında Raciborz'daki Humanistisches Gymnasium'da öğrenim görürken burada yalnızca Yahudi soyundan gelen çocuklara öğretilen İbranice öğrenimine devam etmek suretiyle Sami dillerini tanıma fırsatı bulmuştur.[186] 1920'de aynı ülkenin Breslau Üniversitesinde lisans eğitimine başlayarak Sami dillerinde yetkinliğe ulaşmıştır. Yeni Ahid'e ilişkin kaleme aldığı 1922 tarihli bir çalışma sayesinde üniversite tarafından kendisine ödül takdim edilmiştir. 1927'de asistan profesör unvanını, 1929'da profesörlük unvanını elde etmeye hak kazanmıştır. Böylelikle Schacht Almanya'nın yaş itibariyle en genç profesörleri arasında yerini almıştır. Schacht, genel itibariyle; Suriye, Mısır ve Türkiye gibi Müslüman nüfusun baskın olduğu ülkeleri ziyaret ederek buralardaki yazma eserler üzerine incelemelerde bulunmuştur. Schacht 1930 yılına gelindiğinde Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde konuk profesör olarak derslerde hocalık yaptı.[187]

Schacht 1932 yılında ise Königsberg Üniversitesinde görev verildi. 1934'te buradan ayrıldı. Akabinde Schacht 1939 yılına değin Mısır Üniversitesi kadrosunda hocalık yaptı. İlgili dönemde İslâm hukukunu konu olan çalışmaları için malzeme topladı. 1939'un Eylül ayında, II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada, tatilini geçirmek üzere İngiltere'de bulunmuştu. Burada, İngiliz Enformasyon Bakanlığı tarafından 5 senelik görev süresi ile Doğu uzmanlığı görevine atandı.[188]

1944 yılında İngiltere'nin Oxford kentine taşındı ve burada 1946-1954 yılları arasında Oxford Üniversitesinde çalıştı. 1947 yılına gelindiğinde ise A.B.D.'de konferans vermek amacıyla 1950 yılında da Nijerya'ya araştırma yapmak için yola çıktı. 1952-1953 yıllarında çeşitli araştırma-inceleme yapmak için Cezayir, Doğu Afrika ve Yakındoğu ülkelerine seyahat etti. 1954'te Şam

---

[186] Arif Atalay, "Bir Müsteşrik Olarak Joseph Schacht'ın İslam Hukuku Hakkındaki Yanılgıları I", *Universal Journal of Theology Dergisi* 5/2 (2020), 176.

[187] Atalay, "Bir Müsteşrik Olarak Joseph Schacht'ın İslam Hukuku Hakkındaki Yanılgıları I", 176-177.

[188] Murteza Bedir, "Joseph Schacht", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/223.

Arap Akademisi üyeliğinin bir ferdi oldu.[189] 1954 yılında Hollanda Leiden Üniversitesinde Arapça Kürsüsü'nde vazife aldı ve burada da 1956'da Kraliyet Akademisi üyeliğinin bir adayı oldu.[190]

Leiden'deki akademik kadro ile adaptasyon sorunu yaşadığı için 1957-1958'de A.B.D.'deki Columbia Üniversitesinin teklifini geri çevirmeyerek 1959 yılında söz konusu kurumda profesörlük unvanıyla tayini gerçekleştirildi. Bu üniversitedeki görevine yaşamının sonuna kadar devam etti. 1967'de Guggenheim Fellow ödülüne layık görülen Schacht, ardından İslâm araştırmaları alanında Amerika'daki yüksek itibarlı olarak görülen Giorgio Levi Della Vida ödülünü almaya hak kazandı. 1969'da New Jersey'de öldü.[191]

4.2.4.2. Eserleri

Schacht, İslâm ilimleri noktasında birçok çalışmalarda bulunmuştur. Bunların başında, İslam Hukuku ve Hadis gelmektedir. Bu çalışmalarının bazıları şunlardır:

The Origins of Muhammadan Jurisprudence: "Muhammedî Hukuk Biliminin Kökenleri". İlk baskısı 1950 yılında çıkan bu çalışma, Schacht'ın en temel eseridir. Schacht bu eserde, İslam hukuku ve hadislere olan yaklaşımını kaleme almıştır. Eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, İslam Hukukun Temel Teorisi: Hadislerin Fonksiyonu, İlk Dönem İslam Hukuku Ekolleri: Şafiî'nin Konumu, Şafiî ve Fıkhî Hadisler, İlk Dönem Fıkıh Ekollerinde Hadisler, Şafiî ve Selefleri tarafından Hadislerin Tenkidi, Hadis Karşısında Lehte ve Aleyhte Argümanlar, Yaşayan Sünnet ve Yaşayan Gelenek, Fikir Birlikleri, Anlaşmazlıklar gibi konu başlıkları ve çeşitli değerlendirmelerden oluşmaktadır. İkinci bölüm, Fıkhi Hadislerin Gelişimi başlığıyla, İsnadlar, Hicrî İkinci Yüzyılın İlk Yarısında Fıkhi Hadislerin Oluşumu ve Hadislerde Fıkhi Kurallar şeklinde kısımlardan oluşmaktadır. Müellif, özellikle ikinci bölümde hadis konusunu kaleme almıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde, genel itibariyle İslam

---

[189] Bedir, "Joseph Schacht", 224, 225.

[190] Atalay, "Bir Müsteşrik Olarak Joseph Schacht'ın İslam Hukuku Hakkındaki Yanılgıları I", 176-177.

[191] Bedir, "Joseph Schacht", 224, 225.

hukukundan söz etmektedir. Bu bölümlerde İslam fıkhı ekolleri, ilmi münasebetler ve mülahazalar ele alınmıştır.[192]

An Introduction to Islamic Law: "İslam Hukukuna Giriş". 1966 yılında yayımlanan eser, İslam hukukunu teşkil etmekle birlikte hadis başlıklarını da içermektedir. İslam Hukukuna Giriş başlığıyla, tarihi bölüm ve sistematik bölüm olarak iki bölümden oluşur. Birinci bölümde, tarihi bir perspektifle İslam hukukunun gelişim safhaları yer almaktadır. Aynı bölümde, Eski Hukuk Ekolleri, Karşı Hareketler ve Hadisçiler başlığı altında hadisle ilgili görüşlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde, sistematik olarak İslâm hukukunun temel konuları incelenmiştir.[193]

A Revaluation of Islamic Tradations: "Hadislerin Yeniden Değerlendirilmesi". 1949 yılında yayımlanan makale, Schacht'ın hadis konusunda değerlendirme ve tenkidlerini içermektedir.[194]

On Musa b. `Uqba's Kitâb al-Maghazi: "Musa b. Ukbe'nin Kitabü'l Megâzî'si Üzerine". 1953 yılında yayımlanan araştırmada, Musa b. Ukbe'ye atfedilen *Kitabu'l Meğazi* adlı eser üzerine bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.[195]

Deux Editions Inconnues du Muwatta: "Muvattâ'ın Bilinmeyen İki Nüshası". 1956 yılında yayımlanmıştır.[196]

Sur l'expression `Sunna du Prophete: " 'Peygamberin Sünneti' Tabiri". 1963 yılında yayımlanan makalede, sünnet kavramının muhtevasına değinilmiştir.[197]

mit Ausschluss des Qur'ans Die Tradition: "Kur'an'sız Hadisle İslam". İslâmî ilimlere yönelik araştırmaların yapıldığı; Alman şarkiyat dergisi olan "*Der*

---

[192] İslam-and-Muslims (İAM), "The Origins of Muhammadan Jurisprudence", (Erişim 16. 05. 2021).

[193] Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Mehmet Dağ – Abdulkadir Şener, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1986), 2.

[194] Joseph Schacht, "Hadislerin Yeniden Değerlendirilmesi", çev. İshak Emin Aktepe, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 5/2 (2007), 135-144.

[195] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 231.

[196] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 231.

[197] Joseph Schacht, "*Hz. Peygamber'in Sünneti Tabiri Hakkında*", çev. Mehmed Said Hatipoğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (1970), 81-84.

Islam"da 1931 yılında yayımlanan makale, hadislere ilişkin konular kaleme alınmıştır.[198]

Aus der Traditionssammlung des al-Buhari: "Buharî'nin Hadis Mecmuasından".[199]

Aus der Traditionssammlung des Muslims: "Müslim'in Hadis Mecmuasından".[200]

Aus der Traditionssammlung des Abu Dawud: "Ebû Dâvûd'un Hadis Mecmuasından".[201]

Die Traditionssammlung des an-Nawawi: "Nevevî'nin Hadis Mecmuası".[202]

Ahl-al-Hadith: Encyclopaedia of Islam'da "ehl-i hadis" ile ilgili bir maddedir.[203]

Mâlik b. Anas: Encyclopaedia of Islam'da "Mâlik b. Enes" hakkında bir maddedir.[204]

4.2.4.3. Hadis yaklaşımı

Schacht'ın hadis ve İslâm hukuku alanının menşei hakkındaki fikirleri ön plana çıkmaktadır. O, bu bağlamda Kitab-ı Mukaddes'le ilgili tenkitlerini İslâm'ın nasslarına uygulayan Ignaz Goldziher'in yolunu takip etmiştir. Hatta Schacht, *Origins* adlı eserinin giriş bölümünde eserini Goldizher'in yönteminin devamı olarak kabul etmiştir. Ayrıca bu durumun daha da ilerisine geçmeye çalışmıştır. Bunu kendisi de *Origins* eserinde şöyle ifade eder: "Klâsik ve diğer hadis musannefatında yer alan hadislerin çok büyük kısmı Şafiî sonrasında tedavüle sürülmüştür. İlk kayda değer hukuki merfu hadis grubu, II. yüzyılın ortalarına doğru sahabe ve diğer otoritelerden gelen nispeten erken tarihli hadisler ve eski hukuk okullarının yaşayan geleneğine karşı meydana gelmiştir. Sahabelerin ve

---

198 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 230.

199 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 230.

200 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 230.

201 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 230.

202 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 231.

203 Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 09. 01. 2020).

204 Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 09. 01. 2020).

diğer otoritelerin ortaya attığı hadisler benzer gelişim sürecinden geçmiş ve merfu hadislerin ele alındığı gibi ele alınmalıdırlar. İsnad analizi genellikle hadisleri tarihlendirmemize yardım eder. İsnadlar geriye doğru büyüme ve nihayet Peygamber'de son buluncaya kadar gittikçe daha yüksek otoriteye ulaşma eğilimi gösterirler. Hukuki anlam içeren hadislerden hareketle ulaşabileceğimiz kanıtlar, bizi ancak 100 yılına değin götürebilir. Bu dönemde, İslâm hukuk düşüncesi Emevilerin son dönemindeki idari ve kamuyla ilgili uygulamalarından neşet etmiştir ki, bu gelişme hâlâ çok sayıda hadiste yer almaktadır."[205]

Yukarıda ifade edilen yaklaşımlar, Schact'ın temel düşünce tarzının bir tezahürü mahiyetindedir. Hadis ve İslâm hukuku tarihiyle ilgili Hz. Peygamber'in dönemi ile ilgili çalışmaları olan Schacht, seleflerinden farklı olarak bu dönemdeki hukuksal yöntemler konusunda görüş beyan etmekten çekinmiştir. Zira hadislerin peygamber dönemi için güvenilir bilgi mahiyetli olmasına karşın, merfu hukuki hadislerden Hicri I. yüzyılda hukukun ilerlemesi için bilgi sahibi olmak için bile yararlanılamayacağı görüşündedir. Schacht, Nebevi sünnet kavramının, hukuk geleneklerinin toplumun kültürü olan eylem-fiil ve her bölgedeki bilginlerin üzerinde ittifak ettiği evrensel değerlerle şekil bulmuş dönemden daha sonra ortaya çıktığı fikrindedir. Kaldı ki, Hz. Peygamber dönemi için kadılık değil, hakemlik söz konusudur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), o devrin toplumunda hüküm veren değil, arabulucu profiline bürünmüş, bir hukuk düzeni ortaya çıkarmayı hedeflememiştir.[206]

Schacht hadis yaklaşımının bir başka yönü ise, mimarı olduğu müşterek râvî (common link) teorisidir. Bu teoriye göre bir râvînin, uydurduğu bir hadisi Hz. Peygamber'e varan yalan bir isnâdla güçlendirmesi ve akabinde kendisinden söz konusu hadisi, birçok şahsiyetin rivâyet etmesi ile isnâdların kendisinde kesiştiği, dolayısıyla müşterek râvî olmasını göz önünde bulundurmaktadır. Zaman geçtikçe müşterek râvî, birçok isnâdda göz ardı edilirse bile kendisinin isnad zincirindeki mevkisini korumuş olacak ve hadisin kaynağı hususunda bir

---

[205] Fatma Kızıl, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği", *Hadis Tedkikleri Dergisi* 7/2 (2009), 59.

[206] Kızıl, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği", 59.

tarih vermeyi sürdürecektir. Böylece hadisi uyduran ya da hadisin kendi döneminde vukû bulan bir müşterek râvî; "isnâdın hadisi müşterek râvîden alan gerçek râvîlerden müteşekkil kısmı; müşterek râvîden önceki, başlangıçta tek râvîli bir yapıya sahip olmakla birlikte daha sonra ilâve tarîklerle desteklenen sahte kısmı şeklinde üçlü bir yapı ortaya çıkmaktadır."[207]

Hz. Peygamber'in hukuksal çerçevede bir yönetici olmadığı iddiası, hadis külliyatında yer alan ahkâm hadislerinin varlığına rağmen, Schacht tarafından hadislerin geriye dönük gelişimi teorisinden yola çıkarak çözüme ulaştırılmaya gayret edilmiştir. Böylelikle, Nebevi sünnet kavramının yerleşik hale gelmesi ve pratiğiyle ilgili Hz. Peygamber'den gelen bir miras olması gerektiği biçimindeki görüş, bilhassa hadisçilerin etkisiyle bir yetkinliğe ulaşmıştır. Akabinde fıkıh mezheplerinin gerçekte kaynağının belirsiz olan gelenekleri ilk olarak bazı sahabenin etrafında bulunan Tâbiin'e isnad edilmiş, belli bir sürecin ardından sahabeye ve son olarak da Hz. Peygamber'e dayandırılmıştır.[208]

Schacht'a göre Hz. Peygamber'in hukuki pratikleri ve düzenlemelerini içeren ahkâm hadisleri sahih olma noktasında tartışmalıdır. Schacht, iddialarının kanıtını güçlendirmek için çoğu zaman e-silentio (sessizlik argümanı) delilinden faydalanmakta[209] ve "bir hadisin belli bir döneme ait olmadığının kanıtlamasının en iyi yolu eğer var olsaydı kendisine referansta bulunmanın zorunlu olacağı bir tartışmada hukuki bir delil olarak kullanılmadığını göstermektir" şeklinde ifade etmektedir.[210]

Schacht'ın çağdaşlarından farklı olan yönü, hadisleri tarihî mahiyetini isnâdla ilişkilendirerek dikkate alması olmuştur. Müşterek râvî teorisinin yanı sıra, isnâdların geriye dönük büyüme eğilimi göstermesi hasebiyle maktū haberlerin, mevkūflardan, mevkūfların ise merfûlardan daha önce vukû bulduğu gibi

---

[207] Fatma Kızıl, *Hukukî İçerikli Merfû Hadisler Bağlamında Müşterek Râvî Teorisi ve Tenkidi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 115.

[208] Kızıl, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği", 60.

[209] E Silentio argümanı noktasında Schacht'a yönelik eleştiriler için bkz. Bekir Kuzudişli, "Hadīth of Man Kadhaba 'Alayya and Argumentum e Silentio", *HTD* 5/2 (2007), 47-71.

[210] Kızıl, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği", 61.

hadislerin, sıhhat açısından tespitine yönelik durumun yanı sıra itibarsızlığına ilişkin doktrinler üretmiştir. [211]

4.2.5. James Robson (1890 - 1981)

4.2.5.1. Hayatı

1890'da İskoçya'nın Glasgow kentinde doğan Robson, Glasgow Üniversitesinin Doğu Dilleri Bölümü'nü tamamladı. "İslâmî kaynaklarda Hz. Îsa" adlı yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra "Tracts on Listening to Music ve Ancient Arabian Musical Instruments" konulu araştırmalarıyla 1941'de edebiyat doktoru unvanına layık görüldü. 1915-1916 yıllarında Arapça okutmanı olarak Glasgow Üniversitesinde görev yaptı. 1916-1918 yıllarında, 1844 tarihinde kurulmuş olan Young Men'(s.) Christian Association (YMCA) isimli misyonerlik hareketi için Irak'ta ve Hindistan'da çeşitli faaliyetler icra etti. Söz konusu bu kuruluşta aynı zamanda 1918-1919 yıllarında Lahor'da idareci olarak, 1919-1926 yıllarındaysa Yemen'de Aden kentinde misyoner sıfatıyla görevler yürüttü. 1928'den 1948'e kadar Glasgow Üniversitesi Arapça Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı.[212]

1949-1959 yılları arasında Manchester üniversitesinde Arapça dil bölümünde kürsü hocalığı ve başkanlığı yaptı. 1947-1980 yıları arasında *el-Âlemu'l İslâmî* adlı İslâmi araştarmalarla bilinen dergide yayın kurulu üyeliği yaptı.[213] 1981 yılında hayatını kaybetti.

4.2.5.2. Eserleri

Robson hadis alanında, ardında birçok makale, tercüme, ansiklopedik madde ve eser tanıtımı bırakmıştır. Bunlara kısaca değinecek olursak;

---

[211] Kızıl, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği", 61.

[212] İbrahim Hatiboğlu, "James Robson", Türkiye *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/152-153.

[213] Enbiya Yıldırım (ed.), *Hadis Tartışmalarına Yeni Yaklaşımlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 1/482-483.

The Transmission of Muslim's Sahih: "Müslîm'in Sahîh'inin Rivâyeti". 1949 yılında yayımlanan makalede, Sahîh-i Müslim'in nüshalarının rivâyetini konu edinmiştir.[214]

Tradition - The Second Foundation of Islam: "İslâm'ın İkinci Kaynağı Olarak Hadis". 1951 yılında Muslim World'te yayımlanan makalede, hadis konusu araştırılmıştır.[215]

Muslim Tradition: The Question of Authenticity: "Hadis: Otantiklik Meselesi". 1951 yılında Memoires and Proceedings of the Manchester Literary and Philosophical Society'de yayımlanan makalede, hadisin otantikliği konusundaki düşüncelerine yer verilmiştir.[216]

The Isnad in Muslim Tradition: "Hadiste İsnad". 1953-1954 yılları arasında Transactions Glasgov University Oriental Society'de yayımlanan makalede, hadiste isnad hakkında bilgiler verilmiştir.[217]

Tradition-Investigation and Classification: "Hadislerin Tedvin ve Tasnifi". 1954 yılında yayımlanan makale, hadislerin derlenmesi ve sınıflandırılması konularını içermektedir.[218]

Al-Ghazali and the Sunnah: "Gazzâlî ve Sünnet". 1955 yılında Muslim World'te yayımlanan makale, Gazzâlî ve sünnet anlayışının ele alındığı bir çalışmadır.[219]

Ibn Ishaq's Use of the Isnad: "İbn İshak'ın İsnad Kullanımı". 1956 yılında yayımlanan makalede, İbn İshak'ın isnad kullanımı hakkında çeşitli değerlendirmeler sunulmuştur.[220]

---

[214] James Robson, "Sahih-i Müslim Nüshalarının Rivâyeti", çev. Talat Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/3-4 (1955), 8-20.

[215] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 217.

[216] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 217 .

[217] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 217.

[218] James Robson, "Hadislerin Tedvini ve Tasnifi", çev. Musa Erkaya, *Fırat Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1 (2007), 119-133.

[219] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 217.

[220] James Robson, "İbn İshak'ın İsnadı Kullanışı", çev. Talat Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1962), 117-126.

Varieties of the Hasan Tradition: "Hasen Hadis Çeşitleri". 1961 yılında yayımlanan makale, hasen hadisler hakkında bilgiler ihtiva etmektedir.[221]

Tradations from Individuals: "Haber-i Vâhid". 1964'te yayımlanan makale, tek bir kişinin tanıklığı ile nakledilen hadislerin kabul edilip edilemeyeceği konusundaki fikirlerinden oluşmaktadır.[222]

An Introduction to the Science of Tradition: Being Al-Madkhal ila Ma'rifat al-İklil, al-Hâkim Muhammad b. Abdallah en-Nisâbürî: Hâkim en-Nîsâbûrî'nin hadis usulüne dair önemli bir eser olan *Kitâbi'l-İklîl* adlı eserin bazı ilaveleri barındıran tercüme ve neşridir.[223]

Mishkât al-Masâbih, Hatib et-Tebrizi: Arap dili ve Edebiyat alimi olan Hatib et-Tebrîzî'nin "*Mishkât al-Masâbih*" adlı eserini çeşitli ekleme ve notları içeren çeviri çalışmasıdır.[224]

Studies in Arabic Literary Papyri II: Qur'anic Commentary and Traditions by Nabia Abbott: Nabia Abbott'un birinci bölümü hadis konularından oluşan, *Studies in Arabic Literary Papyri Qur'anic Commentary and Traditions* isimli eserinin tanıtımıdır.[225]

4.2.5.3. Hadis yaklaşımı

James Robson, Hz. Peygamber'in Müslümanlar üzerindeki nüfuzunun tesiri bağlamında, bizâtihi Hz. Muhammed (s.a.s.) hayattayken ki fiil ve söylemleri hakkında dönemin insanlarında bir şekkin bulunmadığını kabul eder. Fakat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra, henüz İslâm'la müşerref olmayan insanları Müslüman kimliği kazandırmak adına, rivayetlere eklemeler, düzeltmeler, Hz. Peygamber'le (s.a.s.) bağlantısı olmayan hususlar, şifahen

---

[221] James Robson, "Hasen Hadislerin Çeşitleri", çev. Talat Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (1963), 109-118.

[222] James Robson, "Haber-i Vâhidler", çev. Musa Erkaya, *Fırat İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2, (2011), 215-228.

[223] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 219.

[224] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 220.

[225] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 220.

yayılarak hadis kaynaklarının oluşum safhasına kadar bir etki bıraktığı kanısındadır.[226]

Robson, misyonerlik hareketlerine henüz gençlik yıllarında yoğunlaşmış olmasıyla birlikte Glasgow Üniversitesindeki akademisyenlikle başlayıp sonraki süreçte Arap dili, karşılaştırmalı olarak Hıristiyanlık-Müslümanlık, mûsikî ve bilhassa hadis alanında çalışmalar yapmıştır. *The Encyclopaedia of Islam* adlı eserin ikinci neşrinde hadis maddelerinin telifine yoğunluk vermesiyle hadis sahasında 20. yy.ın ikinci yarısında ön plana çıkan oryantalisti olarak düşünülebilir. Robson, Batıda "tradition" şeklinde hadis ve sünnet kavramını benimsemiyordu. Çünkü ona göre hadisin "hikâye" ya da "rapor" mânalarında olması, sünnetin "uygulama" ya da "âdet" olması anlamındadır ki, bu da Hz. Peygamber'in eylemlerinin göstergesidir. İbn Sîrîn'in rivayet tarihine ilişkin, "Müslümanlar hadis dinlerken isnad sormuyorlardı. Ancak daha sonra fitne ortaya çıkınca, 'Bize râvilerin isimlerini söyleyin!' demeye başladılar" [227] önemli ifadelerinde geçen "fitne"nin Emevî Halifesi İkinci Velîd'in öldürülmesiyle (126/744) vuku bulduğunu iddia eden Schacht'a karşılık Robson, isnadların sonraki süreçte uydurulmuş olduğu iddiasına bağlı olan söz konusu bakış açısının, insanlar tarafından makul karşılanmayacağını öne sürmüştür.[228]

Robson'a göre söz konusu "fitne", Emevî yönetimine karşı Abdullah b. Zübeyr tarafından çıkarılan ayaklanma üzerine miladi 683-692 yıllarında meydana gelen olaylardır. Binaen aleyh, isnadın sorulmasının tarihi için Hz. Ali ve Muaviye arasında ortaya çıkan çekişmelerin henüz erken bir tarih olduğunu, diğer taraftan Velid'in öldürülmesiyle meydana gelen karışıklığın da geç bir zaman diliminde vuku bulduğu inancındadır.[229]

Robson, hadis kaynaklarının güvenilirliği konusunda Schacht ekolünü destekleyen J. Wansbrough ve M. Cook-Schacht ekolünü tenkit eden N. Abbott,

---

[226] Ayşe Özgür, *Oryantalistlerin Tek Râvili Tariklerle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 65.

[227] Müslim, "Muḳaddime", 7.

[228] James Robson, "The Isnad in Muslim Tradition", *Hadīth: Origins and Developments* (ed. H. Motzki), Aldershot 2004, 20.

[229] Robson, "The Isnad in Muslim Tradition", 23.

F. Sezgin, M. el-Azamî, G. Schoeler ve J. Fueck ekolleri arasında bir orta yol takip etmiştir.[230] Robson, Schacht'ın vardığı kanılara büyük oranda katılmakla birlikte, onun iddialarını fıkhî bağlamda sınırlandırmak istemekte, tarihi konulardaki hadislerin sıhhat açısından septik görüşün haricinde tutulduğu bir yaklaşımı arzu eder. Fakat bunu söyledikten sonra da Hz. Muhammed'in (s.a.s.) profilinin Müslümanlar üzerindeki tesirinin doğal bir neticesi olarak hadisler arasında güvenilir bir öze ihtiyaç olmasını iddia etmesi haricinde çok az kanıt sunar. Ancak bu güvenilir özün nakledildiği isnadların güvenirliği konusunda bir zorunluluğa gerek olmadığını benimser.[231]

İsnad sisteminin yalnızca hadis iliminin belirgin bir özelliğini taşımadığını, farklı ilim dallarında da mevcut olduğunu düşünen Robson, diğer oryantalistlerin düşüncelerine uygun bir şekilde İslâm tarihini konu alan çalışmalarındaki isnad sisteminin hadis alanına kıyasla daha sahih olduğu kanaatindedir. Robson, Batılı düşünürlerin İslâm bilginlerinin isnad yaklaşımlarının W. Muir, I. Goldziher gibi oryantalistler nazarında makul görülmediğini ifade eder. İsnadların sahih olması noktasında temkinli yaklaşan Robson, bazılarının sahih olmasını kabul ettiği gibi bazılarının da sahih olacağını kabul etmez ki bundaki anlayış, bunları ayırt etmenin güç olduğu kanaatindedir. Robson'un bir başka düşüncesi de erken döneme ait sahih malzemeye erişilmesi imkân dâhilinde olsa da söz konusu malzemenin tespitini doğru yapmak oldukça zordur. Netice itibariyle Robson, isnad sisteminin kayda değer bir sistem olduğunu, en azından ilk dönemlerdeki malzemenin nakli noktasında ne tür yöntemlerin kullanıldığının anlaşılması açısından değerli olduğunu düşünmektedir.[232]

4.2.6. Nabia Abbott (1897 - 1981)

4.2.6.1. Hayatı

1897'de Mardin'de doğan Abbott, 1907'de bir göç sebebiyle Bombay'a yerleşti. Cambridge Üniversitesinin giriş sınavında başarılı olmasına karşın, 1. Dünya Savaşı sırasında Bombay'dan ayrılmadı. Leknev'de kadınlara mahsus

---

[230] Robson, "The Isnad in Muslim Tradition", 25.

[231] Herbert Berg, *The Development of Exegesis in Early Islam* (Richmond: 2000), 38-41.

[232] Robson, "The Isnad in Muslim Tradition", 172,173.

Isabella Thorbom Collegede lisans eğitimini tamamladı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen Irak Krallığı'ndan kadınların eğitimi ile ilgili faaliyetler için davet aldı. Siyasi ve kültürel gayelerle bazı faaliyetlerde bulunan İngiliz seyyah Gertrude L. Bell tarafından yürütülen projelere katkıda bulundu. Bunu takiben, 1923 senesinde ailesi ile beraber Boston'a göç etti. 1925 yılında Boston Üniversitesinde yüksek lisansını tamamladı. 1925-1933 yıllarında Asbury College (Wilmore/Kentucky) bünyesindeki Eğitim Bölümü'nde hocalık yaptı. Ardından Tarih bölüm başkanlığı görevine terfi ettirildi.[233]

1933'te eğitim alanındaki faaliyetlere devam etmek için Chicago eyaletine taşındı. Burada Arapça alanında profesör olan Martin Sprengling'in riyasetinde Oriental Institute'teki kurslarına iştirak etti. Araştırmacı vasfı ile tayininin gerçekleştiği bu enstitüde kariyerinin sonuna kadar akademik hayatına burada devam etti. 1963 yılına gelindiğinde emekliye ayrıldı. Yaptığı çalışmalar neticesinde bu enstitüde fahri profesörlük unvanına layık görüldü ve emeklilikten sonraki çalışmalarına yine burada devam etme kararı aldı. 1981 yılında Chicago'da öldü.[234]

4.2.6.2. Eserleri

The Kurrah Papyri from Aphrodito in the Oriental Institute: 1933 yılında tamamladığı doktora tezinin 1938 yılında yayımlanan gözden geçirilmiş halidir. Çalışma, öz itibariyle Emevîler'in Mısır valisi olan Kurre b. Şerîk'in[235] cizye ve haraç vergileri hakkında mektuplarını ihtiva etmektedir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, tanıtım mahiyetli olup Arap yazısının ilk yazılı materyallerinden söz etmektedir. İkinci bölüm, Oriental Instıtute'nde Kurre b. Şerîk'e ait belgeleri içermektedir. Üçüncü bölüm, Kurre b. Şerîk'in biyografisi ve yönetimi ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise Mısır'ın tarihi dönemlerinden söz edilmiştir.[236]

---

[233] Bekir Kuzudişli, "Nabia Abbott", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), gözden geçirilmiş 2. basım ek-1/6-7.

[234] Kuzudişli, "Nabia Abbott", 6-7.

[235] Nadir Özkuyumcu, "Kurre b. Şerîk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/446-447.

[236] Oriental Instıtute (Oİ), "The Kurrah Papyri from Aphrodito in the Oriental Institute" (Erişim 10.05.2021).

The Rise of the North Arabic Script and Its Kurā'nic Development, with a Full Description of the Kurā'n Manuscripts in the Oriental Institute: "Şark Enstitüsü'ndeki Kur'an El Yazmalarının Açıklaması ile Kuzey Arap Yazısının Yükselişi ve Kur'an gelişimi". Arap yazı kültürü ve Kurân'ın yazımı hakkında kaleme alınan çalışmadır. Bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Kuzey Arap yazısının gelişimini ihtiva etmektedir. İkinci bölümde, spesifik el yazmaları (Kurân, Doğu – Batı el yazmaları ve otobiyografiler) hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde, yazılı bir döküman olarak Kur'ân ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise Oriental Instıtute'nde Kur'ân başlığıyla genel bilgiler verilmiştir.[237]

Aishah: The Beloved of Mohammed: 1942 yılında yayımlanan eser, "Muhammed'in sevgili eşi: Aişe" adıyla kaleme alınmıştır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Muhammed'in Sevgili Eşi başlığıyla Hz. Muhammed'in (s.a.s.) evlilikleri ele alınmktadır. İkinci bölüm, Mü'minlerin Annesi başlığıyla Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte Hz. Aişe profilinden söz etmektedir. Üçüncü bölümde ise, İslâmiyette Âlim ve Azîz başlığıyla Hz. Ali ile Muâviye arasındaki münasebetlerde Hz. Aişe'nin konumundan bahsedilmektedir.[238]

Studies in Arabic Literary Papyri II: Qurā'nic Commentary and Tradition: "Arap Edebiyatı Papirüsü ile İlgili Çalışmalar II: Kur'ân Tefsiri ve Hadis" adlı çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, hadis konularını içermektedir. Burada, erken dönemde yazılı hadisin gelişimi, yazılı rivâyetlerin sürekliliği, hadislerin çoğalması, hadislerin muhafaza edilmesi ve otantikliği konuları bulunmaktadır. İkinci bölümde ise, tefsir ve hadis ile ilgili on dört adet papirüs irdelenmiştir. [239]

---

[237] Oriental Instıtute (Oİ), "The Rise of the North Arabic Script and Its Kurā'nic Development, with a Full Description of the Kurā'n Manuscripts in the Oriental Institute", (Erişim 10.05.2021).

[238] Halit, Çil, "Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi AYŞE", *Eskiyeni Dergisi* 25 (2012), 136-137.

[239] Oriental Instıtute (Oİ), "Studies in Arabic Literary Papyri II: Qurā'nic Commentary and Tradition" (Erişim 11.05.2021).

Hadith Literature I: The Development of the Science of Hadith: "Hadis Literatürü I: Hadis İlminin Gelişimi". 1983 yılında yayımlanan makale, hadis hakkında bilgiler içermektedir.[240]

Hadith Literature II: Collection and Transmission of Hadith: "Hadis Literatürü I: Hadislerin Tedvini ve Rivâyeti". 1983 yılında yayımlanan makale, hadislerin bir araya getilmesi ve rivâyetleri içeren bir araştırmadır.[241] Abbott'un bu çalışmalarının dışında çeşitli kitap ve makaleleri de bulunmaktadır.

4.2.6.3. Hadis yaklaşımı

Abbott, ilmî çalışmalarında iki temel konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar; Müslümanlık gibi Semitik inançlar ve Arap medeniyetinde kadının profilidir. Abbott, inançlarda önde gelen kadın isimleri üzerine biyografi gibi yazılar kaleme almış ve bu kadınların statüleri, toplumdaki konumları özelinde fikirlerini beyan etmiştir. Makalelerinden hareketle, Abbott'un, İslâm özelinde kadın profilinin Hz. Muhammed (s.a.s.) döneminde elde edilen bazı hakların git gide sosyal statülerini yitirmiş oldukları düşüncesi üzerinde sabit kaldığı söylenebilir. Bir başka yaklaşımı ise İslâm öncesinde ve sonrasında Kuzey Arap coğrafyasında yazının menşei, ilerlemesi ve bu konuya katkıda bulunan mühim isimlerin kişiliğidir. Son ilmi çalışmalarının olduğu alan ise yüzyıllardan şu ana kadar elimize ulaşan papirüslerdir. Abbott, Oriental Institute'e vakfedilen sayısı 350'yi aşan papirüsler ve diğer yazılı belgeler arasından seçmiş olduğu materyallerle erken döneme ait Arap yazısındaki ilerleme, buna ek olarak hadis-tefsir tarihi, tarih yazıcılığı ve Arap dilinin geliştirilmesi gibi hususlara yönelik çeşitli çalışmalar yürütmüştür.[242]

Abbott'un, ilk dönem rivayet tarihiyle ilgili iddia ettiği düşüncelerle İslâm âleminde ve Batı'da ön plana çıktığını bilhassa Goldziher – Schacht gibi isimlerin belirgin özelliği olan "aşırı şüphecilik" furyasından uzak durmuş olduğu ifade edilebilir. İlk dönemlerde hadislerin şifahî olarak nakledildiğine dair söz konusu

---

[240] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 22.

[241] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 22.

[242] İbrahim Kutluay, "Çağdaş Oryantalistlerin İsnada Farklı Yaklaşımları Çerçevesinde Nabia Abbott", *YDÜ I. ULUSLARARASI HADİS İHTİSAS SEMPOZYUMU*, ed. Yusuf Suiçmez (Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi, 2012), 297.

olan inanışa karşın Abbott, Hz. Muhammed (s.a.s.) döneminden başlayarak yazılı ve şifahî rivayetlerin aynı anda yürütüldüğü beyanında bulunmuştur. Bunun dışında hadislerin sonradan uydurulup isnad sisteminin geriye doğru vücut bulduğu yaklaşımına karşı Abbott, rivayetler noktasında artırma veya bir takım kasıtlı ilavelerin söz konusu olma ihtimalini tasdik eder. Bununla birlikte, Zührî'nin ve onun dönemindekilerin gerek kendilerinden evvelki sahabe ve Tâbiin'in gerek Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ait sözlerin ve fiillerin içeriğini kavramış olduğunu, sonrasındaysa söz konusu rivayetlerin makul bir oluşum çerçevesinde yönlendirildiğini, böylelikle kesintiye uğramadan hadis rivayetinin varlığını kabul ettiğini görebiliriz. Abbott'a göre ikinci asırdan başlayan bu süreçte hadislerin miktarının giderek artması, sistematik olarak hadis uydurulmasıyla ilişkili olmayıp isnadların niceliklerinin artmasından kaynaklanan bir süreçtir. Bu fikirlerinden ötürü, oryantalist camiadaki fikrî yönelimleri araştıran Batılı bilim insanları, bazı Hıristiyan araştırmacıların dışında Abbott'ı da Schacht'ın fikirlerini tenkit eden, genelini Müslüman âlimlerinin oluşturduğu kümeye dâhil eder.[243] Bundan dolayı Abbott, temel hadis kaynaklarında ve isnadlarda var olan bilgileri kabul edip ona göre bir yaklaşım benimsemesi nedeniyle bazı oryantalistlerce eleştirilmiştir.[244]

4.2.7. G. H. A. Juynboll (1935 - 2010)

4.2.7.1. Hayatı

Leiden'de 1935 tarihinde doğan Juynboll, oryantalizm alanında ün kazanmış Theodorus Willem Johannes Juynboll itibariyle köklü bir ailenin son ferdidir. Ailenin Doğu araştırmaları sebebiyle zengin bir kütüphaneye sahip olan Juynboll, 1956 yılında Leiden Üniversitesinde Arapça'yı ve İbranîce'yi öğrenmeye başladı. Bu süreçte, sonraki dönemlerde danışmanlığı altında doktora

[243] Kutluay, "Çağdaş Oryantalistlerin İsnada Farklı Yaklaşımları Çerçevesinde Nabia Abbott", 297.

[244] Kutluay, "Çağdaş Oryantalistlerin İsnada Farklı Yaklaşımları Çerçevesinde Nabia Abbott", 298.

tezinin nihayet bulacağı hocası Brugman tarafından verilen telkinlerle *Concordance* çalışmalarında vazife yapan öğrencilerden biri oldu.[245]

Ön plana çıkan eserlerinden olan *Encyclopedia of Canonical Ḥadīth*'i kendisine nispet ederek kaleme aldığı Mizzî'nin *Tuḥfetü'l-eşrâf*' eseriyle de bu esnada tanıştı. Öğrenim hayatının kahir ekseriyeti Leiden Üniversitesi Kütüphanesi Doğu Eserleri bölümünde geçiyordu. Bununla birlikte 6 ay gibi bir zaman diliminde Doğu yazmaları ve dergileri alanında idarecilik vazifesini devralmıştı. Bu vazifesi sırasında, misafir öğrencilere kapalı olan bölümlerde sahasıyla ilgili kaynaklara erişme fırsatı yakaladı.[246]

Modern Mısır'da hadis literatürü bağlamında ortaya çıkan tartışmaları irdelediği doktora tezi için bir sene Kahire'ye gitti. 1969'da Leiden'de tezini bitirmesinin akabinde eşi ile beraber ABD'ye giderek Kaliforniya Üniversitesi kadrosunda görev yapmaya başladı. Burada görevi sonlandırılınca, Exeter Üniversitesinde vazife almak üzere İngiltere'ye gitti ve 1974-1985 aralığında burada yaşadı. Burada hadis incelemelerinde derinlik kazanmayı tercih etmesi de bu üniversitede hocalık yaptığı zamana rastlar.[247]

ABD ve İngiltere'deki görev sürelerinde, tatillerini Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde çeşitli incelemelerde bulunarak geçiriyordu. 1985'de ömrünün geriye kalan kısmında çalışmalarını devam ettirecek olduğu Hollanda'ya döndü. Elde ettiği birikiminin nihaî noktası olarak kabul ettiği, Kütüb-i Sitte'deki râvileri ve isnadlarını ele aldığı *Encyclopedia of Canonical Ḥadīth* isimli eserinden sonra başka bir eser kaleme alamadı. Çeşitli sağlık sorunları yaşayan ve bunu uzun süre atlatamayan Juynboll, 2010 yılında Leiden'de öldü. Ardında bıraktığı zengin kütüphanesinin önemli bir bölümünü Juynboll Vakfı adına Leiden Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.[248]

---

[245] Fatma Kızıl, "Gualtherus Hendrik Albert Juynboll", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), gözden geçirilmiş 2. basım EK-1/692-693.

[246] Kızıl, "Gualtherus Hendrik Albert Juynboll", 692-693.

[247] Kızıl, "Gualtherus Hendrik Albert Juynboll", 692-693.

[248] Kızıl, "Gualtherus Hendrik Albert Juynboll", 692-693.

4.2.7.2. Eserleri

The Authenticity of the Tradition Literature; Discussion in Modern Egypt: 1969 yılında yayımlanan eser, "Hadis Literatürünün Otantikliği: Modern Mısır'da Tartışmalar" başlığıyla on bir bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Hadislerin otantikliği konusundaki ana tartışmalar üzerine incelemeler ele alınmaktadır. Diğer bölümlerde ise Muhammed Abduh[249] gibi İslâm bilginlerini, çeşitli hadis konuları ve bazı sahabiler öne sürülerek bunlar etrafındaki hadis tartışmalarından bahsedilmektedir.[250]

Muslim Tradition - Studies in Chronology Provenance and Authorship of Early Hadith: "Hadis: İlk Dönemde Hadisin Ortaya Çıkış Kronolojisi ve Sorumlusu Hakkında Araştırma". 1983 yılında yayımlanan eser, Juynboll'un hadis üzerine derinlikli bir çalışmasıdır. Eser giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, eserin ortaya çıkmadan önceki hikayesinden bahsederek Goldziher ve Schacht gibi oryantalistlerin ilmi çalışmalarındaki tesirinden söz etmiştir. Birinci bölüm, hadislerin kaynağına ilişkin tespit ve değerlendirmeler, hadis merkezleri, rihle faaliyetleri gibi konulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde, hadislerin yayılmasında kadınların etkisinden bahsedilmiştir. Bu bölümde, hadislerin yayılmasında kadınların rolünü ortaya koymak için yaklaşık dört yüz kadın sahabi incelenmiştir. Üçüncü bölümde Juynboll, "men kezebe aleyye" hadisi üzerine yoğunlaşarak çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Dördüncü bölümde, İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb*'ini referans alarak râvi isimleri üzerinde incelemelerde bulunmuştur. Beşinci bölümde, İbn Hacer'in *Tehzîb*'i ile Ebu'I-Kasım'ın *Kabulu'l-ahbar*'ını karşılaştırarak "Hadislerin kabûlü seneddeki râvileri tanımakla mümkündür" konusunu ele almıştır.[251]

The Date of the Great Fitna: "Büyük Fitnenin Tarihi". 1973 yılında yayımlanmıştır.[252]

---

[249] M. Sait Özervarlı, "Muhammed Abduh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/482-487.

[250] Google Books (GB)," The Authenticity of the Tradition Literature; Discussion in Modern Egypt ", (Erişim: 16.05.2021).

[251] Bekir Kuzudişli, "Hadis Tarihinin Yeniden İnşası", *İslâmi araştırmalar Dergisi*, 7 (2002), 138-146.

[252] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 123.

Muslim's Introduction to his Sahih Translated and Annotated with an Excursus on the Chronology of Fitne and Bid'a: "Fitne ve Bid'at Kavramlarının Tarihlendirilmesine Dair Notlarla Müslim'in Sahîh'ine Giriş". 1984 yılında yayımlanmıştır.[253]

Some New Ideas on the Development of Sunne as a Technical Term in Early Islam: "İslâm'ın İlk Döneminde Teknik Bir Terim Olarak Sünnetin Gelişmesiyle ilgili Bazı Yeni Düşünceler". 1987 yılında yayımlanmıştır.[254]

Some Isnâd-Analytical Methods Illustrated on the Basis of Several Woman- Demeaning Sayings from Hadith Literature: "Hadis Literatüründe Kadın Karşıtı Rivâyet Örneklerine Dayalı İsnad Analizi". 1989 yılında yayımlanan makale; müşterek râvi teorisi gibi konuları örnekler üzerinde değerlendirdiği çalışmasıdır.[255]

Analysing Isnâds in Hadith and Akhbâr Literature: " Hadis ve Tarih Literatüründeki İsnad Analizi". 1991 yılında yayımlanmıştır.[256]

The Role of Muammerün in the Early Development of the Isnâd: "İlk Dönemde İsnadların Şekillenmesinde Muammerânun Rolü". 1991 yılında yayımlanan makalede; isnad zinciri konusunda çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur.[257]

Makale, Mustafa Ertürk tarafından "*İslâm 'da İlk Büyük Siyasi Fitne'nin Tarihi*" başlığıyla tercüme edilmiştir (Oryantalistik Hadis Araştırmaları, Ankara 2001, 39-58).

253 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 123.

Makale, Mustafa Ertürk tarafından "*Fitne ve Bid'at Kavramlarının Tarihlenmesine Dair*" başlığıyla tercüme edilmiştir (Oryantalistik Hadis Araştırmaları, Ankara 2001, 59-69).

254 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 124.

Makale, Yavuz Köktaş tarafından "*İslâm'ın İlk Döneminde Teknik Bir Terim Olarak Sünnetin Gelişmesiyle ilgili Bazı Yeni Düşünceler*" başlığıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Din Bilimleri Akademik Dergisi, 1/4, 2001, 1-19).

255 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 124.

Makale, Salih Özer tarafından "*İsnad Analiz Metotları: Kadın Karşıtı Birkaç Rivâyet Örneği*" başlığıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İsnad Analiz Yöntemleri, derleyen ve çev. Salih Özer, Ankara 2005, 59-97).

256 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 123.

257 Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 124.

Makale, Mustafa Ertürk tarafından "*İsnadlann Şekillenmesinde Muammerun Rolü*" başlığıyla tercüme edilmiştir (Oıyantalistik Hadis Araştırmaları, Ankara 2001, 121-142).

Some Notes on the Earliest Fuqaha of Islam Distilled from Hadith Literature: "Erken Dönem Hadis Literatüründen Hareketle İlk Fukaha Hakkında Bazı Mülâhazalar". 1992 yılında yayımlanan makale; isnadın menşei, müşterek râviler gibi konuları örnekler üzerinden incelen bir araştırmadır.[258]

Nâfi' the mawlâ of Ibn Umar and His Position in Muslim Hadith Literature: "İbn Ömer'in Azadlı Kölesi Nâfi' ve Onun Hadis Literatüründeki Yeri". 1993 yılında yayımlanmıştır.[259]

Early Islamic Society as Reflected in Its Use of Isnads: "İsnad Kullanımına Yansıdığı Kadarıyla İslâm Toplumu". 1994 yılında yayımlanan makale, *Analysing Isnâds in Hadith and Akhbâr Literature* adlı makalenin genişletilmiş versiyonudur.[260]

Studies on the Origins and Uses of Islamic Hadith: "Hadislerin Kökeni ve Kullanımı Hakkında Tartışmalar". 1996 yılında yayımlanan çalışmada, Juynboll'un on bir makalesinin yeniden yayımlanmıştır.[261]

Reappraisal of Some Technical Terms in Hadith Science: "Hadis İlmindeki Kimi Terimlerin Yeniden Değerlendirilmesi". 2001 yılında yayımlanmıştır.[262]

al-A'mash: Encyclopaedia of Islam'da, tabiîn neslinden "A'meş" hakkında bir maddedir.[263]

---

[258] Rahile Yılmaz, "Erken Dönem Hadis Literatüründen Hareketle İlk Fukaha Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1 (2009), 121-144.

[259] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 124.

Makale, Salih Özer tarafından "*İbn Ömer'in Azadlı Kalesi Nafi ve Onun Hadis Literatüründeki Yeri*" başlığıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (İsnad Analiz Yöntemleri der. ve çev. Salih Özer, Ankara 2005, 99-135).

[260] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 123.

Makale, Mustafa Ertürk tarafından "*İlk Devir İslâm Toplumunun İsnad Kullanma Yöntemleri*" başlığıyla tercüme edilmiştir (Oryantalistik Hadis Araştırmaları, Ankara 2001, 71-119).

[261] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 123.

[262] Yücel, *Oryantalist Hadis Literatürü*, 125.

Makale, Salih Özer tarafından "*Hadis İlmindeki Kimi Terimlerin Yeniden Değerlendirilmesi*" başlığıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İsnad Analiz Yöntemleri, der. ve çev. Salih Özer, Ankara 2005, s. 141-190; Gautier Herald A. Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden inşası* (çev. Salih Özer), Ankara 2002, 297-344).

[263] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 20. 06. 2020).

Anas b. Mâlik: Encyclopaedia of Islam'da, "Enes bin Mâlik" hakkında kaleme alınan bir maddedir.[264]

Abu Hurayra: Encyclopaedia of Islam'da, "Ebû Hureyre" hakkında bir maddedir.[265]

Sunna: Encyclopaedia of Islam'da "sünnet" kavramı ile ilgili bir maddedir.[266]

Khabar Al-Wâhid: Encyclopaedia of Islam'da "haber-i vâhid" kavramı ile ilgili bir maddedir.[267]

4.2.7.3. Hadis yaklaşımı

Juynboll, oryantalistik faaliyetlerinin gayesini açıklarken, "Eğer İslâm'ı bildiğimiz şekliyle icat eden Muhammed değilse, bundan kimin sorumlu olduğunu bulma" şeklinde ifade etmiştir.[268]

Hadis alanına olan ilgisinin Goldziher'in çalışmalarıyla başladığını dile getiren Juynboll'un bu merakı bütün akademik yaşamı boyunca süregelmiştir. Goldziher'in perspektifinden hadislerin kahir ekseriyetinin İslâm toplumunun sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan gelişmelerini yansıttığı -uydurma olduğu- biçimindeki fikirlerinden yola çıkarak bir hadisin nerede, ne zaman ve kim tarafından ifade edildiği sorularına bilhassa isnadlardan yola çıkarak cevap bulmayı amaçlamıştır. Juynboll'un isnad araştırmalarının temelinde hadislerin uydurulmasından sorumlu gördüğü müşterek râviler yatmaktadır. İsnadların kendilerinden birçok tarike ayrıldığı ortak râvilerin, isnadlarında mevcut olduğu hadisleri uydurduğu fikrini ilk kez oryantalist literatürde bir iddiaya dönüştüren J. Schacht de günümüzde mevzubahis iddiada başta Juynboll ile aynı safta yer almaktadır. Kaldı ki Juynboll bu usulü ilk kez *Muslim Tradition* adlı eserinde pratiğe dökmüş, akabinde makalelerinin genelini ve yazmış olduğu son kitabı söz konusu usûl üzere geliştirilmesine ve uygulanmasına adamıştır. Müşterek râvi usûlünce ortaya koyduğu zahiren müşterek râvi (seeming common link), kısmî

---

[264] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 20. 06. 2020).

[265] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 20. 06. 2020).

[266] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 20. 06. 2020).

[267] Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 20. 06. 2020).

[268] Kızıl, "Gualtherus Hendrik Albert Juynboll", 692-693.

müşterek râvi (partial common link), tek râvili tarik (single strand), dalış (diving/dive), örümcek (spider) vb. kavramlarından ziyade kendi geliştirdiği isnadların dağılması (spread of isnāds) terimi, çalışmalarında sıklıkla zikredilmektedir Aynı zamanda, Juynboll, müşterek râvilerin İslâm bilginlerince idrak edildiği ve hadis literatüründe söz konusu bilginler tarafından râvilere yönelik olarak "medâr" kavramının kullanıldığını ileri sürmüştür. Juynboll, kendisine ifade ettiği kavramlar ve metodu ile ilgili yöneltilmiş tenkitleri dikkate değer bulmamış olup, bu tenkitlere doğrudan yanıt vermeyip akademik yaşamı süresince iddialarında oluşan değişiklikler, iddiasını tekrarlayarak kendisine ait kısmi eklemelerden ibaret olmuştur.[269]

Juynboll, isnad incelemeleri ile meşgul olmasının önüne geçilememesinin neticesi olarak ricâl literatürü ile de ilgilenmiş olup, ilgili literatürdeki, biyografileri kapsayan çoğu râvinin asıl itibariyle yalan isnadlar oluşturmak maksadıyla uydurulmuş adlar olabileceği kanaatindedir. Bu noktada ehemmiyetle altını çizdiği diğer bir iddia ise isnadlarda ittisali elde etme adına yaş hilesine başvurularak râvilerin daha uzun ömür geçirmiş olduklarının zikredilebileceği görüşüdür. Çok sayıda eserinde ifade etmiş olduğu gibi söz konusu iddia için " *The Role of Mu'ammarūn in the Early Development of the Isnād* " adlı çalışmayı kaleme almıştır.[270]

[269] Fatma Kızıl, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği", *Hadis Tedkikleri Dergisi* 7/2 (2009), 45-62.

[270] Kızıl, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği", 45-62.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmamızda Batı'da belli isimler ve tarihler arasında hadis çalışmalarının seyri irdelenmiş, oryantalistlerin hadis ilmiyle ilgili ortaya koydukları akademik çalışmaları, yaklaşım ve yöntemleri incelenmiştir.

Batı'da müsteşrikler tarafından İslâmi ilimler alanında kaleme alınan çalışmalar XVIII. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. XIX. yüzyılda ise Batı'da hadise dair -akademik olarak- bir teşekkül süreci yaşanmıştır. Teşekkül sürecinde hadise dair görüşler, kahir ekseriyetle menfi ve önyargılı olmuştur. Ancak XIX. ve XX. yüzyılları arasında bu yaklaşım biraz daha yumuşamıştır. XX. yüzyılın sonlarına doğru akademik açıdan Batı'da İslâmiyat derslerinin verilmesi, Doğu araştırmalarının yaygınlık kazanması ve Şarkiyat kürsülerinin açılmasıyla söz konusu durum daha nitelikli bir yapıya dönüşmüştür.

Oryantalistler, Kur'an-ı Kerîm, kelam, fıkıh, hadis gibi ilimlerde; tahkik, tercüme, te'lif ve neşir gibi birçok eser ortaya koymuşlardır. Tabiî olarak, müsteşrikler bu çalışmaları yapabilmek için bundan önce filoloji eğitimi almışlardır. Arapça, Farsça gibi bölge dillerini iyi derecede öğrenmişlerdir. Burada verilen dil eğitimi ve Şarkiyât kürsülerinin meyvesini de "Der Islam" ve "Zeitung der morgenländischen Gesellschaft" gibi dergilerden edinmişlerdir. Bu dergide "Doğu Araştırmaları" adı altında binlerce makale yayımlanmış ve genel olarak Doğu kültürünü sömürge bölgesi anlayışıyla inceleyen yazılar kaleme alınmıştır.

Oryantalizmin İslâmî ilimlerle münasebeti çeşitlilik göstermektedir. Hadis alanındaki faaliyetleri, XIX. yüzyılda başlayıp günümüze kadar devam eden oryantalistlerden bilhassa başlangıçta Sprenger, Wensinck, Muir gibi isimler bu süre aralığında hadisle ilgili eserler neşretmiş, makaleler kaleme almışlardır. Goldziher'le birlikte hadis çalışmaları hız kazanmış ve Goldziher, bu bağlamda çağdaşlarının ve sonrasında gelen müsteşriklerin rol modeli olmuştur. Dolayısıyla bu durumu, Goldziher öncesi ve sonrası şeklinde iki döneme ayırmak mümkündür. Goldziher öncesi dönem, kavramsal çerçevenin oluşması ve hadis alanına ilginin başladığı dönemdir. Goldziher sonrasında ise hadis ilmine dair fikirlerin, bakış açılarının ve yaklaşımların çeşitlilik kazandığı dönem olmuştur.

Batı'daki hadis çalışmalarının oryantalistler tarafından çeşitli sorular etrafında yoğunlaştı anlaşılmaktadır. İlk soru; Hz. Muhammed'in sözleri, davranışları veya takrirlerinin hadis formuna dönüşüp günümüze kadar geldiği iddiası gerçeği yansıtan bir durum mudur? İkinci soru; hadislerin bilimsel anlamda kanıtlanabilir tarafı var mıdır? Üçüncü soru; hadisler tarihe kaynaklık edecek metinler midir?

Bu soruları özetle şöyle cevaplandırmışlardır: Bir ve ikinci sorunun cevabı, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) vefatıyla birlikte Müslümanların çözüm bulması gereken ihtiyaçları artmış, İslâm ümmetinin genişlemesiyle birlikte Kur'ân, Müslümanların gereksinimlerini yerine getirmede yeterli olmayan bir kitap haline gelmiştir. Müslümanlar da Kur'ân'ın yetersiz kaldığı durumlarda Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi dinlerden etkilenerek hadis uydurma yoluna başvurmuşlardır. Üçüncü sorunun cevabı olarak ise genel olarak, hadisleri; Müslümanların kendi menfaatleri doğrultusunda Hz. Muhammed'e yalan isnad edip uydurduğu metinler olarak düşünmektedirler. Bunun yanı sıra büyük çoğunluğun görüşü de hadislerin uydurulmuş olduğu hatta İslâm'ın, Hıristiyan-Yahudi inanç geleneğinden etkilenmiş efsane bir din olduğu noktasındadır. Bu efsanenin, Hz. Muhammed (s.a.s.) önderliğinde başlayıp, sonrasında insanlar tarafından benimsenmiş olduğunu öne sürmüşlerdir.

Goldziher'den Juynboll'a kadarki süreçte Batı'da hadis çalışmaları zirveye ulaşmıştır. Bu süreçte çok sayıda fikir, doktrin, iddia ve çalışma ortaya çıkmıştır. Bu fikir ve iddiaların en öne çıkanına göre hadisler, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarından alınmış belgelerdir. Hâlihazırda bu çalışmalar, devam etmekte ve anlaşılan o ki bu çalışmalar hız kesmeden sürecektir. Müslüman âlimler bu çalışmalara karşılık olarak gerek tashih ve tâdil ve gerekse eleştiri ve cevap mahiyetinde birçok kitap, dergi, makale, tez vb. çalışmalar ortaya koymuşlardır. Müslüman âlimlerin ortaya koydukları bu çalışmaların aynı hızda ve kalitede devam etmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse; oryantalistler tarafından İslâm kültürüne ait birçok klasik eserin neşir, tahkik ve ortaya konması ve ilim dünyasına kazandırılması vâkıası orta yerde dururken, yaptıkları tenkitlerden ya da iyi niyetli olmayan yorum ve değerlendirmelerinden dolayı oryantalizmi ve oryantalist

çalışmaları göz ardı etmek İslam dünyasının karşı karşıya olduğu sorunlarını çözmediği kanaatindeyiz. Aksine daha da kronik hâle getirir. Yapılması gereken İslâmi kimliğimizi muhafaza ederek, ortaya koydukları çalışma ve birikimden yararlanmak, bunları daha da mükemmel hâle getirmeye gayret etmek ve onların taraflı ve kasıtlı görüş, iddia ve tasavvurlarını bilimsel olarak reddedip çürütmektir. Aksine bir tavır, tıpkı Batılılaşma maceramızda olduğu gibi, işlevsiz bir oryantalizm karşıtlığını sonuç verecektir.

KAYNAKLAR

Abdulhamit, İrfan. "*Müsteşrikler ve İslam*". çev. Avni İlhan. *İslam Medeniyeti Dergisi* 1/9 (1968), 2-9.

Abdülmelik, Enver vd. *Krizdeki Oryantalizm.* İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998.

Accac el-Hatip, Muhammed. *Ebu Hureyre Raviyetu'l-İslam*. Kahire: 1982.

Akgün, Hüseyin. *Goldziher ve Hadis.* Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.

Akın, Nimetullah. "Hadislerin Yazılı Kaydı ve Literatür Esaslı Bir Disiplin Olma Süreci: A. Sprenger, I. Goldziher ve G. Schoeler'in Yaklaşımları". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6 / 1 (2008), 47-70.

Arlı, Âlim. *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin.* İstanbul: Küre Yayınları, 2004.

Atalay, Arif. "Bir Müsteşrik Olarak Joseph Schacht'ın İslam Hukuku Hakkındaki Yanılgıları I". *Universal Journal of Theology Dergisi.* 5/2 (2020), 173-196.

Aykaç, Meryem Beyza. *XIX. Yüzyıl Oryantalizmi ve Siyer - William Muir'in Siyeri Örnekliğinde-*. Kahramanmaraş: SAMER yayınları, 2020.

Bayraktar, İbrahim. "Müsteşrikler ve Hz. Peygamber'e Bakışları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2004), 7-61.

Bedir, Murteza. "Joseph Schacht". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/223 - 226. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Berg, Herbert. *The Development of Exegesis in Early Islam.* Richmond: 2000.

Brown, Daniel. *İslam Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek.* İstanbul: Ankara Okulu Yayınları, 2009.

Bulut, Yücel. "Oryantalizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/429. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Bulut, Yücel. *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları, 2010.

Çil, Halit. "Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi AYŞE". *Eskiyeni Dergisi*. 25 (2012), 136-137.

Cilacı, Osman. *Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.

Coren, Patricia -Cook, Michael. *Hagarism: The Making of The Islamic World*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

Dere, Ali. "Doğu ve Batı Karşılaşmasında Bir Süreç: Oryantalizm", *Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslâm Araştırmaları Sempozyumu*. 57-80. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2003.

Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah El-Hâkim En-Nisâburi. *El Medhal ila Marifeti Kitabil İklil*. Beyrut: Darü İbn-i Hazm, 2003.

Erdem, İlhan. "Aloys Sprenger". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 37/421-422. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Fayda, Mustafa. "İbn İshak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1999. 20/93-96.

Goldziher, Ignaz. "Hadis Kültüründe Yer Alan İncil Parçaları". çev. Sami Şahin. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2008), 485-491.

Goldziher, Ignaz. "Hadiste Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar". çev. Ömer Özsoy. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (1997), 405-421.

Goldziher, Ignaz. "İslamda Hadisin Yeri Etrafında Mücadeleler". çev. Cihad Tunç. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (1973). 223-235.

Goldziher, Ignaz. "Müslümanlarda Rivâyet Literatürüne Dair Yeni Materyaller". çev. Hüseyin Akgün. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 4 (2015), 81-119.

Goldziher, İgnaz. *İslam Kültürü Araştırmaları* (1-2). çev. Mehmed Said Hatiboğlu, Cihat Tunç. İstanbul: OTTO Yayınları, 2019.

Goldziher, Ignaz. *Tagebuch*. nşr. *Alexander Scheiber*. Leiden: E. J. Brill, 1978.

Goldziher, Ignaz. *Zahiriler Sistem ve Tarihleri.* çev. Cihad Tunç. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.

Görgün, Tahsin. "İgnaz Goldziher". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* İstanbul: TDV Yayınları, 1996. 14/105-111.

Görmez, Mehmet. "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmaları na Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine". *İslamiyat*, 3/1 (2000), 11-31.

Guillaume, Alfred. “Garbte İslam Tedkikleri Mevzu’una Dair Verdiği Konferanslar”. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. ed. Ahmet Parlaşık. İstanbul: (1995), 37-54.

Gül, Mutlu. “Hadis İlmine Dair Kaleme Alınan Almanca Akademik Çalışmalar”. *İHYA Dergisi*. 6/1 315-353.

Hatiboğlu, İbrahim. “James Robson”. Türkiye *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/152-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Hatiboğlu, İbrahim. “Yakın Doğu Seyahati ve Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İslâm Dünyası ile Fikri Etkileşimi”. *Marife Dergisi* 2/3 (2002), 107-121.

Hatiboğlu, Mehmed Said. “Batı’daki Hadis Çalışmaları Üzerine”. *Uluslararası I. İslam Araştırmaları Sempozyumu.* 6/2, 105-113. İzmir: 1992.

Hatiboğlu, Mehmed Said. “İgnaz Goldziher”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996. 14/102-105.

Hıdır, Özcan. “XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı”. *İlam Araştırma Dergisi*. 3/1 (1998), 141-165.

Kahraman, Kemal. “Encyclopedia of Islam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995. 11/181-184.

Kalın, İbrahim. *İslam ve Batı*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.

Kandemir, M. Yaşar. “Hâkim en-Nîsâbûrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997. 15/190-193.

Kara, Seyfullah. “Hz. Peygamber’e Karşı Oryantalist Bakış ve Bu Bakışın Kırılmasında Metodolojik Yaklaşımın Önemi”. *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2005), 145-169.

Kavas, Ahmet. “Geçmişten Günümüze Fransız Şarkiyatçılığı ve Kurumları”, *Oryantalizmi Yeniden Okumak-Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*. 111. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003,

Kızıl, Fatma. “Arent Jan Wensinck”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/158, 159. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

Kızıl, Fatma. “Gualtherus Hendrik Albert Juynboll”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Gözden geçirilmiş 2. basım EK-1/692-693. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

Kızıl, Fatma. “Oryantalistlerin Akademik Hadis Araştırmaları: Ana Eğilimler, Yerleşik Kabuller ve Temel İddialar”. *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi*. 5/1 (2019), 155-245.

Kızıl, Fatma. “Goldziher’den Schacht’a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği”. *Hadis Tedkikleri Dergisi*. 7/2 (2009), 45-62.

Kızıl, Fatma. *Hukukî İçerikli Merfû Hadisler Bağlamında Müşterek Râvî Teorisi ve Tenkidi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Kutluay, İbrahim. “Çağdaş Oryantalistlerin İsnada Farklı Yaklaşımları Çerçevesinde Nabia Abbott”. *YDÜ I. ULUSLARARASI HADİS İHTİSAS SEMPOZYUMU*. ed. Yusuf Suiçmez. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi, 2012.

Kutluer, İlhan. “Alfred Guillaume”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 14/175-177. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Kuzudişli, Bekir. “Hadis Tarihinin Yeniden İnşası”. *İslâmi araştırmalar Dergisi*. 7 (2002). 138-146.

Kuzudişli, Bekir. “Nabia Abbott”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Gözden geçirilmiş 2. basım ek-1/6-7. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

Margalios, Max L., - Alexander, Marks. *A History of The Jewish People*. New York: Jewish Publication society of America, 1965.

Munawar, Ahmed Anees- Athar, Alia N. *Guide to Sira an Hadith Literature in Western Languages.* London: Mansell Puplishing, 1986.

Özervarlı, M. Sait. “Muhammed Abduh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2005. 30/482-487.

Özgür, Ayşe. *Oryantalistlerin Tek Râvili Tariklerle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Özkuyumcu, Nadir. “Kurre b. Şerîk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002. 26/446-447.

Özsoy Demiray, Belkıs. “İngiliz Müsteşrik William Muir’in Siyer Kaynaklarına Yaklaşımı”. *İSTEM Dergisi* (2017), 400-412.

Paret, Rudi, *Arabistik Und Islamkunde An Deutschen Universitäten*, Wiesbaden: Franz Steiner, 1966.

Polat, Hüseyin. *Alman oryantalistlerin Kur'an ve tefsir çalışmaları (Rudi Paret örneği)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Rahile Yılmaz, "Erken Dönem Hadis Literatüründen Hareketle İlk Fukaha Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1 (2009), 121-144.

Robert, Paul vd., *Le Petit Robert*, Paris: Robert Yayınları, 6. Basım, 1982.

Robson, James. "İbn İshak'ın İsnadı Kullanışı". çev. Talat Koçyiğit. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1962), 117-126.

Robson, James. "Haber-i Vâhidler". çev. Musa Erkaya. *Fırat İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2011), 215-228.

Robson, James. "Sahih-i Müslim Nüshalarının Rivâyeti". çev. Talat Koçyiğit. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/3-4 (1955), 8-20.

Rosenthal, Ervin Isac Jakop. *Judaism and Islam*. London and Newyork: Popular Jewish Library, 1961.

Said, Edward. *Oryantalizm*, çev. Nezih Uzel. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1998.

Said, Edward. *Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları*, çev., Berna Ülker. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Schacht, Joseph. "*Hz. Peygamber'in Sünneti Tabiri Hakkında*". çev. Mehmed Said Hatipoğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 18 (1970). 81-84.

Schacht, Joseph. "Hadislerin Yeniden Değerlendirilmesi". çev. İshak Emin Aktepe. *Hadis Tetkikleri Dergisi.* 5/2 (2007). 135-144.

Schacht, Joseph. *İslam Hukukuna Giriş*. çev. Mehmet Dağ – Abdulkadir Şener. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2. bs. (1986).

Şentürk, Recep. "Oryantalizm ve Sosyal Teori", *Oryantalizmi Yeniden Okumak-Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu.* 45-47. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Sıbâî, Mustafa. *Oryantalizm ve Oryantalistler*, çev. Mücteba Uğur. İstanbul: Beyan Yayınları, 1993.

Sönmezsoy, Selahattin. *Kur'an ve Oryantalistler*. Ankara: Fecr Yayınları, 1998.

Uğur, Mücteba. “Hâkim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997. 15/183.

Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.

Woodhead, Christine. “Sir William Muir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/94. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Yiğitoğlu, Mustafa. “Negative Attitudes of Jews Regarding to Islam and Muslims throughout the History”. *Journal of History Culture and Art Research*, 6/2 (2017), 187-198.

Yiğitoğlu, Mustafa. *Türkiye'de II. Vatikan Sonrası Hıristiyan Müslüman İlişkileri*. İstanbul: Bayem Ajans, 2006.

Yıldırım, Enbiya (ed.). *Hadis Tartışmalarına Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020. 1/482-483.

Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.

Yücel, Ahmet. *Hadis Usûlü.* İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.

Yücel, Ahmet. *Oryantalist Hadis Literatürü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.

Zakzûk, Mahmud Hamdi. *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşmasının Arka Planı* çev. Abdülaziz Hatip. İzmir: Işık Yayınları, 1993.

Kızıl, Fatma. “Oryantalistlerin Hadis Literatürü Hakkındaki Görüşleri”. *sonpeygamber.info* Erişim 12 04 2021. https://www.sonpeygamber.info/oryantalistlerin-hadis-literaturu-hakkindaki-gorusleri

WOL, Wiley Online Library. “The Importance of Tradition for the Study of Islam”. Erişim 09.05.2021. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1478-1913.1921.tb01858.x

Oİ, Oriental Instıtute. “The Kurrah Papyri from Aphrodito in the Oriental Institute” (Erişim 10.05.2021. https://oi.uchicago.edu/research/publications/saoc/saoc-15-kurrah-papyri-aphrodito-oriental-institute

(Oİ) Oriental Instıtute. “The Rise of the North Arabic Script and Its Kurā’nic Development, with a Full Description of the Kurā’n Manuscripts in the

Oriental Institute". (Erişim 10.05.2021. https://oi.uchicago.edu/research/publications/oip/rise-north-arabic-script-and-its-kuranic-development-full-description

(Oİ), Oriental Instıtute. "Studies in Arabic Literary Papyri II: Qurʾānic Commentary and Tradition". Erişim 11.05.2021. https://oi.uchicago.edu/research/publications/oip/studies-arabic-literary-papyri-ii-quranic-commentary-and-tradition

İslam-and-Muslims (İAM), "The Origins of Muhammadan Jurisprudence", Erişim 16. 05. 2021. http://islam-and-muslims.com/Origins-Muhammadan-Jurisprudence-Schacht.pdf

Google Books (GB)," The Authenticity of the Tradition Literature; Discussion in Modern Egypt", (Erişim: 16.05.2021). https://books.google.rw/books?id=TmxOtQEACAAJ&printsec=copyright#v=onepage&q&f=false

Brıll, "Encyclopaedia of Islam" (Erişim 20. 06. 2020). https://referenceworks.brillonline.com/browse/encyclopaedia-of-islam-3

Kur'ân Yolu. Erişim 06 02 2021. https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf

IA, Internet Archıve. "The Muslim Creed". Erişim 09.05.2021. https://archive.org/details/WensinckMc1932/mode/1up

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mücahit Kaya

Doğum Yeri ve Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi : Hakkari Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Yabancı Diller : İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

A) Bildiriler

-

-

-

İLETİŞİM

E-Posta Adresi :

Tarih : 05. 05. 2021